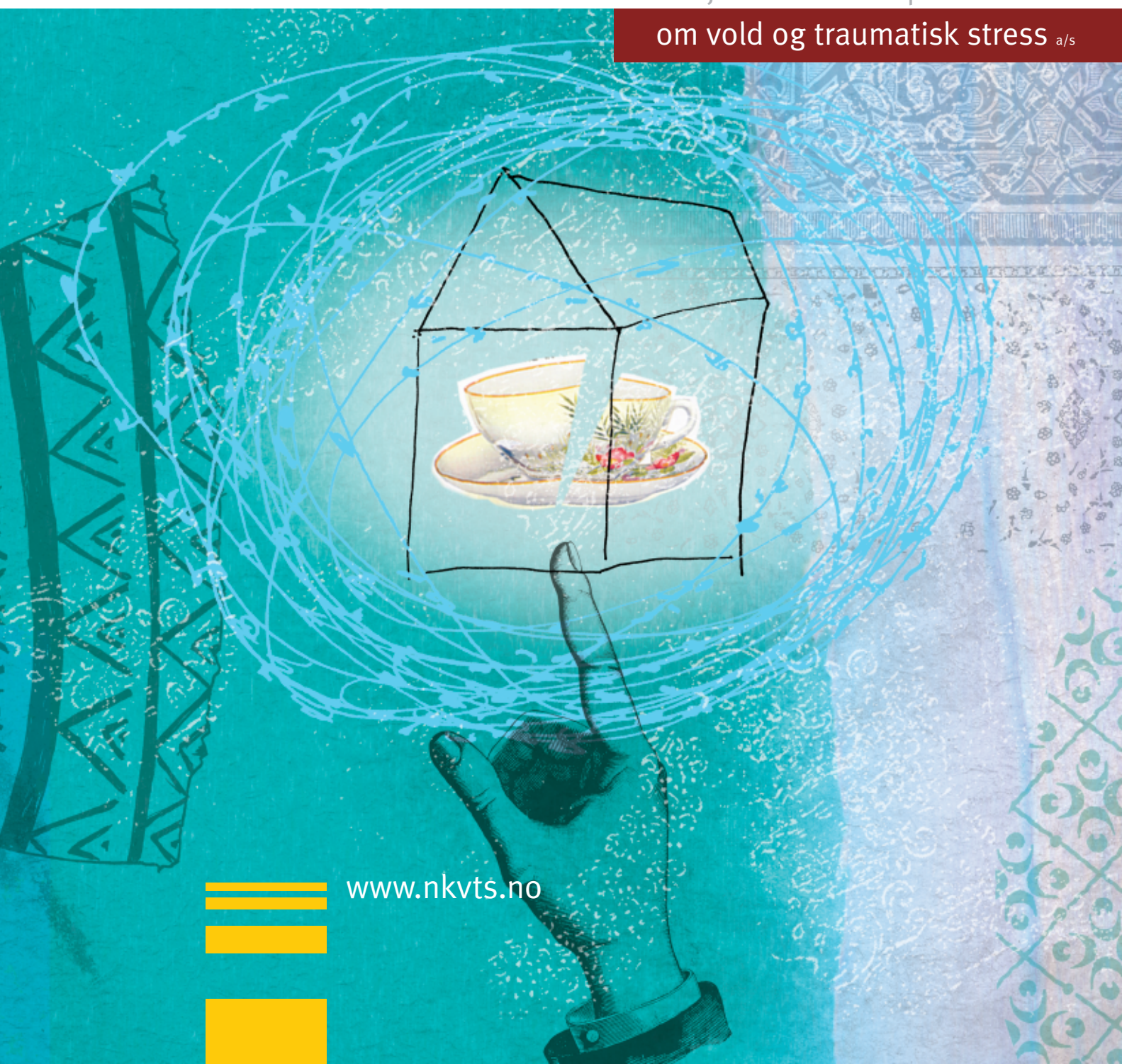


2008 VEILEDER

# Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn

*Elin Skogøy*

Nasjonalt kunnskapssenter  
om vold og traumatisk stress a/s



[www.nkvts.no](http://www.nkvts.no)

# Innhold

<b>Forord</b>	4
<b>Innledning</b>	7
<b>Kvinner med minoritetsbakgrunn i Norge</b>	11
Hvem er «kvinner med minoritetsbakgrunn»?	11
Familieorientering	11
Å tilhøre en minoritet	12
Tap og omstilling	12
Diskriminering	13
Flerkulturell identitet	13
Levekår	13
<b>Hva er vold?</b>	17
<b>Omfang</b>	17
<b>Ulike typer vold og overgrep</b>	17
Fysisk vold	18
Psykisk vold	18
Kontroll og isolasjon	19
Seksuell vold	19
Vold – tabu og motstand mot kunnskap	20
<b>Situasjoner med særlig sårbarhet</b>	20
Valg av samlivspartner – tvangsekteskap	20
Kvinner som søker lykken i Norge – transnasjonale ekteskap	19
<i>Par med felles etnisk bakgrunn</i>	22
<i>Utenlandske kvinner gift med etnisk norske menn</i>	22
<i>Overgrep i transnasjonale ekteskap</i>	23
Kvinner som søker arbeid i Norge – menneskehandel	23
Kvinner som søker tilflukt i Norge – asylsøkere og flyktninger	24
<b>Voldens virkninger</b>	27
<b>Reaksjoner på vold og overgrep</b>	27
Psykiske reaksjoner	27
Fysiske reaksjoner og skader	28
Sosiale konsekvenser	28
Konsekvenser for rollen som mor	28
<b>Belastninger ved brudd</b>	29

<b>Metodiske perspektiver</b>	33
<b>Kriseforløp: fase og bistand</b>	33
Kvinner som lever i mishandlingsforhold	30
Faser i en krise	33
<i>Akuttfasen</i>	34
<i>Reaksjonsfasen</i>	34
<i>Bearbeidingsfasen</i>	35
<i>Nyorienteringsfasen</i>	35
<b>Individuell plan</b>	35
Innholdet i planen	35
Koordinatorrollen og tverrfaglig samarbeid	36
Kartlegging	37
<i>Mål og ressurser</i>	37
<i>Familiebakgrunn og migrasjonshistorie</i>	38
<i>Voldshistorie og helsemessige konsekvenser</i>	38
<i>Hjelpebehov</i>	38
<i>Intern kontaktperson på krisesenter</i>	39
<b>Arbeid med tolk</b>	39
<b>Når brudd synes umulig</b>	41
<b>Alternative metoder i arbeidet</b>	45
<b>Grupper</b>	45
<b>Kurs</b>	46
<b>Kunst- og uttrykksterapi</b>	46
<b>Miljøarbeid i hjemmet</b>	47
<b>Fokus på hjelperen</b>	49
<b>Kulturforskjeller og hjelperollen</b>	49
Hva er kultur?	49
Konsekvenser for hjelperollen	50
Flere dimensjoner	50
Nærhet eller avstand	50
Rådgiver eller veileder	51
Likheter og forskjeller	52
<b>Særlige belastninger</b>	52
<b>Utbrenthet og sekundær traumatisering</b>	53
<b>Aktuelle tiltak</b>	53
Kunnskap og opplæring	53
Organisering av arbeidet	54
Veiledning	54
<b>OPPSLAGSDEL</b>	56
<b>Hjelpebehov, rettigheter og tiltak</b>	56
<b>Bistand overfor voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn</b>	56
<b>Sikkerhet og beskyttelse</b>	56
Kartlegging av risiko	57
Kvinnens egne sikkerhetstiltak	58
Sikkerhetstiltak i samarbeid med det offentlige	58
<i>Besøksforbud</i>	59
<i>Voldsalarm</i>	59
<i>Sperret adresse</i>	59

<i>Identitetsskifte</i>	59
<i>Vitnebeskyttelse</i>	60
Vurdering av sikkerhetstiltak	60
<b>Bolig</b>	60
Boligtilbud	60
<i>Krisesenter</i>	60
<i>Bokollektiv</i>	60
<i>Krisebolig</i>	60
<i>Familiesenter</i>	60
Egen bolig	60
<b>Juridisk bistand</b>	60
Fri rettshjelp	61
Erstatning	61
<b>Økonomi</b>	61
<b>Helse</b>	61
Dokumentasjon av skader	62
Fastlege og helsestasjon	62
Spesialisthelsetjenester	62
<b>Kvalifisering og arbeid</b>	63
<b>Nettverk</b>	64
Nettverkstilbud	64
Familienettverk	64
<b>Bistand som mor</b>	65
<b>Særlige rettigheter og forhold</b>	65
Kvinner i transnasjonale ekteskap	65
<i>Opphold på selvstendig grunnlag</i>	65
Kvinner utsatt for menneskehandel	66
<i>Fri rettshjelp</i>	66
<i>Opphold: refleksjonsperiode</i>	66
<i>Sikkerhet</i>	66
<i>Økonomi</i>	66
<i>Helse</i>	66
Asylsøkere	66
<i>Asyl og opphold</i>	66
<i>Fri rettshjelp</i>	66
<i>Økonomi</i>	66
<i>Helse</i>	66
<b>Ventetid, avslag og retur</b>	67
<b>Aktuelle lover, forskrifter og andre hjelpemidler på nettet</b>	68
<hr/>	
<b>Ulike typer overgrep</b>	68
Mishandling	68
Fysisk vold	68
Psykisk vold	68
Seksuell vold	68
Tvangsekteskap	68
Menneskehandel	68
Kjønnslemlestelse/omskjæring	69
<b>Rettigheter vedrørende ulike hjelpetiltak</b>	69
<b>Individuell plan</b>	69
Forskrift om individuell plan	69
Tolk	69
<b>Sikkerhet</b>	69
Besøksforbud	69
Sperrert adresse	69

Bolig	69
Fri rettshjelp	69
Økonomi	70
Helse	70
Opplysningsplikt til barnevernet for ansatte på krisesenter	70
Rett til separat megling	70
<b>Opphold i Norge</b>	70
Kvinner i transnasjonale ekteskap – opphold på selvstendig grunnlag	70
Kvinner utsatt for menneskehandel – refleksjonsperiode	71
Asylsøkere – asyl	71
Erstatning	71
Norskopplæring/utdanning	71
<b>Krisesentre i Norge</b>	72
<b>Andre hjelpetiltak</b>	74
<b>Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS)</b>	75
<b>Kilder</b>	76
<b>Noter</b>	80

# Forord

I et samfunn hvor borgerne har ulik sosial og kulturell bakgrunn, stilles hjelpeapparatet overfor utfordringer som krever spesiell kunnskap og kompetanse. Ett eksempel på dette er i møte med kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn som har vært utsatt for vold. I regjeringens handlingsplan «Vold i nære relasjoner» (2004 – 2007) er det et eget tiltak som sikter mot å tilføre krisesentrene og det lokale hjelpeapparatet kunnskap på dette området. NKVTS gjennomførte derfor i tidsrommet 2004 til 2006 – på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet – en rekke konferanser for ansatte ved krisesentrene og deres samarbeidspartnere i hjelpeapparatet forøvrig. Det ble også gitt tilbud om veiledning i grupper og hospitering ved krisesenter. Erfaringene fra prosjektet er beskrevet i notatet «Arbeid med voldsutsatte kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn – erfaringer fra et kompetanseutviklingsprogram» fra NKVTS 2007.

Denne veilederen er en fortsettelse av kompetanseutviklingsprosjektet. Målgruppen er ansatte ved krisesentrene og andre hjelpere som i sitt arbeid møter kvinner med minoritetsbakgrunn som er eller har vært utsatt for vold og overgrep. Intensjonen har vært å samle og systematisere erfaringer innenfor arbeidsfeltet, og å gjøre dem tilgjengelig for flere. For å avgrense stoffmengden har det vært nødvendig å utelate temaer som noen kanskje vil savne. Det gjelder særlig barns situasjon og forebyggende arbeid mot vold.

Det er mange som har nedlagt en betydelig innsats i prosjektet, og som fortjener stor takk. Førstemanuensis Sigrun Nilsen har fulgt arbeidet fra start til mål, gjennom veiledning som inkluderer rollen som både kunnskapskilde og inspirerende diskusjonspartner. Referansegruppen har bidratt med sine innspill basert på langvarig erfaring på området, både ute i feltet og i forvaltningen.

5 Gruppen har bestått av Linda Jacobsen (Norsk

Krisesenterforbund), Kristin Berntsen (Krisesentersekretariatet), Atnaf Berhane Kebreaf (Buf-etat), Inger T. Risberg (Sosial- og helsedirektoratet) og Line Lindsetmo (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet). Flere har brukt mye tid til lesning og nyttige kommentarer. Det gjelder Judith van der Weele (Alternativ til Vold), Tone Skjelbostad (RVTS-Øst), Elisabeth Brodtkorb (jurist), Marianne Jakobsen (NKVTS), Wenche Karlsen (Norsk Krisesenterforbund) og Maya Brenna Nielsen (ROSA-prosjektet).

Det er et håp at veilederen møter helperens kunnskapsbehov og de praktiske utfordringene hverdagen innebærer, og på denne måten kan være til nytte i et svært viktig arbeid.

Oslo, november 2007

Wenche Jonassen  
*Prosjektleder*



# Innledning

## Bruksanvisning

Veilederen er delt i tre hoveddeler, hvor det er meningen at de ulike delene kan benyttes på forskjellige måter. I den første delen presenteres **generell kunnskap** som man kan ha nytte av som hjelper i samarbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn. Spørsmålene som søkes besvart er:

- Hvem er «kvinner med minoritetsbakgrunn»?
- Hva kjennetegner kvinnes livsforhold?
- Hva er vold og hvilke konsekvenser har volden for kvinnen?
- Hvilke metoder er hensiktsmessige i arbeidet?
- Hva kjennetegner hjelperrollen i denne type arbeid?

Den andre delen inneholder i større grad **konkret informasjon** knyttet til kvinnes hjelpebehov, juridiske rettigheter og aktuelle hjelpetiltak. De viktigste temaene i denne delen er sikkerhet, bolig, fri rettshjelp, økonomi, helse, kvalifisering/ arbeid, sosialt nettverk og bistand til kvinnen som mor. Særlige forhold med betydning for avgrensede grupper er samlet til slutt. Det gjelder nyankomne kvinner i transnasjonale ekteskap, kvinner utsatt for menneskehandel og asylsøkere. Innholdsfortegnelsen kan benyttes for å finne fram til informasjon om det konkrete temaet man har bruk for.

I den tredje og siste delen er det samlet noen **oversikter** som kan være «kjekt å ha» tilgjengelig, i tilfelle man får bruk for informasjonen. Det er oversikt over aktuelle lover, forskrifter og andre nyttige hjelpemidler som finnes på nettet. Krisesentrene er det eneste hjelpetiltaket med voldsutsatte kvinner som sin primære målgruppe, kvinner med minoritetsbakgrunn på lik linje med etnisk norske kvinner. En liste over sentrene hører derfor med, likeledes en oversikt over andre aktører med erfaring i arbeid med kvinner med minoritetsbakgrunn. De regionale ressurs-

sentrene for vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) har en viktig rolle når det gjelder undervisning og veiledning overfor første-linjetjenestene.

## Avgrensninger

En stor andel kvinner med minoritetsbakgrunn som bryter ut av mishandlingsforhold har barn. I denne veilederen er fokuset avgrenset til kvinnen, og noen steder utvidet til å omfatte hennes rolle som mor. Denne avgrensningen har flere årsaker. Barnas situasjon i seg selv er et stort tema som krever mye plass for å presenteres på en forsvarlig måte. Som mindreårige er det andre juridiske forhold som gjelder, kompliserte temaer hvor det kreves både barnefaglig og juridisk kompetanse. Det faktum at en stor del av kvinnene har barn, peker imidlertid på behovet for også å rette fokuset mot barnas situasjon som et eget prosjekt. Drammen Familievernkontor og Betsy Krisesenter er i ferd med å utvikle en elektronisk håndbok for bistand til barn ved opphold på krisesenter.

I kampen mot vold mot kvinner er forebyggende arbeid kanskje det viktigste. Det er et stort felt, hvor det nedlegges en betydelig innsats i regi av både offentlige instanser og frivillige organisasjoner. Det er imidlertid et arbeid som foregår på andre arenaer og ved hjelp av andre metoder enn å bistå den enkelte kvinne som allerede er utsatt for vold. Forebyggende arbeid er derfor ikke behandlet i denne veilederen.

## Kunnskapsbakgrunn

Innholdet i veilederen har hovedsakelig sitt opphav i erfaringsbasert kunnskap fra ulike prosjekter i regi av Oslo Krisesenter og Krisesentersekretariatet. Erfaringene er blitt systematisert og dokumentert i flere prosjektrapporter, en veileder og en hovedfagsoppgave. Disse erfaringene og publikasjonene danner samlet grunnlaget for kunnskap og anbefalinger som formidles her. Det vil derfor ikke bli henvisning til den enkelte publikasjon under-



veis i teksten. For den som vil ha bedre innsikt i materialet som ligger til grunn, anbefales publikasjonene nedenfor.

**Publikasjoner som ligger til grunn for veilederen:**

Berntsen, K. (2005). *Hjelperens rolle i arbeidet med voldsutsatte kvinner og deres barn*. Oslo: Krisesentersekretariatet.

Berntsen, K. (2007). *Prosjekt «Ny i Norge»*. Oslo: Krisesenter.

Nilsen, S. & Prøis, L. O. (2002). *Fra krisesenter til eget lokalmiljø*. Oslo: Krisesenter.

Oslo Krisesenter (2005). *Arbeid med voldsutsatte kvinner i fengsel. Et ettårig pilot- og samarbeidsprosjekt mellom Bredtvedt fengsel, forvarings- og sikringsanstalt, Fredrikstad fengsel og Oslo Krisesenter*. Oslo: Krisesenter.

Skogøy, E. (2003). *Bokollektivet. Prosjektrapport for Bokollektivet, et botilbud for unge minoritetskvinner utsatt for tvangsekteskap eller vold i ekteskapet. Oslo Krisesenter 2000 – 2002*. Oslo: Krisesenter.

Skogøy, E. (2006). *«De får meg til å føle at jeg hører til blant folk» – Krisesentrenes arbeid med kvinner utsatt for menneskehandel*. Oslo: Krisesentersekretariatet.

Treider, M. (2007). *Hva med barna? Om voldsutsatte barn med minoritetsbakgrunn og deres livssituasjon og hjelpebehov. Hovedfagsoppgave i psykologi*. Trondheim: Norges Teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Weele, J. van der (2005). *Psykologtjeneste på Oslo Krisesenter, – et samarbeidsprosjekt mellom Oslo Krisesenter og Alternativ til Vold 2002 – 2004*. Oslo: Krisesenter.





# Kvinner med minoritetsbakgrunn i Norge

I dette kapitlet kan du lese om:

- Hvem er kvinner med minoritetsbakgrunn i Norge?
- Hva kjennetegner kvinnes livsvilkår?

## Hvem er «kvinner med minoritetsbakgrunn»?

Kvinner med minoritetsbakgrunn i Norge har bakgrunn fra mer enn 200 land. Noen tilhører minoriteter med en lang historie i landet, som for eksempel samer eller romanifolket. Andre er kommet hit som flyktninger, på grunn av arbeid eller gjennom familieinnvandring. Innvandrere utgjorde ved inngangen av 2007 omtrent 9 prosent av befolkningen i Norge.<sup>1</sup> Foruten personer med bakgrunn fra Pakistan, utgjør personer fra Sverige og Danmark de største innvandrergruppene, tett fulgt av personer fra Irak, Vietnam, Somalia, Bosnia-Hercegovina, Iran og Tyrkia.

Kvinner med minoritetsbakgrunn regnes som en – av flere – særlig sårbare grupper når det gjelder vold og overgrep.<sup>2</sup> Dette har bakgrunn i livsvilkår som er særegne for kvinner med bakgrunn fra land utenfor EU og Nord-Amerika. Det dreier seg om verdssystemer hvor familiefelleskapet spiller en sentral rolle (familieorientering), posisjonen som minoritet i samfunnet og dårligere levekår når det gjelder arbeid, økonomi, utdanning og bolig. Disse særlige livsvilkårene spiller inn på hvordan vold rammer kvinner med minoritetsbakgrunn. Det er også forhold som har betydning for hvilken bistand kvinner som utsettes for vold og overgrep har behov for. Når vi her bruker betegnelsen «kvinner med minoritetsbakgrunn», er det derfor avgrenset til kvinner med bakgrunn fra det man vanligvis kaller «ikke-vestlige land», det vil si land i Afrika, Asia og Sør-Amerika, i tillegg til Tyrkia og Øst-Europa.<sup>3</sup>

Av befolkningen i Norge har 6,6 prosent bakgrunn fra ikke-vestlige land (2007). Samtidig finner vi store lokale variasjoner. Oslo kommune har flest ikke-vestlige innvandrere, med ca. 19

prosent, etterfulgt av Drammen og Lørenskog kommune.

## Innvandrere har forskjellig grunnlag for opphold i Norge:

**Innvandrer** – førstegenerasjonsinnvandrere (som selv har innvandret) og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre

**Flyktning** – person med innvilget opphold grunnet behov for beskyttelse i henhold til Flyktningkonvensjonen

**Opphold på humanitært grunnlag** – person som har innvilget opphold grunnet sterke menneskelige hensyn

**Asylsøker** – en person som har søkt om beskyttelse i Norge

## Familieorientering

Felles for mange minoritetskvinner med bakgrunn fra ikke-vestlige land, er at de har vokst opp i et miljø – enten i Norge eller et annet sted – preget av mer familieorienterte verdier enn hva som er vanlig i det norske storsamfunnet. Forståelse av hvordan en slik bakgrunn virker inn i praksis, er av stor betydning i tilfeller hvor kvinnen trenger bistand.

Marianne Skytte har skrevet en bok om sosialt arbeid med etniske minoritetsbarn i Danmark, hvor hun lager en idealtypisk modell av individualistiske og mer familieorienterte verdssystemer.<sup>4</sup> En slik modell er selvsagt en grov forenkling, men kan likevel gi god innsikt. Modellen kan også være nyttig i norske forhold.

De nordiske samfunn er preget av en individualistisk orientering, hvor det enkelte individ regnes som overordnet familien. Selvstendighet utgjør en sentral verdi. Enkeltmennesket har ansvar for sitt eget liv, og skal i størst mulig grad ta egne valg for å realisere sine iboende evner. Selvrealisering er ikke bare en mulighet, men en plikt. Forholdet

mellom kjønnene og relasjoner innad i familien skal ideelt sett være preget av likeverd og likhet. Kvinner og menn skal i følge rådende normer dele ansvaret for barneoppdragelse, husarbeid og økonomisk forsørging av familien. Moralsystemet er basert på forestillinger om rettferdighet og likhet for loven for alle.

Familieorientering betyr at (stor-)familien utgjør det overordnede fellesskapet. Man utvikler seg som person først og fremst som medlem i – og i samspill med – et større fellesskap. Tilhørighet til familiefellesskapet («vi-følelse») utgjør en integrert del av selvbilde og personlig identitet. Forholdet mellom kjønnene preges av komplementaritet, det vil si at kvinner og menn ideelt sett har ansvar for ulike sfærer eller domener. Kvinner har ansvar for den private sfæren som barn, hjem og familie. Menn har ansvar for den offentlige sfæren, det vil si arbeidslivet og familiens kontakt med samfunnet for øvrig. Familierelasjonene er gjerne hierarkiske, det vil si ulik fordeling av makt og status. Menn gis større status enn kvinner og eldre større status enn yngre.

Skytte systematiserer forskjellene mellom en individualistisk og en familieorientering i en modell som litt forenklet ser slik ut: *se fig. 1.*

Hvilke overordnede verdier man opererer med, har stor innflytelse på hvordan barn oppdras. I det norske samfunnet er målet for oppdragelsen at barna skal utvikle **selvstendighet** og **uavhengighet**. Barna skal bli i stand til å selv vurdere hva som er riktig og galt. Rettferdighet og likhet for alle regnes som viktige moralske verdier. Utvikling

av samvittighet og egen, indre kontroll (selvkontroll) blir sentrale mål i den moralske utviklingen. Jenter og gutter skal ideelt sett oppdras likt.

Innenfor mer familieorienterte verdisystemer vil barneoppdragelsen ha som overordnet mål at barna utvikler **samhørighet med familien**. Å styrke evnen til tilpasning til familiefellesskapet står sentralt. Den moralske oppdragelsen sikter mot lydighet. Ulydighet medfører risiko for skam og vanære. Gutter og jenter oppdras til ulike roller og ansvar. Eldre søsken kan ha en viktig rolle når det gjelder å passe på de yngre, noe som både er en form for opplæring og bidrar til å skape tette familiebånd. Familiens ære og omdømme knyttes blant annet til kvinners moral og ærbarhet. Når jenter nærmer seg puberteten, vil de derfor ofte oppleve større kontroll enn tidligere og i større grad enn gutter.

### Å tilhøre en minoritet

Innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn har til felles å tilhøre minoriteter i det norske samfunnet. Betegnelsen minoritet gir imidlertid ikke mening uten å trekke inn forholdet til majoritetsbefolkningen. Begrepsparet majoritet/minoritet henviser ikke bare til det tallmessige forholdet, men også til en skjevfordeling av makt hvor majoritetens kunnskaper, normer og verdier er overordnet minoritetenes.

### Tap og omstilling

Personer som kommer til Norge vil i den første perioden ofte oppleve tap og savn.<sup>5</sup> Man har forlatt et sosialt nettverk bestående av familie, venner,

<i>fig. 1.</i>	<b>Individualistisk orientering</b>	<b>Familieorientering</b>
<b>Verdier i oppdragelsen</b>	Likhet, frihet Selvrealisering Individualisme	Gjensidig avhengighet Lydighet, oppofrelse Kollektivisme
<b>Oppfatning av individet</b>	Individet har verdi i seg selv	Rettigheter og plikter er for delt etter rang og status
<b>Forholdet mellom kjønnene</b>	Likhetsideologi Romantisk kjærlighet	Hierarkisk Partnervalg på grunnlag av rang og status (økonomi)
<b>Autoriteter/kontroll</b>	Abstrakte autoriteter Vekt på indre kontroll (selvkontroll)	Konkrete autoriteter Vekt på ytre kontroll
<b>Moralens mål</b>	Rettferdighetsmoral	Æresmoral

naboer og kanskje arbeidskolleger. Å miste kvinnefelleskapets muligheter for å snakke om «kvinneting» kan være et stort tap. Muligheten til fortsatt å holde kontakt med tidligere nettverk varierer, og kan være særlig vanskelig for flyktninger. Morsmål og tidligere lært kunnskap og handlingsstrategier duger ikke lenger i møte med dagliglivets utfordringer. Noen opplever at deres utdannings- og arbeidskompetanse ikke verdsettes like høyt som i hjemlandet, noe som kan medføre tap av sosial status og anseelse.

Tilværelsen som ny i Norge stiller den enkelte overfor store krav til omstilling og læring. For å delta i det norske storsamfunnet, og særlig i arbeidslivet, er det nødvendig å kunne norsk og vite hvordan samfunnet fungerer. Den offentlige forvaltningen, helsetjenestene og det sosiale hjelpeapparatet er både spesialisert og byråkratisert. Det kreves mye kunnskap for å forholde seg til offentlige instanser. For aktivt å ta del i barnas hverdag i barnehage, skole og på fritiden, er det nødvendig å beherske både norsk språk og kulturelle koder, som for eksempel hvilke krav det stilles til oppfølging fra foreldrenes side.

### Diskriminering

Diskriminering er ett utslag av skjev maktfordeling mellom majoritet og minoritet. Ikke-vestlige innvandrere opplever diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet. I en nylig publisert rapport fra Rådet for Psykisk Helse rettes søkelyset mot hvordan manglende tilpasning til brukerens etniske, kulturelle og språklige forutsetninger gjør helse- og sosialtjenester mindre tilgjengelige for minoritetsborgere.<sup>6</sup> Resultatet er, om enn oftest utilsiktet, diskriminering. Minoritetskvinner er utsatt for dobbel diskriminering: både som minoritet og som kvinne. Diskrimineringen er dypt innvevd på alle nivåer i samfunnet. Det kan derfor være vanskelig for majoritetsborgere å erkjenne omfanget av og forstå hvordan det erfares av den som diskrimineres.

Diskriminering påvirker minoritetsborgere på ulike måter.<sup>7</sup> Det kan bidra til utvikling av negativ selvoppfatning hos den enkelte. Man føler seg kanskje uønsket i landet hvor man bor. Det kan også medvirke til at man i større grad søker anerkjennelse og tilhørighet i egen etnisk gruppe. Opplevelser av tap kan forsterke konsentrasjonen rundt «det som var». Resultatet er i noen tilfeller økt fokus på etnisk identitet og etablering av etnisk baserte institusjoner. Identitet vil i slike situasjoner ofte utvikles i kontrast til storsamfunnet, og ta form av en «enten-eller-identitet». Man er enten tyrkisk eller norsk, begge deler framstår som umulig. Minoritetsgruppers strategier i møte

med majoritetens diskriminering kan på denne måten legge hindringer for identifikasjon med og integrering i samfunnet man bor i. Det kan medvirke til at grupper velger å leve mer isolert, noe som bidrar til økt sårbarhet når det gjelder vold og overgrep mot kvinner.

### Flerkulturell identitet

Enten-eller-identitet er langt fra den eneste måten å tenke om identitet på. Antropologen Hylland Eriksen diskuterer hvordan klare grenser mellom «oss» og «dem» – uavhengig av hvem som er «oss» – ikke skyldes forskjeller i seg selv.<sup>8</sup> Det skyldes den betydning forskjellene tillegges. Om man er «tyrkisk» eller «norsk» regnes som en viktig forskjell. Om man liker folkemusikk eller ikke, er en forskjell som de fleste ikke tillegger noen særlig vekt. I virkelighetens verden er **gradvise overganger** og **gråsoner** mer utbredte enn klart definerte motsetninger, fortsetter Hylland Eriksen. Et slikt perspektiv gjør det mulig å se på identitet som et både-og-spørsmål.

Ett eksempel på «både-og-identitet» finner vi hos en stor andel ungdom med minoritetsbakgrunn som trives best i det Hylland Eriksen omtaler som «**døråpningen**». Det er en posisjon som gir et bredere repertoar av mulige alternativer og løsninger: man kan velge blant de muligheter som både familien, den etniske gruppa og storsamfunnet har å by på. Fra en slik synsvinkel utgjør minoritetsborgeres flerkulturelle bakgrunn en ressurs som majoritetsborgere ikke innehar i samme grad. Et eksempel kan være en kvinnelig universitetsstudent med minoritetsbakgrunn som bor med sin storfamilie. Hun kan gjennomføre en høyere utdanning og som nyutdannet kanskje være i den heldige posisjonen at hun ikke har studielån.

Friheten til å velge er imidlertid ikke ubegrenset. Man velger ikke selv det landskapet av omstendigheter som valgene gjøres i. Å velge totalt på tvers av gruppens praksis vil ofte bety at man sosialt sett blir satt på bar bakke. Det synes for eksempel å være tilfelle for unge muslimer i Norge som ønsker å være åpent homofile. Valgenes konsekvenser fører til at kompromisser i praksis er mye mer vanlige enn klare brudd. For den kvinnelige studenten i eksemplet ovenfor, kan familiens støtte til hennes utdanning innebære at hun for eksempel må «svelge noen kameler» nå det gjelder deltakelse i studenters sedvanlige natteliv på byen.

### Levekår

Levekårsdata viser at innvandrere fra ikke-vestlige land har dårligere levekår enn befolkningen

generelt. Omtrent en tredel tilhører familier med lav inntekt, en andel som synes økende (2004). Blant flyktninger er andelen med lav inntekt 40 prosent. Rundt en tidel av befolkningen generelt tilhører en familie med lav inntekt.

Lav inntekt skyldes hovedsakelig manglende tilknytning til arbeidslivet. Mens den generelle arbeidsledigheten i Norge ligger på 1,8 prosent, er ledigheten over 6 prosent blant ikke-vestlige innvandrere (2006). Blant innvandrere med afrikansk bakgrunn var den registrerte ledigheten i 2005 over 15 prosent. Over en tredel av ikke-vestlige innvandrere bor i familier uten tilknytning til arbeidsmarkedet. Man finner også grupper som klarer seg bra på arbeidsmarkedet, særlig personer med bakgrunn fra Chile, India, Sri Lanka, Vietnam og Bosnia-Hercegovina.

Lav yrkesinntekt og manglende trygderettigheter fører til at sosialhjelp blir en viktig inntektskilde. Mens andelen personer som lever i familier som mottar sosialhjelp blant hele befolkningen er 4 prosent, er den blant personer med ikke-vestlig bakgrunn 32 prosent. Blant flyktninger er andelen 42 prosent (i 2004). Asylsøkere er henvist til å klare seg på økonomiske midler langt under vanlige satser for sosialhjelp.

Blant innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn finner man færre med høyere utdanning, sammenlignet med befolkningen forøvrig. Blant majoritetsbefolkningen i Norge er det flere høyt utdannede kvinner enn menn. Blant innvandrere fra ikke-vestlige land er situasjonen klart motsatt. Lavest andel personer med høyere utdanning finner man blant innvandrere fra Tyrkia, Somalia, Pakistan og Thailand.

Ikke-vestlige innvandrere har dårligere boforhold enn befolkningen forøvrig: trangere bolig, flere bor i leilighet enn i enebolig og flere leier enn eier boligen.

Blant en del ikke-vestlige innvandrere hersker som vi har sett mer familieorienterte verdier. Noen er derfor stilt overfor et dobbelt sett av økonomiske forpliktelser: overfor den nære familien i Norge og overfor den større familien i hjemlandet. For noen er familien i hjemlandet avhengige av økonomiske bidrag. Reiser og gaver kan også utgjøre viktige utgiftsposter. For enkelte er det å bidra til familiens økonomi i hjemlandet en del av motivasjonen ved migrasjon.



#### Forslag til videre lesning:

Skytte, M. (2001). *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eriksen, T. H. (2004). *Røtter og føtter – identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug.

Brenna, L. R. (2001). *Djulaha! Om å forstå annerledeshet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.







# Hva er vold?

I dette kapitlet kan du lese om:

- Hva vet vi om omfanget av vold mot kvinner med minoritetsbakgrunn?
- Hva er fysisk, psykisk og seksuell vold? Hva er kontroll og isolasjon som overgrep?
- Hvilke tabuer finnes mot å fokusere på vold mot kvinner?
- I hvilke situasjoner er kvinner med minoritetsbakgrunn særlig sårbare for vold og overgrep?

## Omfang

Å bli unnfanget som kvinne kan være risikabelt i seg selv.<sup>9</sup> Flere jentebarn enn guttebarn blir abortert før fødselen og underernært som småbarn. Barsedødeligheten er mange steder betydelig høyere for jenter enn for gutter. Jenter bruker i mange samfunn mer tid på husarbeid og annet arbeid enn gutter, og har tilsvarende mindre tid til lek og tilgang til skole og utdanning. Jenter er i mye større grad enn gutter utsatt for vold i nære relasjoner, særlig når det gjelder seksuell vold. Kvinner med urbefolkningsbakgrunn eller tilhørende etniske eller rasemessige minoriteter er mer utsatt for overgrep enn kvinner tilhørende majoritetsbefolkningen. Kvinner er dessuten mer sårbare ved konflikter, i katastrofer og ved fattigdom i familien.

I følge Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser i Norge oppgir omtrent 5 prosent av befolkningen at de har vært utsatt for vold siste året.<sup>10</sup>

I andre undersøkelser oppgir 8 – 10 prosent av kvinnene å ha vært utsatt for vold.<sup>11</sup> Det foreligger ikke forskning som sier noe om omfanget av vold spesielt mot kvinner med minoritetsbakgrunn i Norge.

Når vi ser på hvem som får bistand fra krisesentrene i Norge, utgjør kvinner med minoritets-

bakgrunn en stadig større brukergruppe. I 2001 utgjorde denne gruppen omtrent en tredel av brukerne ved krisesentrenes botilbud, i 2006 godt over halvparten (56 %).<sup>12</sup> Disse tallene sier imidlertid lite om omfanget av vold i minoritetsbefolkningen. En tredel av kvinnene oppgir at de har vært mishandlet av etnisk norske menn. Ved krisesentre som har et utbygd dagtilbud i form av veiledningssamtaler, kurs og grupper for voldsutsatte kvinner, utgjør etnisk norske kvinner hovedtyngden av brukerne av slike tilbud. Krisesentrenes erfaringer tyder på at kvinner med minoritetsbakgrunn ikke alltid kan regne med støtte i egne nettverk i bruddfasen, og er derfor i større grad avhengige av bistand fra hjelpeapparatet. Krisesentrenes tall sier derfor først og fremst at forskjellige grupper har ulike behov for bistand og søker til ulike typer hjelpetilbud.

Når kvinner med minoritetsbakgrunn regnes som en særlig sårbar gruppe når det gjelder vold og overgrep, er det med bakgrunn i gruppens livsvilkår. Flere undersøkelser finner en større forekomst av vold i økonomisk vanskeligstilte grupper.<sup>13</sup> Vi har sett at ikke-vestlige innvandrere har dårligere levekår enn andre. Vold kan forstås som et forsøk på mestre avmakt.<sup>14</sup> Minoritets-situasjonen, med tapsopplevelser, tilpasningsproblemer og diskriminering, kan bidra til opplevelse av avmakt. Vold kan også være et resultat av psykiske lidelser, et fenomen med høyere forekomst blant ikke-vestlige minoritetsborgere enn i befolkningen generelt.<sup>15</sup> Man kan også se vold mot kvinner i et kjønnsperspektiv. Jo større forskjeller det er mellom menns og kvinners rettigheter, jo mer vold mot kvinner vil det sannsynligvis finnes.<sup>16</sup>

## Ulike typer vold og overgrep

Når vi her snakker om vold og overgrep, legges perspektiver fra Per Isdals bok «*Meningen med*

volden» til grunn.<sup>17</sup> Hans definisjon er slik: «Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får den andre personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil».<sup>18</sup>

Når vold og overgrep anvendes i en relasjon over tid og utgjør et mønster som karakteriserer relasjonen, omtales det vanligvis som **mishandling**. Mishandling i nære relasjoner – gjennom trusler, tvang, vold eller andre typer krenkelser – rammes av straffeloven (§ 219).

Isdal deler inn i ulike typer overgrep som fysisk, psykisk og seksuell vold. Det fanger opp at det dreier seg om ulike typer handlinger innenfor et vidt spekter: fra å påføre direkte fysisk skade til å påvirke andres atferd gjennom intrikate psykiske mekanismer. I en slik inndeling legges hovedfokus på ett aspekt ved voldshandlingen, mens de fleste overgrep har flere av disse aspektene. Fysisk vold vil nesten alltid også ha psykiske dimensjoner. Voldtekt er seksuell vold, med har samtidig både psykiske og fysiske dimensjoner. Tvangsekteskap inkluderer flere av disse aspekter. Menneskehandel innen prostitusjon vil i mange tilfeller omfatte alle de ulike aspektene.

Krisesentrene fører statistikk over hvilke typer vold brukerne oppgir å ha vært utsatt for. Når vi ser på andelen av kvinnene som oppgir å være utsatt for fysisk og psykisk vold, samt voldtekt, finner vi ingen forskjeller av betydning mellom etnisk norske kvinner og kvinner med minoritetsbakgrunn.<sup>19</sup>



**Amina kommer sammen med sine to barn til krisesenteret. Hun forteller at hun er redd for å bli drept av sin ektemann. Volden startet for omrent 10 år siden, mens hun var gravid.**

Hun er daglig blitt dyttet og fiket til. Ved enkelte anledninger er hun blitt slått i hodet, i ansiktet og på kroppen. Nylig ble hun truet med kniv. Mannen har stadig fortalt – i barnas påhør – at hun er en hore og udugelig som mor. En gang plasserte han eldste barnet for å bo hos sine foreldre, mot Aminas vilje. Gutten ble dårlig passet på, og kom tilbake både tynn og syk. Etter voldsepisoder var mannen innstilt på sex. Amina torde aldri protestere. Hun opplevde det veldig ydmykende. Ektemannen ønsket ikke at Amina skulle ha nær kontakt med sine slektninger i Norge. Amina ringte likevel i skjul noen ganger. Når dette ble oppdaget, ble hun straffet med vold.

## Fysisk vold

– «bruk av enhver form for fysisk makt som gjennom at den smerter, skader, skremmer og krenker, påvirker et annet menneske til å slutte å gjøre noe det vil eller gjøre noe mot sin vilje».<sup>20</sup>

Fysisk vold dreier seg om å holde, dytte, riste, slå eller sparke. Det kan også være bruk av slagvåpen, stikkvåpen (som kniv) eller skytevåpen, i verste fall drap. Fysisk vold rammes av straffelovens paragrafer om legemsfornærmelse (§ 228), legemsbeskadigelse (§ 229) og grov legemsbeskadigelse (§ 231).

Fysisk vold utgjør den mest grunnleggende voldsformen fordi det i verste fall kan føre til egen ødeleggelse og død. Når kvinnen har opplevd fysisk vold en gang, kan erfaringen medføre at det neste gang er tilstrekkelig å komme med trusler for å påvirke hennes atferd slik overgriper ønsker.

## Psykisk vold

– «alle måter å skade, skremme eller krenke på som ikke er direkte fysiske i sin natur, eller måter å styre eller dominere andre på ved hjelp av en bakenforliggende makt eller trussel».<sup>21</sup>

Psykisk vold er direkte eller indirekte trusler, degraderende og ydmykende atferd, kontroll, utagerende sjalusi, isolering og emosjonell vold. Alvorlige trusler rammes av straffeloven (§ 227).

Bruk av direkte trusler er mye mer vanlig i de fleste dagligliv enn vi vanligvis forestiller oss. Det kan være en integrert del av barneoppdragelsen: «Hvis du ikke spiser opp maten, så ... ». Trusler kan være like effektive som fysisk vold, og er særlig effektive dersom den som truer tidligere har brukt fysisk vold. Drapstrusler er også mye brukt. Trusler kan være å true kvinnen med å påføre fysisk skade, slik at hun ikke lenger vil være attraktiv for andre menn. For kvinner med bakgrunn fra det Sørøst-Asia, kan det være trusler om å vansire hennes ansikt ved bruk av syre eller ved å påføre brannskader.

Psykisk vold har til hensikt å skape vonde følelser. Degraderte og ydmykende atferd er bruk av negative karakteristikk, som for eksempel «hore». Det kan også være negative karakteristikk av kvinnens utseende, intelligens, ferdigheter eller at hun er en dårlig mor.

Når familiefellesskapet utgjør en sentral verdi, blir ulydighet og valg på tvers av familiens interesser en utfordring. Yngre kvinner utsettes for beskyldninger om at deres valg påfører foreldre eller besteforeldre helseproblemer. Påminnelser om foreldrenes selvoppofrelse og «lidelse» for sine barn, hører ofte med. Hensikten er å påføre

kvinnen dårlig samvittighet og skyldfølelse. Det samlede psykiske presset kan i noen situasjoner karakteriseres som «emosjonell utpressing».<sup>22</sup> Når familietilhørighet er en del av den enkeltes selvbylde, er trusler om isolasjon og utstøtelse fra fellesskapet en effektiv og alvorlig form for psykisk vold.

### Kontroll og isolasjon

**Kontroll av andres atferd** utgjør ofte en vesentlig del av et mishandlingsforhold. Kontrollen har sitt grunnlag i maktforskjeller eller trusler. Det kan være å kontrollere andres tid, økonomiske ressurser, aktiviteter, informasjon, sosial kontakt, påkledning, atferd og vaner.<sup>23</sup>

Kontroll av **informasjon** utgjør et viktig område for makt og dominans. Kvinner som har vært kort tid i Norge er i stor grad avhengige av ektefelle for å få kunnskap om det norske samfunnet. Å «avskjære» kvinnen fra informasjon om rettigheter som borger i Norge, om rett til norskundervisning, samt om hjelpetilbud og rettigheter for voldsutsatte kvinner, er også former for overgrep. Kontrollen kan inkludere at kvinnen ikke får informasjon eller hindres i høyst nødvendig kontakt med offentlige myndigheter.

**Økonomi og arbeid** er et annet område hvor kvinner utsettes for kontroll. Hvis kvinnen er uten tilknytning til arbeidslivet, er hun særlig sårbar. Hun får kanskje ikke tilstrekkelig med penger til mat og klær og andre nødvendige ting til seg og barna. Kvinner i arbeid kan oppleve at overgriper tar seg rett til å disponere inntektene. Kvinner giftet inn i familier med egen bedrift kan tvinges til lange arbeidsdager uten betaling. På «fritiden» venter kanskje husarbeid. Noen overgripere selger kvinnens smykker og gull, eiendeler som regnes som hennes private eiendom. Siden det ofte er bryllupsgaver med stor symbolsk verdi, oppleves det som en grov personlig ydmykelse.

**Isolasjon** er et utbredt aspekt ved vold, og kan ha alvorlige konsekvenser. Det kan være å nekte kvinnen å gå ut, å ha et eget sosialt nettverk og å ha arbeid. Å nekte kvinnen kontakt med egen familie og slektninger rammer særlig hardt. Andre «dumpes» i hjemlandet mot sin vilje. Noen nektes å gå på norskkurs. Over halvparten av kvinnene med minoritetsbakgrunn (55 %) som fikk bistand ved krisesentrene i 2006, hadde ingen eller mangelfulle norskkunnskaper.

Forskjeller i status og makt mellom kjønnene benyttes i noen tilfeller for å legitimere kontroll over kvinners liv i en grad som må karakteriseres som overgrep. Unge kvinner – kanskje vokst opp med relativt stor frihet – kan oppleve at mens etnisk norske tenåringer nyter stadig større frihet,

blir livsrommet tilsvarende begrenset. Kontrollen kan arte seg på ulike måter: press eller tvang når det gjelder klesdrakt, restriksjoner på å treffe venner eller delta i aktiviteter utenom skolen, forbud mot å ha kjæreste og i noen tilfeller tvangs-ekteskap (se s. 20). Prestisje knyttet til spesielle yrker kan medføre press og tvang med hensyn til valg av utdanning. I enkelte tilfeller sendes barn eller ungdom mot sin vilje til foreldrenes hjemland, for å få det foreldrene regner som en «riktig» oppdragelse eller utdanning. Kontrollen utøves på forskjellig vis: gjennom regler og straff, eller gjennom «overvåking» fra søsken, slektninger eller etnisk nettverk. Kontrollen kan understøttes av trusler og fysisk tvang og vold.

Omskjæring eller **kjønnslemlestelse** er ulike typer fysiske inngrep i kvinners kjønnsorganer, foretatt på barn eller unge kvinner. Mens det i samfunnene hvor dette praktiseres kanskje regnes som en nødvendighet for å bli en ren og ærbar kvinne, utgjør det også en alvorlig form for kontroll av kvinners seksualitet. Det rammer særlig kvinner i Øst- og Vest-Afrika. De mest aktuelle landene er Somalia, Etiopia, Eritrea, Gambia, Senegal, Kenya, Nigeria, Sierra Leone, og Liberia. Men det rammer også kvinner i enkelte grupper i asiatiske land som De arabiske emirater, Irak, Indonesia, Malaysia og India.<sup>24</sup> Omskjæring praktiseres blant både kristne og muslimer. Det er i følge lov om kjønnslemlestelse (§ 1) forbudt i Norge. Ansatte i skoler, barnehage og hjelpeapparatet er pliktige til å avverge at omskjæring gjennomføres, uten hensyn til taushetsplikten (§ 2).

### Seksuell vold

– «alle handlinger rettet inn mot inn mot en annen persons seksualitet, som ved gjennom at de smerter, skader, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil».<sup>25</sup>

Seksuell vold omfatter et bredt spekter av handlinger fra seksuell trakassering og krenkelse, seksuelt press eller tvang, til voldtekt og seksuell tortur. Sedelighetsforbrytelser og voldtekt rammes av straffeloven (§ 191 og 192). Voldtekt har også status som krigsforbrytelse.

Seksuelle overgrep kan omfatte å bli tvunget til sex i særlig sårbare situasjoner som rett før eller etter en fødsel eller under menstruasjonen, eller til å gjennomføre seksuelle handlinger kvinnen ikke ønsker. Innenfor grupper hvor kvinners status knyttes til seksuell ærbarhet, kan seksuelle overgrep oppleves spesielt nedverdiggende. Kvinner med bakgrunn fra samfunn hvor menn har markert høyere status enn kvinner, kan ha vans-

kelig for å se på tvang til sex i ekteskapet som voldtekt.

Seksuell vold er særlig psykisk nedbrytende fordi den retter seg inn mot menneskets mest private og sårbare side. På grunn av det særlig krenkende potensialet benyttes seksuell vold ofte som en del av tortur og som et aktivt middel i krigføring.



#### Forslag til videre lesning:

Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.

### Vold – tabu og motstand mot kunnskap

Vold og overgrep i nære relasjoner er et tema felt som på ulike måter preges av motstand mot kunnskap.<sup>26</sup> Dette har flere årsaker.

For det første, kunnskap om vold er **smertefull kunnskap**. Det er ubehagelig for både hjelpere og personer i den utsattes nettverk å forholde seg til realiteten i at kvinnen og eventuelle barn utsettes for vold og mishandling.

For det andre, det dreier seg om **tabuisert kunnskap**. Vold og overgrep omfattes av et dobbelt tabu: det skal ikke forekomme, og dersom det forekommer skal det ikke formidles.<sup>27</sup> Tabuet «pålegger» både den utsatte og andre som kjenner til det å late som om det ikke skjer. Dette bidrar til å usynliggjøre volden og utgjør en viktig årsak til at den kan fortsette. Den som setter ord på det tabubelagte, risikerer å bli påført skam. Risiko for skam gjør at barrierene mot å bryte tausheten blir høye. Konsekvensen av dette er at vold mot kvinner har vært et usynlig fenomen i lovgivningen, i samfunnsvitenskapene og i hjelpeapparatets arbeid.

For det tredje, kunnskap om vold i nære relasjoner kan også regnes som **provoserende kunnskap**. Det berører nemlig grunnleggende verdier og forestillinger om makt, seksualitet og familie. Å synliggjøre volden kan av noen oppleves som truende. Det utfordrer forestillinger om menn som overordnet kvinner, og om familien som den overordnede institusjon i samfunnet. Skilsmisse eller brudd med familien grunnet mishandling kan oppfattes som uttrykk for at mannen har mistet kontroll over familiens kvinner. En selvstendig tilværelse som enslig kvinne etter et brudd, regnes kanskje som uforenlig med idealer for familieorganisering.

For det fjerde, det kan dreie seg om **farlig kunnskap**. Viten om konkrete voldsforhold kan medføre en risiko for en selv, både som familie-medlem, som borger og som hjelper. Hvilken risiko for represalier er det knyttet til å kjenne til og bringe videre slik kunnskap? Å «angi» vold og overgrep kan bli oppfattet som illojalitet og kan medføre risiko for utestengelse fra familiefelleskapet eller andre former for straff.

### Situasjoner med særlig sårbarhet

Når vi ser på vold mot kvinner som fenomen, er det ingen tvil om at fellestrekkene – uavhengig av kulturell, etnisk eller klassemessig bakgrunn – er det mest iøynefallende. Kvinner med minoritetsbakgrunn utsettes for overgrep i samlivsforhold og fra egen familie på samme måte som etnisk norske kvinner. Samtidig finnes det, som allerede diskutert, særtrekk ved kvinnenes livsvilkår som bidrar til å skape ulike situasjoner hvor denne gruppen har en spesiell sårbarhet for vold og overgrep. Dette gjelder særlig ved valg av samlivspartner (tvangsekteskap), som nyankommen kvinne til Norge (kvinner i transnasjonale ekteskap), og som kvinne som søker arbeid (menneskehandel) eller tilflukt (asylsøkere og flyktninger) i Norge.

#### Valg av samlivspartner – tvangsekteskap

Tvangsekteskap er situasjoner hvor familier planlegger og kanskje gjennomfører ekteskap mot den unges vilje.<sup>28</sup> Det rammer først og fremst ungdom, men i enkelte tilfeller også godt voksne personer. Både kvinner og menn rammes, men i denne sammenhengen står kvinner i fokus. I det siste er det også satt fokus på minoritetsungdom som utsettes for kontroll og tvang grunnet seksuell legning.

Ekteskapsloven (§ 1) sier at ekteskap skal inngås etter fri vilje. Å utøve tvang for å få noen til å inngå ekteskap er straffbart etter straffeloven (§ 222). Dette gjelder også om ekteskapet inngås i utlandet, dersom kvinnen er bosatt i Norge. Ekteskap inngått under tvang oppfyller ikke lovens krav om frivillighet, og kan kjennes ugyldig. Utlendingsloven (§ 9) sier at oppholdstillatelse i Norge kan nektes innvilget for utenlandsk ektefelle, dersom det er sannsynlig at ekteskapet er inngått mot en av partenes vilje. Personer utsatt for tvangsekteskap eller forsøk på tvangsekteskap har i følge lov om fri rettshjelp (§ 11) rett til fri rettshjelp uavhengig av om saken politianmeldes.

Overgriper(ne) ved tvangsekteskap er som oftest kvinnens egen familie. Maktmidlene kan være vold og fysisk tvang, men kanskje særlig ulike former for psykisk press, som påføring av

dårlig samvittighet og skyldfølelse ved valg på tvers av foreldrenes ønsker. Noen kvinner frykter at konsekvensene av å si nei vil bli så store at de ikke opplever å ha noe reelt valg.

Man finner ulike begrunnelser for press og tvang ved valg av samlivspartner. At foreldre arrangerer barnas ekteskap kan være vanlig i det samfunnet familien har sin bakgrunn fra. Foreldrene regner det kanskje som sitt ansvar som gode foreldre. Noen holder familiens felles prioriteringer som overordnet den unge kvinnens individuelle ønsker og rettigheter. Ungdommers «ustabile» romantiske følelser kan ses som en trussel mot storfamilien videre eksistens. Ekteskapsbånd mellom Norge og familiens hjemland kan oppfattes som et middel for å opprettholde tradisjoner i eksil.

Store forskjeller i levestandard mellom Vesten og verden for øvrig medvirker til at unges valg av samlivspartner får nye aspekter: å sikre familien i hjemlandet økonomisk. Press på foreldrene fra slektninger i hjemlandet er derfor ikke uvanlig. Å få sin sønn giftet med en kvinne bosatt i Norge, kan framstå som en god strategi sett fra samfunn uten tilsvarende økonomiske ressurser og med svakt utbygde velferdsordninger.

Tvangsekteskap kan i noen tilfeller være foreldres desperate forsøk på å løse et annet problem. En datter har kanskje vokst opp med relativt stor frihet, noe som kan føre til rykter og sladder når hun kommer i puberteten. I andre tilfeller kan kvinnens foreldre oppdage at hun har kjæreste, hvor enten det å ha kjæreste i seg selv eller den konkrete gutten er uakseptabel for familien. Et raskt inngått ekteskap kan fortone seg som en løsning for å redde både kvinnens ærbarhet og dermed familiens rykte utad. I andre tilfeller kan kvinnen aktivt søke å finne en partner på egenhånd, som et forsøk på å komme unna foreldrenes forsøk på å påtvinge henne en ektefelle.

Noen unge kvinner finner det vanskelig å gi uttrykk for tvil eller motvilje mot foreldrenes planer om ekteskap. Innenfor grupper hvor hierarkiske forskjeller basert på kjønn og alder tillegges stor betydning, blir respekt og lydighet overfor (for-)eldre sentrale verder. Slike idealer kan medføre at det i liten grad oppmuntres til åpen og direkte kommunikasjon mellom foreldre og barn. Diskusjoner, ulike synspunkter og direkte konfrontasjoner kan oppfattes som et uttrykk for mangel på respekt for foreldrene. Kvinnene kan derfor ha et sterkt ønske om å skåne sine foreldre for åpne konflikter. Noen velger å taust innordne seg foreldrenes vilje. Andre velger å rømme uten overhodet å ha gitt til kjenne sin motvilje. Hvorvidt kvinnen har gitt uttrykk for sin motstand eller

ikke, er derfor ikke avgjørende for om det dreier seg om tvangsekteskap eller ikke.

Reiser til foreldrenes hjemland kan medføre bekymring og risiko for tvangsekteskap. Det kan være planlagte ferier eller spesielle reiser grunnet familiemedlemmers (påståtte) sykdom. Manglende åpen kommunikasjon kan gjøre det vanskelig å spørre foreldrene direkte om hvilke planer de har med hensyn til ekteskap. Det er heller ikke lett å vite om det er mulig å stole på det de sier. Noen opplever «overraskelsesekteskap» på slike reiser, at ekteskapsinngåelse er planlagt uten at kvinnen vet om det.

Kvinnen og hennes foreldre har kanskje ikke alltid samme opplevelse av hvorvidt det dreier seg om tvang eller frivillighet. Ungdommene det gjelder kan også ha forskjellig oppfatning av saken. Det avgjørende er derfor kvinnens subjektive opplevelse av hvorvidt hun har et reelt valg, og om hun i dette valget handler etter egen vilje eller under press eller tvang fra andre.

En del unge kvinner finner det naturlig og ønskelig at familien er involvert i valget av ektefelle. Idealet kan være samarbeid og forhandlinger hvor kvinnen tar hensyn til foreldrenes prioriteringer, uten å gå på akkord med seg selv. Kvinnens rett til å velge må også omfatte retten til å velge å involvere andre i valget. Hvis kvinnens rett til å involvere andre tas på alvor, blir det nødvendig å skille mellom arrangerte ekteskap og ekteskap inngått under press eller tvang.

De største hjelpeinstansene for kvinner utsatt for tvangsekteskap (UDIs kompetanseteam for tvangsekteskap, Røde Kors og Selvhjelp for Innvandrere og Flyktninger) hadde i løpet av 2006 henvendelser vedrørende 350 konkrete saker om tvangsekteskap som omfattet 386 personer. Det er imidlertid grunn til å tro at noen av henvendelsene gjelder samme personer, og at de ulike tiltakene fører statistikk på ulike måter. Fire prosent av kvinnene som oppholdt seg på krisesentrene i 2006 oppga tvangsekteskap som årsak.



#### Hjelpekontakt:

Barne- og Likestillingsdepartementets nettside med informasjon om tvangsekteskap: [www.tvangsekteskap.no](http://www.tvangsekteskap.no)

Oslo Røde Kors driver Telefonen om tvangsekteskap. Telefonen er landsdekkende og bistår innringere – både ungdom og deres hjelpere – med råd og veiledning om hvordan man kan forholde seg i situasjoner der tvangsekteskap er en aktuell problemstilling.

Nettside: <http://www.rodekors.no>  
Telefon: 815 55 201  
E-post: [info.tvangsekteskap@redcross.no](mailto:info.tvangsekteskap@redcross.no)

UDI har et kompetanseteam for generasjonskonflikter relatert til tvangsekteskap. Norges Røde Kors, politiet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (BUF-dir) og Integrasjons- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) deltar i teamet. Målet for teamets arbeid er å øke innsats, kvalitet og kompetanse innenfor dette feltet. Teamet koordinerer innsatsen til ulike instanser involvert i konkrete saker, både offentlige etater og hjelpeorganisasjoner. Tilbudet er landsdekkende.

Nettside: <http://www.udi.no>  
Telefon: 23 35 19 10 (23 35 15 00)  
E-post: [tbj@udi.no](mailto:tbj@udi.no)

Oslo Krisesenter har et bokollektiv som gir tilbud om bolig, beskyttelse og helhetlig oppfølging over en periode for kvinner utsatt for tvangsekteskap.

Nettside: [www.oslokrisesenter.no](http://www.oslokrisesenter.no)  
Telefon: 22 48 03 80  
E-post: [postmaster@oslokrisesenter.no](mailto:postmaster@oslokrisesenter.no)

Det finnes kriseboliger for kvinner som er truet med eller utsatt for tvangsekteskap. Røde Kors (se ovenfor) og Selvhjelp for Innvandrere og Flyktninger (SEIF) disponerer boligene.

SEIF  
Nettside: <http://www.seif.no>  
Telefon: 22 03 48 30  
E-post: [seif@seif.no](mailto:seif@seif.no)

Enkelte krisesentre er åpne for menn, og kan dermed gi botilbud til par i konflikter om tvangsekteskap. Henvendelse:

Norsk Krisesenterforbund  
Nettside: [Norskkrisesenterforbund.no](http://norskkrisesenterforbund.no)  
Telefon: 22 42 15 10/48 17 67 82  
E-post: [post@norskkrisesenterforbund.no](mailto:post@norskkrisesenterforbund.no)

### **Kvinner som søker lykken i Norge – transnasjonale ekteskap**

Transnasjonale ekteskap er ekteskap inngått mellom personer som i utgangspunktet bor i ulike land. Fokuset her ligger på kvinner som utsettes for vold etter ankomst til Norge for å leve sammen med ektefelle bosatt her i landet.<sup>29</sup> Det kan være par med felles etnisk bakgrunn, eller par hvor ektemannen er norsk og kvinnen har minoritetsbakgrunn.

### **Par med felles etnisk bakgrunn**

Kvinner som søker bistand på grunn av vold og overgrep i samlivsforhold hvor ektefellene har

felles etnisk bakgrunn, er i noen tilfeller relativt unge og har omtrent samme alder som ektemannen. Ofte har ungdommenes respektive familier vært involvert i ekteskapsinngåelsen. Kanskje er de unge også i slekt. Paret bor gjerne sammen med mannens foreldre i Norge, noe som gir den nyankomne kvinnen en sårbar posisjon som «outsider» i familien. Foreldre med minoritetsbakgrunn, og med sønner involvert i rusmisbruk eller annen kriminalitet, håper av og til at ekteskap med en kvinne fra hjemlandet skal bli en «redning» for sønnen. Kvinnen kan ankomme Norge med drømmer og forhåpninger til livet i Vesten, som oftest uten kjennskap til ektemannens kriminelle løpebane. Mannen opplever kanskje ekteskapet som inngått under press og tvang, og har kanskje også annen kjæreste. Kvinner i denne type ekteskap forteller i noen tilfeller at både ektefelle og familien for øvrig kan være delaktige i mishandlingen, også familiens kvinner.

I andre tilfeller dreier det seg om samlivsforhold hvor ektemannen gjerne er noe eldre enn kvinnen. Som oftest har mannen på egenhånd arrangert ekteskapet med kvinnens familie. Kvinnens familie har kanskje ikke nært slektskap eller kjennskap til vedkommende. Mannen har nesten alltid vært gift tidligere, og det er menn som bor alene i Norge. Vedkommende lyver kanskje når det gjelder tidligere ekteskapskarriere, yrkeskarriere og boforhold i Norge. Kvinner som allerede er skilt i hjemlandet synes å være særlig utsatt for å komme inn i slike forhold. Noen har barn fra tidligere ekteskap. Barna blir som oftest boende hos kvinnens foreldre i hjemlandet. I ekstreme tilfeller finner man i disse forholdene vold som minner om tortur, i form av nærmest total isolasjon sammen med andre grove overgrep.

### **Utenlandske kvinner gift med etnisk norske menn**

Ekteskap mellom etnisk norske menn og utenlandske kvinner har økt kraftig det siste tiåret. Det inngås flere transnasjonale ekteskap hvor ektemannen er etnisk norsk enn blant par med felles etnisk bakgrunn. Kvinnene kommer fra forskjellige land, men særlig fra Thailand, Russland og Filipinene. Noen av kvinnene har vært gift tidligere, og har kanskje egne barn. Barna blir enten boende hos kvinnens familie i hjemlandet, eller kommer etter hvert til Norge for å bo sammen med mor og hennes nye ektefelle. Mange av disse kvinnene ser det som viktig å yte økonomiske bidrag til familien i hjemlandet. Vi har allerede sett at omtrent en tredel av kvinnene med minoritetsbakgrunn som søker bistand ved krisesentrene oppgir etnisk norsk ektefelle som overgriper. I noen til-

feller har kvinnene barn som har vært vitne til vold mot mor, eller barna har også selv blitt utsatt for vold og overgrep.

### **Overgrep i transnasjonale ekteskap**

Felles for de aller fleste kvinner som kommer til Norge gjennom transnasjonale ekteskap, er at de kommer med håp og drømmer om en bedre tilværelse både for seg selv og for familien som blir igjen i hjemlandet. Skuffelsen i tilfeller hvor realiteten viser seg å bli en ganske annen, blir tilsvarende stor. Den geografiske avstanden medvirker til at kvinnen er særlig utsatt for å gå inn i ekteskap på falske premisser, med uriktig informasjon om mannens yrkesforhold, boforhold og eventuelle kriminelle løpebane. Avstanden gjør det også vanskelig for kvinnens far og familie forøvrig å ha nær kontakt og å kunne involvere seg for å beskytte og hjelpe sin datter ved eventuelle problemer i ekteskapet. Overgrepene omfatter i mange tilfeller trusler om eller gjennomføring av «dumping» av kvinnen i hjemlandet mot hennes vilje.

Overgrep som kontroll og isolasjon kan ha særlig negative konsekvenser for kvinner som nylig er kommet til Norge i transnasjonale ekteskap. I tiden etter ankomst til Norge har kvinnen behov for utstrakt kontakt med offentlige instanser. Overgriper kan frarøve kvinnen mulighet til:

- Papirer på lovlig opphold i Norge
- Registrering i Folkeregisteret
- Deltakelse på norskurs/introduksjonsprogrammet
- Informasjon om rettigheter og hjelpetilbud
- Tilgang til fastlege/helsetjenester
- Sosialt nettverk uavhengig av overgriper
- Bosettingstillatelse i Norge (etter tre år)

Kvinner utsatt for vold i transnasjonale ekteskap er stilt overfor mange hindre mot å bryte ut. Risiko for skam kan medføre press overfor kvinnen om å bli ekteskapet. Noen opplever at familien i hjemlandet ikke støtter en beslutning om brudd, og at de bryter kontakten. Frykten for å stå igjen alene, i et fremmed land, kan være stor. Enkelte kvinner har inngått ekteskapet mot sine foreldres vilje, og kan derfor heller ikke regne med deres støtte ved et brudd. Noen har familie i hjemlandet som er avhengig av økonomiske bidrag fra Norge. Risikoen for at familien i hjemlandet skal miste den helt nødvendige økonomiske støtten, kan medføre at kvinnen finner det umulig å bryte ut av misforholdet. Frykt for å måtte returnere til hjemlandet ved skilsmisse spiller også en viktig rolle. Kvinner i transnasjonale ekteskap har opphold i Norge knyttet til samliv med ektefellen inn-

til bosettingstillatelse er innvilget, normalt ca. tre år. Å komme tilbake til hjemlandet med status som skilt og moralsk «dårlig» kvinne i en økonomisk usikker posisjon, framstår som umulig for mange.

Kvinner uten bosettingstillatelse som utsettes for mishandling i samlivsforholdet, kan søke om opphold i Norge på selvstendig grunnlag (se s. 65). UDI behandlet i løpet av 2006 72 søknader om opphold på selvstendig grunnlag, og 57 av disse ble innvilget.



### **Hjelpetiltak:**

Oslo Krisesenter har et bokollektiv som gir tilbud om bolig, beskyttelse og helhetlig oppfølging over en periode for nyankomne kvinner som

bryter ut av transnasjonale ekteskap.

Nettside: [www.oslokrisesenter.no](http://www.oslokrisesenter.no)

Telefon: 22 48 03 80

E-post: [postmaster@oslokrisesenter.no](mailto:postmaster@oslokrisesenter.no)

### **Kvinner som søker arbeid i Norge – menneskehandel**

Menneskehandel er kontroll og utnyttelse av andres liv og arbeid. Utnyttelsen foregår gjennom ulike former for vold, trusler, tvang, forledelse eller misbruk av sårbar situasjon.<sup>30</sup> Det kan dreie seg om tvangsarbeid, krigstjeneste eller å skaffe tilgang til menneskelige organer. Menneskehandel som er avdekket i Norge, dreier seg hovedsakelig om kvinner utnyttet i prostitusjonsvirksomhet. Det er også avdekket utnyttelse av barn.

FN's definisjon av menneskehandel slår fast at det dreier seg om menneskehandel hvis kvinnen involvert i prostitusjon ikke står fritt til å slutte når hun vil, eller til å selv bestemme hvor, hvordan og hvor ofte hun vil selge seksuelle tjenester. Markedet for salg av seksuelle tjenester innebærer at menneskehandel gir store muligheter for økonomisk profitt. Menneskehandel rammes av straffeloven (§ 224).

Kvinner utsatt for menneskehandel utnyttes på ulike måter.<sup>31</sup> Kvinnen blir ofte pålagt kostnader knyttet til rekruttering i hjemlandet og reise til Norge, og står helt fra starten i gjeld overfor overgriper(ne). Hun får som oftest beholde bare en del av inntjeningen prostitusjonsvirksomheten gir. Kvinnen kreves for uforholdsmessig store bokostnader. Hun kan utsettes for varierende grad av kontroll og isolasjon, i form av begrensninger når det gjelder muligheter til å ha kontakt med andre, til å erverve seg informasjon om hvordan det



norske samfunnet fungerer og til å søke nødvendig helsehjelp. Utnyttingen understøttes av trusler og fysisk vold.

De fleste kvinnene er kommet til Norge på irregulær måte og er uten lovlig opphold, noe som innebærer en særlig vanskelig situasjon. Kvinnen kan risikere å bli sendt ut av landet, enten av overgriper(ne) eller av norske myndigheter. Uten lovlig opphold har hun også begrensede formelle rettigheter. Noen går inn i kjærestereelasjoner til norske menn, ofte kjøpere av seksuelle tjenester, i håp om at det skal ende med ekteskap og opphold i Norge gjennom familiejenforening. Erfaring tyder på at kvinnene er sårbare for overgrep og mishandling også i disse relasjonene.

Kvinnenes sårbare situasjon gjør det vanskelig å bryte ut av utnyttelsesforholdet. Overgriper(ne) eller «bakmenn» (uavhengig av kjønn) kan være organisert i internasjonale kriminelle nettverk. I enkelte tilfeller står vedkommende samtidig i en nær relasjon til kvinnen, som kjæreste eller ekte-mann. Å ikke overholde de økonomiske forpliktelsene, å bryte med bakmenn, og i særlig grad det å anmelde bakmenn, kan medføre stor risiko. Kvinnene forteller om frykt for represalier mot dem selv og mot familien i hjemlandet. Økonomiske forpliktelser overfor barn og familie i hjemlandet, oppgis av noen som et viktig hinder for å bryte ut. Erfaringer fra prostitusjon medfører risiko for å bli sosialt utstøtt av familien og lokalsamfunnet i hjemlandet.

ROSA-prosjektet, et hjelpetiltak rettet spesielt mot denne gruppen, fikk i 2006 henvendelser vedrørende 82 kvinner som antas å være utsatt for menneskehandel. 31 kvinner fikk bistand til beskyttet bosted og annen oppfølging.



#### Hjelpetiltak:

ROSA-prosjektet gir tilbud om trygge oppholdssteder og individuell oppfølging for kvinner utsatt for menneskehandel. Navnet

ROSA viser til innholdet i hjelpetilbudet: Reetablering, Oppholdssteder, Sikkerhet og Assistanse. Prosjektet er finansiert av Justisdepartementet og lokalisert ved Kri-sesentersekretariatet.

Nettside: [www.rosa-help.no](http://www.rosa-help.no)

Telefon: 22 33 11 60

E-post: [stopp.kvinnehandel@online.no](mailto:stopp.kvinnehandel@online.no)

UDI har også spesielle tilbud på asylmottak til kvinner utsatt for menneskehandel som søker om asyl.



#### Forslag til videre lesning:

Krisesentersekretariatet (2007 b). Veiviser til assistanse – for kvinner utsatt for menneskehandel.

Se: <http://www.rosa-help.no/pdf/veiviser%20til%20assistanse.pdf>

**Asylsøker** – en person som har søkt om beskyttelse i Norge

**Flyktning** – en person med rett på beskyttelse i henhold til FN-konvensjonen om flyktninger

**Overføringsflyktning** – en person som er gitt flyktningstatus av FN og som får tilbud om bosetting i Norge (også kalt kvoteflyktning eller FN-flyktning). Overføringsflyktninger bosettes direkte i kommuner som har sagt seg villig til å ta i mot vedkommende.

#### Kvinner som søker tilflukt i Norge – asylsøkere og flyktninger

Kvinner utgjør en særlig utsatt gruppe for vold og overgrep i krigs- og konfliktsituasjoner, samt under og etter flukt.<sup>32</sup> Overgrep mot kvinner brukes som maktmiddel og som våpen, og medvirker til at familier brytes opp og at mennesker drives på flukt. Krigen i Bosnia satte særlig voldspektet som en integrert del av krigføringen på den internasjonale dagsordenen. I enkelte tilfeller utsettes kvinner også av overgrep fra personer og grupper med oppgave å beskytte dem, for eksempel myndigheter eller fredsstyrker. Man vet at tortur praktiseres i mer enn 100 land.<sup>33</sup> I tillegg synes vold i nære relasjoner å være en medvirkende årsak til flukt blant en del kvinner som søker asyl i Norge.

Blant kvinnelige asylsøkere og flyktninger i Norge befinner det seg et betydelig antall som har opplevd alvorlige overgrep. I en nylig gjennomført undersøkelse blant asylsøkere på mottak i Norge, oppgir 76,5 prosent av de spurte at de har vært nær ved å bli drept, og 67 prosent oppgir at de har opplevd drap på familie eller venner.<sup>34</sup> Nesten 60 prosent rapporterer at de har vært utsatt for tortur. Vel 30 prosent av kvinnene oppgir at de har vært utsatt for voldspektet.

Asylsøkertilværelsen kan innebære en fortsatt særlig risiko for kvinner.<sup>35</sup> Personer som tidligere har opplevd vold og overgrep, er i større grad enn andre utsatt for nye overgrep.<sup>36</sup> Livet på asylmottak preges av usikkerhet, isolasjon, passivitet,

tap av status og mangel på innflytelse, meningsfylte aktiviteter og privatliv. De samlede belastninger i en slik situasjon kan utløse vold i relasjoner hvor den ikke fantes før, og forsterke volden der den allerede fantes. Ved de fleste mottakene lever kvinnene omgitt av et markant flertall av mannlige beboere, inkludert en stor andel unge, enslige menn.

Overgrep mot kvinner på asylmottak omfatter både vold i nære relasjoner og vold mot enslige kvinner. For gifte kvinner som utsettes for vold fra sine nærmeste, kan overgriper være det eneste nettverk og beskyttelse vedkommende har. Gifte kvinner kan også befinne seg i en situasjon hvor familiens asylsøknad blir vurdert ut fra mannens politiske aktivitet og behov for beskyttelse.<sup>37</sup> Å bryte med en voldelig ektefelle kan derfor innebære at grunnlaget for kvinnens asylsøknad blir borte. Enslige kvinner på mottak synes spesielt utsatt for verbal trakassering, samt seksuell trakassering og seksuelle overgrep fra andre beboere. Uten beskyttende nettverk og tilhørende en gruppe som ofte gis lav status, kan særlig enslige kvinner oppleve asylmottak som et fysisk utrygt sted.

1450 kvinner søkte om asyl i Norge i 2006.<sup>38</sup> Omtrent 70 prosent av asylsøknadene fra kvinner som ble behandlet av UDI i løpet av 2006 ble innvilget opphold, det vil si ca. 750 kvinner.



# Voldens virkninger

I dette kapitlet kan du lese om:

- Hvilke konsekvenser har vold? Psykisk? Fysisk? Sosialt? Som mor?
- Hva kan det innebære for en kvinne med minoritetsbakgrunn å bryte ut av et mishandlingsforhold?

## Reaksjoner på vold og overgrep

Å leve med vold og overgrep over tid rammer den utsatte på alle livsområder. Voldens virkninger synes i overveiende grad å være fellesmenneskelige. Samtidig finner man store individuelle variasjoner, avhengig av personlighetsfaktorer, voldens omfang og alvorlighet, samt hvilken støtte kvinnen får i sin familie eller annet nettverk. Tidligere traumer – i form av belastninger eller overgrep i barndom eller i tilknytning til konflikt eller flukt – kan bidra til å forsterke reaksjonene ved nye overgrep i ettertid. Vold og mishandling er en viktig årsak til utvikling av fysiske og psykiske helseproblemer.

### Psykiske reaksjoner

Å være utsatt for vold og overgrep vil for mange føre til et vidt spekter av konsekvenser for psykisk helse. Typiske reaksjoner er å bli skvetten og rastløs, nummenhet, «fjernhet» og lav toleranse for stress. Angst og gjenopplevelser av overgrepene er utbredt, samt søvnproblemer og mareritt. Mange får problemer med oppmerksomhet, konsentrasjon og hukommelse, og sliter med å forstå informasjon. I det lengre løp kan depresjon og selvmordstanker utvikles.

Personer som er utsatt for mishandling over tid, kan oppleve endringer i personlig identitet og selvbilde. Man vil ofte utvikle manglende tillit både til seg selv og til andre mennesker. Mange får følelsen å være mindre verdt som menneske og ikke høre til i fellesskapet med andre men-

nesker. Resultatet er økende tvil om egen dømmekraft. «Holder jeg på å bli gal?» er en vanlig bekymring. Kvinner med barn opplever fortvilelse og skyldfølelse fordi de ikke greier å beskytte barna. Kvinner utsatt for menneskehandel sliter ofte med skamfølelse knyttet til erfaringer fra prostitusjon. Man ønsker å isolere seg, og forholdet til andre mennesker kan få preg av mistillit og mistenksomhet. Det dreier seg om typiske reaksjonsmønstre knyttet til forholdene kvinnen har levd under, og ikke nødvendigvis karaktertrekk ved henne som person.

Unge kvinner utsatt for tvangsekteskap er ikke alltid forberedt på at en slik situasjon skulle oppstå. Oppveksten var kanskje preget av relativ frihet og trygghet i forholdet til foreldrene. Forsøk på tvangsekteskap kan oppleves som en brå endring i forholdet og som et svik fra de nærmeste tillitspersonene. Det kan føre til et følelsemessig kaos bestående av sjokk, sorg, sinne og følelse av uvirkelighet.

Blant kvinner som utsettes for streng kontroll eller tvangsekteskap, kan det være nyttig å skille mellom utadvendte og innadvendte reaksjoner.<sup>39</sup> Typisk utadvendte reaksjoner er å gå i konflikt med og kanskje rømme fra familien. Eget nettverk og eventuelle lærere og andre hjelpere involveres. Andre, som ikke finner det mulig å ta opp konflikttemaer, retter frustrasjonene først og fremst innover i seg selv. Typisk innadvendte reaksjoner er depresjon, spiseforstyrrelser, selvskadning og selvmordstanker. Felles for kvinnene er at uansett hvilken løsning som velges, så er man stilt overfor en eksistensiell ensomhet. Å rømme medfører risiko for å stå alene uten sine aller nærmeste. Å bli værende i familien medfører å leve alene med tanker, ønsker, følelser og problemer som det ikke er rom for å gi uttrykk for.

Kvinner utsatt for omskjæring kan i noen tilfeller oppleve inngrepet som et sjokk og et svik fra sine nærmeste som får det gjennomført. Man har lite kunnskap om eventuelle psykiske senvirk-

ninger. Å komme til Norge kan endre kvinnens forståelse av hva som har skjedd. I hjemlandet kan inngrepet være en felles erfaring. Det regnes som nødvendig og ønskelig for at kvinnen skal bli «ren» og «ærbar», altså en god kvinne. I Norge er det et overgrep som er forbudt og straffbart. Kvinnen får kanskje en følelse av å være «unormal» og sett ned på, noe som kan gjøre det vanskeligere å snakke om plagene inngrepet medfører og å søke hjelp.

Ved overgrep i nære relasjoner er en og samme person – på samme tid – en nær tilknytningsperson (som for eksempel forelder eller partner) og en reell fare (som overgriper). Dette gir en ekstremt forvirrende og uforutsigbar situasjon. Det kan føre til en forstyrrelse i identitetsfølelse og endringer i bevissthet, gjennom en «opp-splitting» av personligheten.<sup>40</sup> Det tette samspillet mellom kropp og følelser forstyrres, og man blir i stand til å «koble» følelsene fra det som faktisk og fysisk skjer. En senvirkning av dette er at kvinnen i ettertid kan «forsvinne» inn i sterke gjenopplevelser, som om det skjer igjen her og nå. Ved andre anledninger kan hun fortelle om svært grove krenkelser hun har erfart, tilsynelatende helt uten følelsesmessige reaksjoner.

For noen kvalifiserer styrken og varigheten på reaksjoner og virkninger etter overgrep til en medisinske diagnoser. Den mest utbredte diagnosen knyttet til overgrep er posttraumatisk stressforstyrrelse (PTSD).<sup>41</sup> PTSD har tre grupper symptomer. Det dreier seg, for det første, om gjentatte gjenopplevelser av overgrepene, fulgt av fysiske og psykiske stressreaksjoner. Et annet element er unngåelse av ting som kan minne om volden, ofte i kombinasjon med fysisk nummenhet og følelsesmessig «bedøvelse». Den tredje gruppen symptomer er økt beredskap, en form for overaktivering, irritabilitet, skvettenhet og en «alltid på vakt»-følelse.

### Fysiske reaksjoner og skader

Vold og overgrep kan også føre til ulike former for fysiske reaksjoner. Det kan være skjelving, svetting, hodepine, hjerteklapp, press for brystet, kraftløshet, følelse av nummenhet, svimmelhet, muskelspenninger og fysiske lammelser. Gjenopplevelser kan omfatte fysiske reaksjoner og lammelser.

En del kvinner har direkte fysiske skader som blåmerker, hørselsskader, brennemerker, bruddskader, skader i underlivet, etc. Personer utsatt for tortur sliter ofte med kroniske smerter og andre fysiske plager. Utføring av kjønnslemlestelse medfører risiko for smerter, blødninger og infeksjoner. Inngrepet kan medføre alvorlige helse-skader som gir komplikasjoner knyttet til menstrua-

sjon, underlivssmerter, urinering, seksuelliv og fødsler. For kvinner utsatt for menneskehandel og prostitusjon medfører erfaringene fra prostitusjon ofte ulike typer underlivsplager.

### Sosiale konsekvenser

Å leve i et mishandlingsforhold har sosiale konsekvenser. Overgriperens kontroll og isolasjon vil ofte legge hindringer for at kvinnen opprettholder god kontakt med familie og nettverk forøvrig. Vold over tid svekker kvinnens evne til gode sosiale relasjoner. Erfaringer av overgrep bryter ned den grunnleggende tillit til tilværelsen og til andre mennesker.<sup>42</sup> Resultatet er, som vi har sett: mistillit, mistenksomhet og følelsen av mindreverd og å være satt utenfor det menneskelige fellesskapet. Dette gjør det vanskelig å etablere og holde ved like gode og likeverdige relasjoner. Kvinner utsatt for menneskehandel i prostitusjon risikerer stigmatisering og sosial utstøtelse, også fra sine nærmeste.

Vold og overgrep i oppveksten kan medføre manglende oppøvelse i praktiske ferdigheter som er nødvendige for å mestre en tilværelse på egenhånd som voksen. Barn kan utvikle atferd preget av «usynlighet» – en høyst rasjonell strategi for å begrense overgrepene. Den som ikke blir lagt merke til, blir heller ikke slått. «Usynligheten» kan medføre begrenset deltakelse i familiens hverdagsliv. Resultatet kan være at en ung kvinne som bryter ut har lite erfaring og dårlige ferdigheter innenfor helt praktiske gjøremål som husarbeid, rengjøring og matlaging, å forvalte penger og gjøre innkjøp, samt å ta beslutninger for sitt eget liv, og å være aktiv i samfunnet utenfor familien.

Kvinner som i lengre tid lever ganske isolert med overgriper, kan utvikle en økende avhengighet i forholdet: den som utøver vold blir også den eneste som kan trøste og forstå. Kvinnen mister mulige referansepunkter for sammenligning med andre, noe som er nødvendig for å kunne holde fast ved at voldsutøvelsen ikke er akseptabel. Over tid kan en slik situasjon føre til at kvinnen opplever volden som naturlig og fortjent.<sup>43</sup>

### Konsekvenser for rollen som mor

Psykolog Ingunn Eriksen drøfter i en artikkel hvordan vold og overgrep innvirker på kvinnens omsorgsevne som mor.<sup>44</sup> «Alarmeredskap», gjenopplevelser og «fjernhet» kan føre til at kvinnen blir emosjonelt fraværende og mer aggressiv overfor barna. Det gjør det vanskelig å ha fokus på barnas situasjon, og å opprettholde forutsigbare rutiner i hverdagen. Evnen til fysisk og psykologisk beskyttelse av barna svekkes. Barns

normale gråt, sinne eller andre typer støy kan trigge gjenopplevelser, negative følelsesmessige reaksjoner og opplevelse av avmakt. Mors reaksjoner kan også virke skremmende på barna og forsterke barnas egne reaksjoner.

Kvinner utsatt for seksuelle krenkelser kan ha særlige problemer med å mestre emosjonelt nære og intime relasjoner, også til egne barn.<sup>45</sup> Vanskeligheter med å etablere et godt mor-barn-samspill, kan medvirke til dårlig tilknytning og utviklingsbetingelser for barnet.

I tilfeller hvor overgriper benytter degraderende karakteristikk av mors omsorgsevne i barnas påhør, vil det bidra til å undergrave hennes autoritet overfor barna. Å være utsatt for vold bidrar til å øke risikoen for selv å utøve vold mot egne barn.<sup>46</sup> I mange familier hvor mor er utsatt for vold, er hun i praksis barnas eneste tilknytningsperson. Dette gir barna et særlig sårbart oppvekstmiljø.

## Belastninger ved brudd



**Sanja giftet seg med sin mann i Kosovo, mot sin familiens vilje. Det resulterte i at faren kom med alvorlige trusler og brukte vold mot henne. Etter at Sanja kom til Norge, ble hun utsatt for grove overgrep fra sin ektemann og hans mor. Hun fikk sjelden lov å gå ut. Etter et år kastet svigermor henne bokstavelig talt på gata. En tilfeldig forbipasserende fant Sanja gråtende, og fikk brakt henne til krisesenteret. Besøk på Legevakten avdekker lite direkte fysiske skader. Men Sanja har mye smerter, særlig i brystet. Om natta våkner hun av mareritt. Noen ganger blir hun «borte» i samtaler. Flere ganger har det vært vanskelig å puste, hun føler det er «trangt i halsen» og besvimer.**

*Sanja føler seg helt alene i verden. Hun har aldri før bodd for seg selv. Hun er uten kontakt med sin familie. Hun har ikke noe eller noen å dra hjem til i Kosovo. Hennes viktigste drøm i livet har alltid vært å ha en god familie, å få barn og barnebarn og å kunne være en støtte for foreldrene i deres alderdom. Men hva nå?*

Å bryte ut av et mishandlingsforhold er sjelden en enkel sak. Verdisystemer og familieforhold som man er vokst opp med, vil imidlertid spille inn på måter som gjør at et brudd kan oppleves vesentlig forskjellig for en etnisk norsk kvinne og en kvinne med etnisk minoritetsbakgrunn.

For etnisk norske kvinner, vokst opp i en kontekst hvor individuell frihet og selvstendighet utgjør sentrale verdier, er det å bryte ut av et fellesskap hvor man utsettes for overgrep en nødvendig del av løsningen på situasjonen. Å bli mishandlet regnes som brudd på sentrale verdier som personlig integritet og frihet. Ved å bli værende i et mishandlingsforhold risikerer kvinnen skam og fordømmelse, fordi det ser ut som om hun ikke tar sentrale verdier som frihet og selvstendighet på alvor. Å bryte ut kan i en slik situasjon være den eneste måten å gjenvinne personlig ære, selvrespekt, selvstendighet, og i neste omgang sosial aksept.

For kvinner vokst opp i et miljø hvor familietilhørighet er overordnet, vil et brudd eller skilsmisse også bli et familieanliggende. Det rammer flere enn kvinnen, for eksempel gjennom risiko for skam og vanære. Tanken på å stå alene, uten sine nærmeste, oppleves kanskje som både uutholdelig og umulig. Kvinnens primære ønske er som oftest begrenset til å få slutt på krenkelsene, ikke å miste kontakt med familien. Et brudd kan medføre at hun i starten befinner seg i et sosialt «ingenmannsland», uten kontakt med sine nærmeste og lite nettverk til andre og storsamfunnet forøvrig. Bruddet kan derfor utløse en ny, alvorlig og eksistensiell krise.<sup>47</sup> Kvinnen kan overveldes av et kaos av motsetningsfylte følelser som savn, sorg, ensomhet, skam, skyldfølelse og lojalitetskonflikter. Noen befinner seg dessuten fortsatt i tenårene, en periode som for alle kjennetegnes av mangel på emosjonell stabilitet.

Bruddet kan medføre stor bekymring for hvordan det går med familien. Vil foreldre eller besteforeldre få helseproblemer? Kvinnen har kanskje hatt en aktiv omsorgsrolle i familien. Hvem skal passe på yngre søsken i hennes fravær? Vil søsknene bli straffet for det hun gjør, gjennom en mer kontrollert oppvekst eller ved å bli sendt til foreldrenes hjemland?

Kvinner som bryter ut av transnasjonale ekteskap, og kanskje særlig kvinner uten barn, kan oppleve at brudd og skilsmisse legger alle framtidsdrømmer i grus. Mange har sin identitet hovedsakelig knyttet til familieroller som gift kvinne og som mor. Opplevelsen av å være helt alene i et fremmed land utgjør en enorm tilleggsbelastning i en allerede vanskelig livssituasjon. Bruddet stiller kvinnen overfor krevende utfordringer: hun må håndtere følelser av skam og fordømmelse, etablere en tilværelse på egenhånd i Norge, i tillegg til å utvikle en ny identitet som kvinne som kan gi mening og innhold til livet.

For kvinner som har rett til opphold i Norge knyttet til ekteskap, kvinner utsatt for mennes-

kehandel og for asylsøkere, kan det å bryte ut av en overgrepssituasjon gjøre muligheten til å bli i Norge usikker. Kvinner som søker om opphold på selvstendig grunnlag på grunn av mishandling i samlivsforholdet, har ingen garanti for at søknaden innvilges. En stor del av asylsøkerne får ikke innvilget asyl. Angst og usikkerhet i ventetiden mens søknaden behandles innebærer store psykiske belastninger.

Å bryte ut av et mishandlingsforhold har andre og ofte mer omfattende konsekvenser for kvinner med minoritetsbakgrunn enn for etnisk norske kvinner. Det kan medføre en eksistensiell krise som utfordrer kvinnens grunnleggende tilhørighet til det sosiale fellesskapet hun er en del av, hennes moralske verdier og hennes tilknytning til Norge. Hun stilles overfor spørsmål som: Hvem er jeg som menneske uten familien min? Hvem er jeg som voksen kvinne uten mann og barn? Hvordan kan jeg være en god kvinne som skilt? Hvordan kan jeg være en god mor som skilt? Får jeg bli i Norge eller ikke? Hva møter meg hvis jeg må dra tilbake til hjemlandet mitt? Å bryte ut av et mishandlingsforhold kan innebære krevende eksistensielle spørsmål, i tillegg til reaksjonene og utfordringene knyttet til selve overgrepene.







# Metodiske perspektiver

I dette kapitlet kan du lese om:

- Hvilke metoder er hensiktsmessige i arbeidet?
- Hva kjennetegner et vanlig kriseforløp? Hvilke behov for bistand har kvinnen i de ulike faser av en krise?
- Hvordan kan plan som metode ivareta kvinnens konkrete behov for bistand fra flere hjelpeinstanser?
- Hvordan benytter man tolk i arbeidet?
- Hva gjør man som helper når kvinnen finner brudd med overgriper umulig?

## Kriseforløp: fase og bistand

Å være utsatt for vold over tid eller å bryte ut av et mishandlingsforhold vil ofte bringe kvinnen ut i en krise. En krise er en situasjon hvor man opplever at den grunnleggende tryggheten i tilværelsen, ens selvoppfatning eller i verste fall selve livet er truet.<sup>48</sup>

At kvinnen befinner seg i krise har stor betydning for bistanden. For det første: en krise har visse allmenne kjennetegn som legger premisene for hva slags hjelp kvinnen trenger. For det andre: at kvinnen er i krise spiller inn på hvordan man som helper kan få til et godt samarbeid.

### Kvinner som lever i mishandlingsforhold

Kvinner som lever i et mishandlingsforhold har først og fremst behov for hjelp til å få stoppet volden. I første omgang behøver hun kanskje hjelp til å erkjenne at hun er utsatt for vold. Ved å omtale hennes erfaringer som overgrep og som uakseptabelt, plasseres ansvaret for volden hos overgriper. Man må holde fast ved volden som det overordnede problemet, samtidig som kvinnen kanskje trenger hjelp knyttet til virkninger av og reaksjoner på overgrepene. Det kan være søvnproblemer, konsentrasjonsvansker, andre helseplager eller problemer med barna. I noen tilfeller

er slike reaksjoner årsaken kvinnen oppgir for å oppsøke hjelp. Kvinnen har nytte av enkel informasjon om aktuelle rettigheter og hjelpetilbud, slik at hun vet hvilke alternativer som finnes. Det er også nødvendig å se på hvilken sikkerhetsmessig risiko kvinner lever under. Er det umiddelbar fare for overgrep som innebærer en alvorlig helsemessig risiko? Lever barn under en slik risiko? Det er også nødvendig å vurdere hvorvidt kontakt med helpere kan øke risikoen for nye overgrep (se s. 57). Politiets familievoldskoordinator kan være en aktuell samtalepartner når det gjelder sikkerhet.



**Monira ble kjørt til krisesenteret av politiet. Hun skjelver, hulker og gjentar at hun aldri mer vil gå ut av døren. Da kommer mannen til å drepe henne, sier hun bestemt. Etter at hun har fått anvist et rom og fått en kopp te, forteller hun uoppfordret litt om hva som har skjedd. Mannen har truet med å drepe henne og tatt kvelertak. Skrikene gjorde at naboene kontaktet politiet.**

*Monira blir vist rundt på krisesenteret. Den ansatte forteller at dørene er låst og at ingen menn får komme inn. Her er det trygt! Monira forsikres om at hun kan bli der og at hun vil få hjelp til det hun trenger, uten at den ansatte spør noe mer. Monira mener hun først og fremst trenger hjelp til å flytte til utlandet, til et sted hvor mannen ikke kan finne henne. Den ansatte understreker igjen at huset er trygt og at Monira skal få hjelp. Etter en stund ønsker Monira å prøve å hvile litt.*

### Faser i en krise

Å bryte ut av et mishandlingsforhold vil for mange utløse en akutt krise. Hos Cullberg finner vi en framstilling av et typisk kriseforløp gjennom ulike faser: Akuttfasen, reaksjonsfasen, bearbeidingsfasen og nyorienteringsfasen.<sup>49</sup>

## Akuttfasen

Den første fasen i en krise kalles sjokk- eller akuttfasen. Personen kan reagere med å bli nærmest apatisk, «fjern» og handlingslammet, eller med panikkreaksjoner som uro og angst. Situasjonen oppleves som uoversiktlig og kaotisk. Det kan innebære et mentalt kaos og en «perspektivforskyvning» som gjør det vanskelig å holde rede på hva som er viktig og hva som er mer uvesentlige momenter ved situasjonen. For en ung kvinne som nettopp har flyktet fra familien, kan spørsmålet om hvem som nå skal hjelpe lillesøster med leksene, framstå som overordnet alt annet. Tidsperspektivet for planlegging innskrenkes. Det er vanskelig å tenke utover situasjonen her og nå. Kvinnen er kanskje ikke i stand til å gi en oversiktlig beskrivelse av situasjonen hun befinner seg i, eller til å se for seg mulige løsninger.

Bruddfasen har en særlig risiko for nye overgrep (se s. 57). Kvinnen trenger derfor å være et sted hvor hun er fysisk sikret mot nye overgrep. Hun trenger praktisk omsorg ved at noen ser til at hun har mat, klær og nødvendige hygieneartikler. Hun trenger emosjonell omsorg i form av noen som kan være sammen med henne hvis hun ikke orker å være alene, eller som er tilgjengelige på «nær» avstand hvis hun vil være for seg selv. Hun behøver hvile og ro. Hun trenger noen som kan lytte til det hun har å fortelle, selv om historien kan fortone seg både usammenhengende og uten indre konsistens. Konkrete overgrepserfaringer kvinnen forteller om journalføres. Hun må få kun det aller mest nødvendige av informasjon, formulert så enkelt som mulig og gjerne gjentatt flere ganger. Informasjonen konsentrerer seg om at kvinnen nå er trygg, og at hun vil få hjelp videre hvis hun ønsker det. ***I en akuttfase ligger hovedfokuset på å sikre kvinnen mot nye overgrep og å skape en god relasjon, mer enn å finne fram til varige løsninger på de ulike problemene situasjonen omfatter.***

I denne fasen er en enkel grovkartlegging tiltrekkelig: Hvilken bistand ønsker kvinnen? Har hun synlige skader som bør dokumenteres hos lege? Hvilken risiko ser kvinnen for nye overgrep? Akuttfasens «perspektivforskyvning» gjør det imidlertid umulig å vite om alle vesentlige momenter er med. ***Viktige beslutninger om videre tiltak, som for eksempel bolig og sikkerhetstiltak, kan ikke baseres på opplysninger gitt i en akutt-fase og hører derfor ikke hjemme her.*** Hjelperen kan, hvis kvinnen gir samtykke, innlede kontakt med de mest nødvendige hjelpeinstansene, for eksempel søknad om økonomisk nødhjelp hvis hun ikke har penger.

Å være i akutt krise svekker evnen til å ta be-

lutninger og til å delta med egeninnsats. Kvinnen kan derfor ha nytte av at hjelperen tar rollen som «spesialist» eller «ekspert». Å «frata» kvinnen noe av ansvaret for hva som umiddelbart skal gjøres, kan bidra til å redusere det mentale kaoset et brudd ofte medfører. Kvinnen blir mer mottagelig for informasjon. Forventninger til kvinnens innsats må stå i forhold til hvor i kriseforløpet hun befinner seg. Hvis forventningene framstår som uoverkommelige for kvinnen, kan hun i verste fall reagere med å trekke seg tilbake og si nei til videre bistand.

## Reaksjonsfasen

Når den akutte krisen er over, er man over i «arbeidsfasene». Den andre fasen i et kriseforløp er reaksjonsfasen. Smerten over tap og krenkelser kan velle fram. Ensomhet knyttet til savn av familien kan oppleves særlig overveldende. Mange opplever søvnforstyrrelser, angst, hukommelsesproblemer og utmattethet. Noen føler håpløshet med tanke på fremtiden.

I reaksjonsfasen vil kvinnen ha behov for forståelse og trøst for ensomheten, savnet og fortvilelsen hun opplever. Hendelser, lukter, lyder eller andre ting som minner om overgrepene, kan utløse nye reaksjoner. Kvinnen kan ha hjelp av samtaler for å bearbeide og integrere voldserfaringene, med en krisesenteransatt, helsepersonell eller i en gruppe. Informasjon om vanlige fysiske og psykiske reaksjoner på vold, samt om at de med tiden pleier å avta i styrke, gjør det ofte lettere å leve med plagene. Noen har bakgrunn fra samfunn der psykiske plager er skambelagt og kanskje forbundet med galskap. Kunnskap om typiske reaksjoner kan hjelpe kvinnen til å forstå hva som skjer: at det dreier seg om «sunne» og normale reaksjoner og ikke om mental sykdom. Hjelperens omsorg, informasjon og støtte formidler et konkret håp til kvinnen om at det er mulig å endre livssituasjonen til det bedre. Hjelperen kan på denne måten være et «vikarierende håp» i en periode hvor kvinnen kanskje er preget av håpløshet og tvil på seg selv.<sup>50</sup>

Reaksjonsfasen er tiden hvor man kan innlede en mer grundig kartlegging, gjennom gjentatte og systematiske samtaler (se s. 37). Kvinnen er i stand til å forholde seg til større mengder informasjon. Informasjon om hvilke rettigheter kvinnen har og hvilke muligheter for bistand som finnes, er særlig nødvendig for kvinner med minoritetsbakgrunn. Det er kunnskap som kan utvide kvinnens perspektiv for hvilke løsninger som er mulige. Det er tid for å etablere samarbeid med andre hjelpeinstanser som kartleggingen tilsier at det er behov

for. Det er mulig å få et mer realistisk bilde av hvilke trusler kvinnen er utsatt for, og hvilket behov hun har for videre beskyttelse. Det er tid for å jobbe med mer langsiktige boløsninger. Hun trenger kanskje et større sosialt nettverk. Hun kan være klar for å starte på kvalifiseringstiltak eller arbeid. For alvorlig traumatiserte kvinner kan helseplagene gjøre slik deltakelse vanskelig i lang tid.

### **Bearbeidingsfasen**

Den tredje fasen er bearbeidingsfasen. Personen har til en viss grad bearbeidet og integrert minnene om overgrepene i hukommelsen og har delvis kontroll over dem, noe som gjør det mulig å reflektere rundt erfaringene. Når dagliglivet har funnet sin rytme når det gjelder bolig og arbeid eller skole, og tilværelsen oppleves som noenlunde forutsigbar og trygg, dukker gjerne smerten knyttet til mishandlingen opp på nytt. Det kan føre til grubling, gjenopplevelser, angst og mareritt. Kvinnen trenger kanskje mer informasjon om typiske ettervirkninger av vold. Hvis reaksjonene fortsatt er alvorlige, trenger hun å motiveres til å søke individuell traumebehandling for å unngå at plagene blir kroniske.

### **Nyorienteringsfasen**



**Kvinne etter reetablering:** «Nå klarer jeg alt! Jeg snakker norsk, jeg jobber og jeg kan betale regningene mine. Men ingen av dem jeg er mest glad i er her for å dele det med meg.

*Hva er da meningen?»*

Den fjerde og siste fasen i et kriseforløp er nyorienteringsfasen. Smerten over tap og krenkelser er under kontroll. Personen har gjennomarbeidet og integrert sine negative erfaringer. Vedkommende kan rette fokuset mot fremtiden og gå videre på egenhånd. Men som eksempelet ovenfor viser, for kvinner med familieorientering kan det fremdeles være vanskelige spørsmål å finne svar på.

### **Relasjonsbygging overfor voldsutsatte i krise**

Tillit og tiltro til hjelperens støtte kan være avgjørende for om en kvinne opplever et brudd med overgriper(ne) som en mulig vei å gi seg inn på. Den amerikanske psykologen Judith Lewis Herman påpeker at når vold i nære relasjoner har skadet evnen til gode relasjoner, kan den bare heles gjennom nye og positive erfaringer i relasjoner.<sup>51</sup> En god relasjon mellom kvinnen og hjelperen spiller dermed en sentral rolle ved å legge grunnen for kvinnens videre heling. Den norske forskeren Olaug Juklestad peker på **selve**

### **relasjonen mellom den utsatte og hjelperen som en «bærebjelke» i arbeidet.<sup>52</sup>**

Når relasjoner er «bærebjelken» i arbeidet, må hjelperens fokus i starten rettes mot å skape tillit i forholdet til kvinnen. I en overgrepssituasjon har den utsatte ofte utviklet følelser som å være redd og på vakt, mistillit og mistenksomhet, høyst hensiktsmessige strategier som beskyttelse mot nye overgrep. Når hun søker hjelp, kan slike reaksjoner stille samarbeidet mellom kvinnen og hjelperen på prøve. Noen har i tillegg bakgrunn fra samfunn hvor det hersker liten tillit til stat og myndigheter. Offentlige institusjoner og myndighetspersoner utnytter kanskje borgerne gjennom korrupsjon eller andre former for utnyttelse. Flyktninger kan ha flyktet fra land hvor nettopp myndighetene utøver overgrep, i form av diktatorisk styresett, politisk forfølgelse og tortur. Det er hjelperen som i kraft av sin posisjon har hovedansvaret for at en god relasjon kan utvikle seg, selv om man blir møtt med skepsis eller andre reaksjoner fra kvinnens side som kan komplisere samarbeidet.

Konkrete erfaringer av at noen vil henne godt, gir kvinnen mulighet til å utvikle trygghet og tilknytning. Praktisk og emosjonell omsorg utgjør derfor et selvstendig og vesentlig metodisk element i denne type arbeid.<sup>53</sup> Forståelse for den vanskelige situasjonen hun befinner seg i, inkludert de særlige dilemmaene knyttet til savn av familie og risiko for skam og utstøtelse, kan bidra positivt til at kvinnen utvikler tillit til hjelperen.

I dette arbeidet har hjelperen særlig nytte av kunnskap om typiske reaksjoner ved vold. Man vet at det er ingen grunn til å ta kvinnens innledende mistillit personlig. Man kan trøste – både seg selv og kvinnen – med at det dreier seg om normale reaksjoner som pleier å gå over etter en tid. «Oppdemmet» sinne mot overgriper «pipler» kanskje fram når kvinnen begynner å føle seg trygg. «Ofrene» for dette sinnet kan være hjelper eller andre personer rundt henne. Sinnet kan imidlertid også forstås som et første tegn på tillit: når kvinnen tør å gi uttrykk for sinne, betyr det at hun tør å tro at hun er omgitt av personer som ikke svarer med vold. Hun stoler på at hjelperen vil stå ved hennes side selv om hun åpent gir uttrykk for uenighet og negative følelser.

## **Individuell plan**

### **Innholdet i planen**

Personer med behov for langvarige og koordinerte helse- og/eller sosialtjenester har rett til å få utarbeidet individuell plan (Forskrift om individuell

plan § 4). Formålet er å gi helhetlig, koordinert og individuelt tilpasset hjelp (§ 2). Den kommunale tjenesten som vedkommende henvender seg til, har en selvstendig plikt til å sørge for at arbeid med planen igangsettes (§ 6). Planen skal inneholde en kartlegging av personens mål og ressurser. Det skal tas hensyn til vedkommendes språklige og kulturelle forutsetninger (§ 7). Som en forskriftshjemlet rettighet, har bruker også rett til å klage på manglende tilrettelegging av individuell plan (§ 10). Sosial- og helsedirektoratet har publisert en veileder som kan være et nyttig hjelpemiddel i arbeidet, og som ligger til grunn for beskrivelsen her.

Bruk av individuell plan er et særlig nødvendig hjelpemiddel i dette arbeidet. Voldens omfattende skadevirkninger fører til at kvinnen ofte har behov for bistand fra flere hjelpetjenester. Kvinner med minoritetsbakgrunn trenger vanligvis bistand fra flere instanser enn etnisk norske kvinner ved brudd grunnet mishandling.<sup>54</sup> Kvinnes varierende språkkunnskaper og kjennskap til hjelpeapparatet i Norge, gjør det vanskelig å koordinere kontakten med mange ulike hjelpeinstanser på egenhånd.



**Amina og hennes to barn** (se s. 18) bor på krisesenteret. De er alle sterkt preget av volden de har opplevd. Amina fryktet i starten at hennes far eller noen i hans nettverk vil skade dem hvis de går utenfor senteret. Amina anmelder ektemannen til politiet. Det er ikke først og fremst for å få han straffet, men fordi hun ønsker politiets beskyttelse. Sakens alvorlige karakter fører til at politiet straks pågriper mannen og setter han i varetekt. Amina og barna kan dermed slappe litt av og tør å bevege seg utenfor krisesenterets dører.

Aminas kontaktperson på krisesenteret kontakter den lokale sosialtjenesten. Det blir informert om at Amina trenger flere typer bistand og dermed en individuell plan. Saksbehandler i sosialtjenesten påtar seg rollen som koordinator, og kommer raskt til et møte med Amina og hennes kontaktperson på krisesenteret. Amina får økonomisk nødhjelp, mens selve søknaden behandles. Saksbehandler samarbeider med kontaktpersonen på krisesenteret med å gjennomføre kartlegging. Barnas situasjon blir meldt til barnevernet, etter samtaler med Amina. Barnevernet kommer til krisesenteret for samtaler med både mor og barn. Det innvilges penger til drosje, slik at barna kan gå på skolen den tiden de oppholder seg på

krisesenteret.. Barna blir også henvist til BUP hvor de får behandling. Det blir laget en ansvarsgruppe hvor sosialtjenesten, barnevernet, kontaktpersonen på krisesenter og selvsagt Amina selv deltar. Innimellom drøftes familiens sikkerhet med den lokale politistasjonen. Etter å ha flyttet tilbake til leiligheten, kommer Amina til regelmessige samtaler med kontaktpersonen på krisesenteret. Etter et år sliter hun fortsatt med reaksjoner og plager knyttet til overgrepene, og vil prøve behandling på DPS. Politiet etterforsker saken, og ektemannen blir dømt og straffet.

### Koordinatorrollen og tverrfaglig samarbeid

Forskriften om individuell plan gir en hjelper eller hjelpeinstans rollen som ansvarlig koordinator. Siden kvinnen i mange tilfeller har behov for flere typer bistand som krever økonomisk stønad – for eksempel økonomisk livsopphold, bolig, etc. – er det ofte naturlig at saksbehandler i sosialtjenesten innehar koordinatorrollen. Å være koordinator i arbeidet med individuell plan er noe annet enn å være kontaktperson på krisesenter, en funksjon som diskuteres nærmere nedenfor (s. 39).

Koordinator har ansvar for å foreta individuell kartlegging, utarbeide plandokumentet og foreta jevnlig evaluering og revidering av planen (§ 7). Kvinnen har dermed en person å forholde seg til. Koordinator har ansvar for helheten i samarbeidet, gjennom å stå for direkte kontakt med kvinnen og framdrift i planprosessen. Det innebærer å gi kvinnen god informasjon om aktuelle rettigheter og hjelpetiltak, noe som har særlig betydning for kvinner med minoritetsbakgrunn. Koordinator har ansvar for å arrangere jevnlig møter både med kvinnen og andre involverte instanser, helst i en ansvarsgruppe hvor de ulike partene deltar i et forpliktende samarbeid.

Koordinatorrollen krever at man – i tillegg til fagkompetanse – vet hva ordningen innebærer både for bruker og hjelper. Det er nødvendig å ha god oversikt over relevante rettigheter og hjelpetiltak, og kunnskap om hvordan man utløser disse. Koordinators tilgjengelighet – gjennom uformell «stikk-innom-kontakt», på telefon og avtalte møter – gir kvinnen trygghet. Kontinuitet i koordinatorrollen har stor betydning både for kvinnen og for arbeidsprosessen.

Ved bruk av individuell plan er det den enkelte kvinnes behov for bistand som danner utgangspunktet for samarbeidet mellom ulike instanser. Hvis et slikt tverrfaglig samarbeid skal fungere, er det nødvendig at konkrete prosedyrer blir utarbeidet og legges til for arbeidet på det enkelte tjenestested. Prosedyrene må forankres på leder-

nivå, og alle involverte medarbeidere trenger opplæring på området.

Samarbeid på tvers av instanser og nivåer reiser spørsmål om taushetsplikt. Dilemmaet kan løses ved at koordinator innhenter et informert samtykke fra kvinnen, hvor det avklares hvilke opplysninger som kan gis til hvilke instanser. Hvis kvinnen får god informasjon om nødvendigheten av dette, vil hun sannsynligvis ikke motsette seg informasjonsutveksling.

### Kartlegging

Individuelt tilpasset bistand krever kunnskap om kvinnens livssituasjon. Koordinators ansvar for kartlegging står derfor sentralt. Det innebærer at kvinnen slipper å fortelle sin historie om og om igjen, til stadig nye helpere og instanser. Dette forutsetter imidlertid at andre instanser forholder seg til koordinators framstilling og vurderinger og ikke overprøver disse.

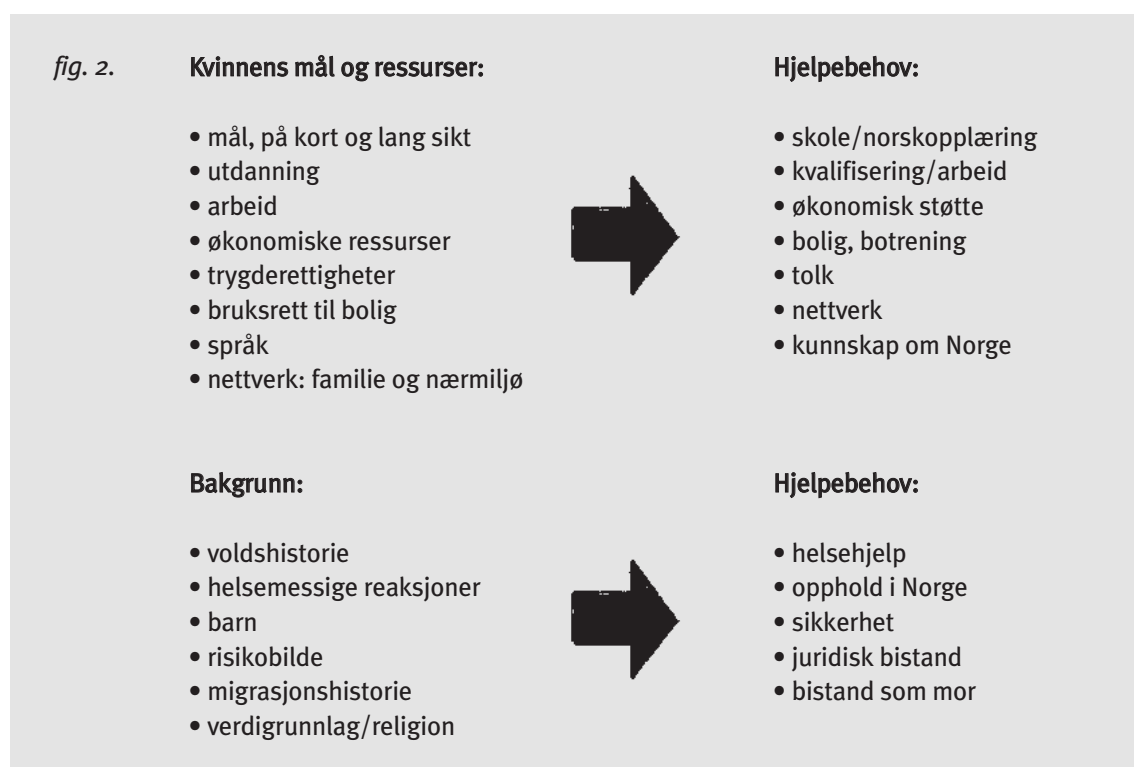
Spørsmål om hva, når og hvor mye som til enhver tid hører med i kartleggingen, må tilpasses hvor i kriseforløpet kvinnen befinner seg (se s. 33f). Minoritetsborgere kan dessuten finne helperens iver etter å spørre både uvant, ubehagelig og tildels uhøflig. Kartleggingen avgrenses til det som er nødvendig. Empati og sensitivitet overfor kvinnens egne grenser er særlig viktig i starten av samarbeidet. Det bidrar til å bygge opp tillit som gjør at kvinnen etter hvert opplever det mer naturlig å berøre personlige temaer og erfaringer. Hvis man forklarer hvorfor det er nødvendig å spørre, er det mulig å slippe unna mistanker om at det er

helperens nysgjerrighet eller mangel på respekt som ligger bak. De viktigste temaene for kartleggingen kan samles i en oversiktsfigur: se fig. 2.

### Mål og ressurser

Å kartlegge mål er å se på hvilke tanker og ønsker kvinnen har for livet. I en akutt krise har kvinnen sjelden oversikt eller overskudd til å formulere mål for sitt eget liv. Noen har lite erfaring med dette. For enkelte kan det være vanskelig å se sitt eget liv isolert fra familien for øvrig. Kartlegging av ressurser dreier seg om utdanning, yrkeserfaring, språk, samfunnsforståelse, rettigheter og sosial nettverk. Fokus på nettverk gir samtidig et bilde av hvilke trusler kvinnen står overfor. Kartlegging av risikobildet er beskrevet i mer detalj i avsnittet om sikkerhet (se s. 57) Konkrete spørsmål er:

- Hvilke mål har kvinnen for livet sitt, på kort og lang sikt?
- Hvilken skolebakgrunn og utdanning har hun fra hjemlandet? Fra Norge?
- Har hun arbeid og egne økonomiske ressurser?
- Har hun yrkeserfaring eller annen kompetanse eller ferdigheter som kan benyttes i arbeidslivet?
- Har hun trygderettigheter?
- Kan hun gjøre krav på bruksrett til bolig?
- Hvilke språk behersker kvinnen? Morsmål? Andre språk? Hvor godt behersker hun norsk?
- Hvilken forståelse har hun av hvordan det



norske samfunnet og hjelpeapparatet fungerer? I hvor stor grad kan hun selv mestre kontakten med nødvendige hjelpeinstanser?

- Hva slags familienettverk har hun å spille på?
- Etnisk nettverk? Nærmiljø? Andre?
- Hvilke trusler står hun overfor?
- Hvor er andre i familien bosatt? I Norge? I andre land? I familiens hjemland?
- Hvordan er kontakten med familien forøvrig?

### **Familiebakgrunn og migrasjonshistorie**

Kunnskap om kvinnens kulturelle bakgrunn gjør det lettere å forstå hvilke dilemmaer hun står i. Det er nødvendig å spørre kvinnen: Hvordan er det i akkurat din familie? Historien bak for eksempel eldre søskens ekteskapsinngåelser kan gi innsikt i verdier og praksis i familien når det gjelder familieorientering. Hvem har mest innflytelse i slike beslutninger? Andre nyttige innfallsvinkler kan være: Hva er en «god kone» i din familie?<sup>55</sup> En «god datter»? Det gir innsikt i hvilke idealer kvinnen er nødt for å forholde seg til. Overordnede verdier knyttes ofte til religion. Like viktig som hvilken religion det dreier seg om, er hvilken betydning religion har i familiens dagligliv. Viktige spørsmål er:

- Hvor lenge har kvinnen/familien bodd i Norge? Var det frivillig migrasjon? Flukt?
- Hvilket oppholdsgrunnlag har kvinnen i Norge?
- Hvis hun er gift, hvordan ble ekteskapet inngått?
- Hvilken bakgrunn har familien fra hjemlandet når det gjelder utdanning og økonomi? Bodde familien i by eller på landsbygda?
- Hvilke verdier er overordnet i familien?
  - Hvem har innflytelse i hvilke typer beslutninger?
  - Er det store maktforskjeller knyttet til alder og kjønn i familien?
  - Er det store forskjeller i hvordan jenter og gutter oppdras og kontrolleres?
  - Hvor befinner familien seg i spennet mellom aktiv deltakelse eller isolasjon overfor samfunnet?
- Religion? Er familien nært knyttet til en religiøs forsamling? Deltar barna i religiøs opplæring?

### **Voldshistorie og helsemessige konsekvenser**

For de fleste hjelpere er det tilstrekkelig med en «grovoversikt» over hvilke typer krenkelsers kvinnen har opplevd. Å snakke om overgrepene kan føre til gjenopplevelser hvor kvinnen opplever det som om det skjer om igjen, her og nå. Man kan spørre «mot hodet», det vil si å avgrense

fokuset til hva som faktisk skjedde, og ikke spørre hvordan kvinnen opplevde overgrepene.<sup>56</sup> Når man ser at spørsmålene bringer fram ubehagelige minner, kan man gå over til mer nøytrale temaer. Spørsmål om når det startet gir en indikasjon om varighet i mishandlingen.

Hjelperens begreper om vold vekker sjelden gjenkjenning hos kvinnen. Fysisk vold er kjent for de fleste, men hun vil sjelden benevne egne erfaringer som psykisk eller seksuell vold. Kvinnen er kanskje mest opptatt av hvordan hun har opplevd å bli ydmyket og møtt med mangel på tillit og respekt som kvinne. Hva er det for kvinnen å være «snill» eller «slem»? Hvordan og fra hvem har hun opplevd «slem» oppførsel? Nyttige spørsmål kan være:

- Har kvinnen blitt behandlet som en god kvinne/kone/datter skal behandles?
- Har hun vært utsatt for «respektløs» eller «slem» oppførsel? Hvordan? Fra hvem?
- Har hun blitt hindret i å gjøre ting hun ønsket, hjemme eller utenfor hjemmet?
- Har hun blitt presset eller tvunget til å gjøre ting hun selv ikke ønsket?
- Hvis kvinnen er gift: Har hun blitt fratatt muligheter til å holde kontakt med egen familie gjennom telefonkontakt eller besøk?
- Når startet den dårlige behandlingen?
- Hvordan har overgrepene endret hennes helsemessige tilstand?
- Hvilke andre konsekvenser ser hun at overgrepene har hatt for hennes liv?

Hvis kvinnen har barn er det nødvendig å inkludere dem i kartleggen:

- Har barna vært vitner til eller selv direkte utsatt for vold eller andre krenkelsers?
- Hvilke reaksjoner har barna?
- Har kvinnen snakket med barna om volden?
- Viser barna voldelig atferd mot hverandre?
- Har kvinnen selv utøvd vold mot barna?

### **Hjelpebehov**

Kartleggingen av mål, ressurser og bakgrunn gir et bilde av kvinnens behov for bistand. Koordinator har ansvar for å etablere kontakt og samarbeid med de instanser som er nødvendige.

- Trenger kvinnen beskyttelse mot nye overgrep? Hvilke sikkerhetstiltak kan kvinnen stå for selv, og hvilke har hun behov for bistand fra hjelpere og politiet til?
- Trenger hun bolig i en overgangsfase eller mer permanent?

- Trenger kvinnen økonomisk støtte i en overgangsfase eller på lengre sikt?
- Trenger kvinnen bistand innenfor juridiske områder som opphold i Norge, anmeldelse, separasjon/skilsmiss og gjennomføring av mekling, samvær eller sak om foreldrerett?
- Har kvinnen helseproblemer som tilsier hjelp fra helsetjenester?
- Har kvinnen behov for tolk i kontakten med tjenesteapparatet?
- Hvilken bistand trenger kvinnen når det gjelder barna? Behøver hun bistand til samarbeid med skole, SFO, barnehage, fritidsaktiviteter?

### **Intern kontaktperson på krisesenter**

Erfaringer fra Brobyggerprosjektet ved Oslo Krisesenter peker på behovet for en intern kontaktperson på krisesenter. I en akutfase framstår tilværelsen gjerne som kaotisk, forvirrende og fylt av risiko for kvinnen, og hun kan reagere med tilbaketrekking. Hun har kanskje lite kunnskap om aktuelle rettigheter og mulige hjelpetiltak. Kvinnens behov for bistand og sikkerhet trenger derfor å kartlegges og følges opp uavhengig av om hun selv tar initiativ til det. Å ha en fast kontaktperson oppleves ofte som betryggende, kvinnen vet hvem hun skal forholde seg til. En intern kontaktperson gjør det også lettere å ha oversikt og kontinuitet i arbeidet med kvinnens «sak».

Det er ikke naturlig at ansatte ved krisesenter fungerer som koordinator i arbeidet med individuell plan. Forskriften er utformet med basis i lover som ligger til grunn for arbeidet innen helse- og sosialtjenestene og sosialtjenesten (§ 1). Behovet for bistand fra hjelpeapparatet forøvrig vil dessuten ofte vedvare i tid etter oppholdet på krisesenter. Kontaktpersonen på krisesenteret har en viktig rolle når det gjelder å ta initiativ overfor helse- eller sosialtjenesten for å be om at kvinnen får tildelt koordinator og utarbeidet individuell plan. Kvinner på krisesenter får bedre gjennomslag for sine behov i det offentlige hjelpeapparatet når de får bistand av ansatte.<sup>57</sup> Vedkommende får dermed en sentral rolle som kvinnens «talsperson» overfor andre tjenester. Det er også naturlig at vedkommende deltar i ansvarsgruppen i en reetableringsfase.

Naturlige ansvarsoppgaver for kvinnens kontaktperson på krisesenter kan på denne bakgrunnen være:

- Innledende kartlegging
- Etablere kontakt med andre nødvendige hjelpeinstanser

- Ta initiativ overfor sosialtjenesten eller helse- tjenesten for å få tildelt koordinator og satt i gang arbeidet med individuell plan
- Delta i ansvarsgruppe
- Bistå kvinnen i forberedelser for tilværelsen etter oppholdet
- Støtte kvinnen i den første tiden etter utflytting

For å ivareta arbeidsoppgavene som kontaktperson, er regelmessige systematiske samtaler et nyttig og helt nødvendig hjelpemiddel.<sup>58</sup> Det er et metodisk verktøy for å etablere kontakt, til en innledende kartlegging og i oppfølgingen av kvinnens «sak» internt og i samarbeidet med hjelpeapparatet forøvrig. En systematisk samtale kjenne- tegnes av å ha rammer rundt seg:

- Tidspunkt og varighet for samtalen er planlagt og avtalt på forhånd
- Hjelperen har ansvar for at kvinnen forstår hensikten med samtalen og hvorfor det er nødvendig å ta opp de aktuelle temaene
- Samtalen foregår på et skjermet sted, uten avbrytelser av andre
- Samtalens hensikt (hvorfor) og målet (hva) er klart på forhånd eller gjøres klart innledningsvis
- Samtalen har en innledning, hoveddel og avslutning



### **Forslag til videre lesning:**

Sosial- og helsedirektoratet (2005). *Individuell plan 2005, Veileder til forskrift om individuell plan*. IS-1253, se: [http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00005/IS-1253\\_5558a.pdf](http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00005/IS-1253_5558a.pdf)

### **Arbeid med tolk**

Kravene om å innhente saksopplysninger og om å informere brukeren, både i forvaltningsloven og lovene som ligger til grunn for den enkelte tjeneste, medfører at tolk i mange tilfeller må benyttes.<sup>59</sup> Forskriften om individuell plan sier at arbeidet skal ta hensyn til språklige forutsetninger (§ 7). Når kvinnen ikke behersker norsk tilstrekkelig, er tolk helt nødvendig for å gjøre



bistanden hun har rett på tilgjengelig. Bruk av tolk har derfor et likestillingsperspektiv overfor minoritetsspråklige. Hjelperen har et selvstendig ansvar for å bestille tolk ved behov, og vedkommende tjeneste er ansvarlig for kostnadene. For å rette søkelyset mot behovet for tolk, kan det være en fordel å synliggjøre dette i budsjettene for tjenesten. I tilfeller hvor det er mulig å legge flere samtaler hvor samme tolk benyttes fortløpende, kan utgiftene reduseres.<sup>60</sup>

Innen de fleste hjelpetilbudene er det av ulike årsaker et stort underforbruk av tolk. Tolk koster penger. Det krever tid og innsats å finne fram til den tolken man trenger. Utenfor de største byene kan tilgjengeligheten være dårlig. Kvaliteten på tolkenes arbeid varierer. Noen kvinner ønsker ikke tolk. Samtalene tar mer tid. Det krever øvelse å arbeide med tolk, og opplæring er ikke en del av de sosial- og helsefaglige grunnutdanningene. For hjelpere som ikke er vant til å bruke tolk, kan det derfor framstå som et valg mellom pest og kolera: Det krever mye innsats å få på plass en tolk og det er tungvint å gjennomføre samtaler ved bruk av tolk. Resultatet kan være at kvinnen utsettes for diskriminering og i verste fall ikke en gang får anledning til å fortelle hvorfor hun oppsøker hjelp.

Utfordringen for hjelperen er å kunne skille mellom når det er nødvendig å bruke tolk når man kan la være. Enkle beskjeder, for eksempel om tid og sted for møter, kan gis skriftlig og hvem som helst kan oversette. Når samtalen skal dreie seg om kvinnens overgrepshistorie, hjelpebehov og samarbeid framover, tilsier temaene at tolk er nødvendig. Kvinner som behersker dagligdags norsk, kan likevel ha behov for tolk i samtaler med fokus på følelsesmessig vanskelige temaer, i en rettsak eller ved medisinsk behandling. Krise, stress eller sykdom kan medføre at det er vanskelig å uttrykke seg på andre språk enn morsmålet. Personer som behersker norsk ellers, kan derfor behøve tolk. Etter hvert som kvinnen forhåpentligvis bedre mestrer norsk, kan man skifte mellom samtaler med og uten tolk, hvor temaene for samtalen avpasses deretter.

Tolking er «en mest mulig trofast overføring av budskapet mellom mennesker som mangler et felles språk».<sup>61</sup> Arbeid med tolk krever ferdigheter både hos tolk og tolkebruker, det vil si hjelperen som benytter tolk. Det dreier seg om kommunikasjon i en situasjon som er både flerspråklig og flerkulturell. Temaene i samtalen vil ofte være både problemorienterte og private.

Tolkebrukeren behøver kunnskap om tolkerollen og gjennomføring av samtaler med tolk. Det er nyttig å ha kjennskap til yrkesetiske regler for tolker.<sup>62</sup> Man må vite hvor man finner kvalifiserte

tolker med både språkferdigheter og tolkeferdigheter. Taushetsplikten er fundamental. Å tolke for mennesker som har opplevd grove overgrep, og som kanskje befinner seg i akutt krise, utgjør både en faglig og emosjonell utfordring. Tolker med særlig kompetanse på området er derfor å foretrekke. Det er en fordel med tolker med kunnskap innen relevant regelverk og hjelpeordninger, samt om vanlige reaksjoner på vold, migrasjon og eksilsituasjonen.

De fleste steder i landet finnes det etablerte tolketjenester, både offentlige og private. Tilknytning til en tolketjeneste gir imidlertid ingen garanti for kvalitet. IMDi har ansvar for et nasjonalt tolkeregister over godkjente tolker ([www.tolkeportalen.no](http://www.tolkeportalen.no)). Her kan man se hvilke kvalifikasjoner, språk og kontaktadresse den enkelte registrerte tolk har.

Flere tolketjenester tilbyr telefontolk. Det sparer tid og penger til reisetid, og kan være lettere tilgjengelig. Noen opplever at det bedre ivaretar anonymitet. Ulempen er at tolken mister den ikke-verbale i kommunikasjonen.

Ved bestilling av tolk er det mange hensyn å ta. De fleste kvinner ønsker en kvinnelig tolk når vold og krenkelser hører med i samtalen. Innenfor enkelte flyktninggrupper kan det være politiske skillelinjer og konflikter man må ta hensyn til. I slike tilfeller kan tolk med samme språk, men ikke fra samme land, være en fordel. Flere språk har forskjellige dialekter, for eksempel arabisk og kurdisk, og man må forsikre seg om at tolken behersker riktig variant. Det avgjørende for valg av tolk er kvinnens egne preferanser, slik at hun opplever å ha kontroll over situasjonen. En enkel «sjekkliste» kan være:

- Er det tatt nødvendige hensyn til kvinnens preferanser (kjønn, bakgrunn, etc.)?
- Er det riktig språk/språkvariant/dialekt?
- Er det oppgitt nøyaktig tid og sted for oppmøte?
- Er det oppgitt en kontaktperson tolken skal henvende seg til?

I forberedelser av samtaler med tolk, kan noen enkle regler være nyttige:

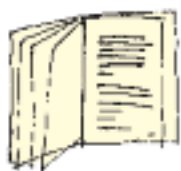
- Forbered samtalen med hensyn til tema og ordvalg
- Forbered tolken gjennom et kort formøte, hvor tolken gjerne får sett over dokumenter som ligger til grunn for samtalen
- Start samtalen med å gå gjennom tolkereglene og tolkens rolle
- Bruk et enkelt og klart språk med korte setninger

- Unngå språklige bilder og metaforer, de kan være vanskelige å oversette
- Husk at en samtale med tolk nødvendigvis tar mer tid
- Ved samtaler som varer mer enn en time, er det – av hensyn til tolken – nødvendig med pause
- Overhold avtalt tid, tolken har kanskje nye avtaler
- Ikke la tolken være alene med kvinnen, verken før eller etter en samtale
- Tolkens arbeidsoppgave er avgrenset til å tolke
- Hvis samtalen inneholder emosjonelt belastende temaer, kan det være nødvendig med en kort ettersamtale med fokus på tolkens belastninger og reaksjoner

Noen kvinner kan ha motvilje mot å bruke tolk eller mistillit mot en konkret tolk. Kan kvinnen oppmuntres til å si noe om hvorfor hun ikke vil ha tolk? Hva er det som gjør at hun finner det vanskelig å stole på tolken? Hva kan de ulike parter bidra med for at kvinnen skal kunne føle seg trygg i situasjonen? Kan det være til hjelp at tolken undertegner en egen taushetsklæring i kvinnens påsyn?

Andre kan ha lite erfaringer med en profesjonell tolkerolle, og forventer kanskje at en «landsmann» eller «-kvinne» skal være særlig hjelpsom, utover det tolkerollen gir rom for. Det peker på betydningen av å gjennomgå tolkens rolle, og at tolken ikke lates alene med kvinnen.

Når hjelper har gode erfaringer med bruk av kvalifiserte tolker, opplever man at god kommunikasjon er mulig, selv uten felles språk. Bruk av tolk fortøner seg ikke lenger som et valg mellom pest og kolera, men som et høyst nødvendig og uunnværlig hjelpemiddel i arbeidet.



#### Forslag til videre lesning:

Jareg, K. og Pettersen, Z. (2006). *Tolk og tolkebruker: To sider av samme sak*. Bergen: Fagbokforlaget.

UDI: Huskeliste for bruk av tolk:

<http://www.udi.no/templates/Page.aspx?id=2555>

UDI (2003). *Kommunikasjon via tolk*. Hefte som kan bestilles fra IMDi, eller se:

<http://193.71.11.44/upload/3065/11temahefte.pdf>

## Når brudd synes umulig

I noen situasjoner finner kvinnen det umulig å bryte ut av et mishandlingsforhold. Blant unge som utsettes for kontroll, tvangsekteskap eller andre overgrep, er det sannsynligvis en del som finner det umulig å be om hjelp. Omtrent 25 prosent av kvinnene med minoritetsbakgrunn som kommer til krisesenter, drar tilbake til overgriper.

Når brudd ikke framstår som et alternativ for kvinnen, har det ulike årsaker. Det er aldri lett å gi opp håpet om endring i et samlivsforhold som ble etablert for å vare livet ut. Trakassering og degradering over tid kan ha brutt ned kvinnens tiltro til at hun er i stand til å mestre en tilværelse for seg selv og til å ta vare på eventuelle barn. Noen tenker at en «ekte» familie er uansett best for barna. Kvinnen kan tvile på om det blir mulig å klare seg økonomisk på egenhånd. For kvinner uten permanent oppholdstillatelse, spiller risikoen for å måtte returnere til hjemlandet en viktig rolle.

Risikoen knyttet til brudd kan synes overveldende for kvinnen. Overgriper har kanskje truet med at hun vil miste omsorgen for barna hvis hun bryter ut. Grov vold over tid kan gjøre kvinnen så redd at det framstår som tryggest å være sammen med nettopp overgriper: da har hun en viss kontroll på hvor han er og hva han gjør. Overgriper iver etter kontroll kan gjøre henne overbevist om at hun uansett vil bli funnet hvis hun drar sin vei. Alle forsøk på å komme seg unna kan derfor fortone seg som forgjeves. Truslene kan i verste fall dreie seg om drap. Å være utsatt for drapstrusler over tid, kan medføre at kvinnen regner det å bli drept som det eneste alternativet til den tilværelsen hun har. Det er en realitet at slike drap forekommer. En gjennomgang gjort av avisen VG, viser at omtrent ti kvinner er drept årlig de siste årene i Norge av nåværende eller tidligere partner.<sup>63</sup>

Å bryte ut av et mishandlingsforhold kan innebære at kvinnen – i alle fall i bruddfasen – står igjen alene, uten kontakt med foreldre og familie for øvrig. Å miste tilhørigheten til det viktigste sosiale fellesskapet er en høy pris å betale, og kan framstå som et både umulig og uønsket alternativ. Mange er stilt overfor forventninger og press fra familien om å bli. Å utsette sine nærmeste for den skam og vanære det kan medbringe, er heller ikke noe lett valg å ta.

Noen kvinner føler empati med overgriper. Hun kan regne overgrepene som et utslag av sykdom, og at vedkommende ikke egentlig mener å skade henne. Hun har en oppfatning av at overgriper både behøver og er avhengig av hennes omsorg.

At kvinnen drar fra krisesenteret tilbake til overgriper, betyr ikke nødvendigvis at hun ikke bryter ut. En beslutning om brudd kan være en langvarig prosess. Oppholdet ved senteret og bistanden kvinnen har mottatt, utgjør uansett et viktig bidrag i en slik prosess. For noen er det viktig å vite at alt er prøvd før en beslutning om endelig brudd. Et krisesenteropphold kan medføre at familien blir klar over alvoret i situasjonen og involverer seg. Problemet kan tas opp med mannen og kvinnen rådes til å prøve en gang til. Hvis volden likevel fortsetter, kan kvinnen etter en slik prosess lettere få aksept fra familien for et endelig brudd, kanskje også aktiv støtte i etterkant. Det å prøve en gang til har for noen religiøse dimensjoner: en gudfryktig kvinne skal prøve alt, og kan da i større grad forvente aksept for et brudd når det likevel ikke fungerer.

Hva kan man som hjelper gjøre når brudd ikke framstår som et alternativ for kvinnen? Når hun vil dra fra krisesenter tilbake til overgriper? Det kvinnen minst av alt behøver, er kritikk eller fordømmelse fra hjelper. Hvis hun bagatelliserer volden for å gjøre tanken på å dra tilbake mulig, kan man som hjelper tydeliggjøre det ved å ta opp konkrete erfaringer hun har berettet om. I slike situasjoner er det mulig å spille på «spesialist-» og «ekspertrollen» som kvinnen kanskje er mer vant til (s. 51). Man kan fremheve kunnskap og erfaring man har fått gjennom arbeidet, og gi kvinnen mer direkte råd. Å gi klart uttrykk for bekymring når det gjelder voldens skadevirkninger og kvinnens sikkerhet, kan hjelpe henne til å holde fast ved alvoret i situasjonen. Å formidle bekymring for barnas livsforhold, kan hjelpe kvinnen til å sette barna i fokus. Det er nødvendig å forklare at hvis hun velger å ta barn med tilbake til en situasjon hvor de kan utsettes vold, er man som ansatt på krisesenter pålagt av loven å melde fra til barnevernet.

Hvis kvinnen likevel finner brudd umulig, kan man lage konkrete planer for hvordan hun kan prøve å komme unna ved eventuelle nye overgrep. Hun trenger informasjon om at bistand alltid er tilgjengelig. På denne måten kan relasjonen til hjelperen bevares, slik at kvinnen vet at hun når som helst kan henvende seg igjen.





# Alternative metoder i arbeidet

I dette kapitlet kan du lese om:

- Hvordan kan kvinnene ha utbytte av metoder som grupper, kurs, kunst- og uttrykksterapi og miljøarbeid i hjemmet?

Ulike metoder i arbeidet forutsetter og understøtter hverandre. Deltakelse i en gruppe kan avdekke behov som gjør det nødvendig med individuell oppfølging. Individuelle samtaler er en viktig arena for å rekruttere deltakere til kurs og grupper. Erfaring tilsier at det er nødvendig å arbeide systematisk med informasjon og rekruttering til denne type tiltak. Mest effektivt er sannsynligvis invitasjon fra en hjelper som kvinnen allerede har tillit til.

## Grupper

Å delta i en gruppe gir voldsutsatte mulighet til å bryte ut av isolasjon og møte andre i samme situasjon. Det kan i særlig grad bidra til å hele reaksjoner på overgrep som mangel på tillit og trygghet og følelsen av å være satt utenfor fellesskapet med andre.<sup>64</sup> Nettopp disse reaksjonene utgjør samtidig en viktig årsak til at det er en krevende oppgave å få en gruppe med voldsutsatte til å fungere. Kvinner med minoritetsbakgrunn er kanskje mest vant til at relasjoner preget av nærhet og omsorg er avgrenset til familiefellesskapet, og har dermed få erfaringer med denne type relasjoner til andre.

Oslo Krisesenter har erfaringer med åpne grupper for kvinner med minoritetsbakgrunn med barn. Det var et tilbud om oppfølging etter opphold ved senteret. Gruppen var basert på uforpliktende deltakelse, for å være en motsetning til kvinnenes strukturerte hverdag med obligatorisk oppmøte til norsk kurs eller andre kvalifiserings-tiltak, i tillegg til hyppige avtaler med en rekke hjelpetjenester. Muligheten for å komme til gruppa ved behov, gav kvinnene trygghet i en fase preget

av usikkerhet og store omstillinger. Kvinnene behøvde særlig hjelp til å lese og forstå brev fra det offentlige, og et sted å diskutere sine tanker og bekymringer. Det ga anledning til å reflektere sammen med kvinnen rundt aktuelle dilemmaer, og til å gi veiledning og å formidle informasjon om det norske samfunnet.

Oslo Krisesenter har også prøvd ut ulike typer grupper med fokus på volden kvinnene har vært utsatt for. Hovedhensikten er å hjelpe kvinnen til bedre kontroll over reaksjoner og gjenopplevelser, for å øke mestringen av dagliglivet. Erfaringene viser at det krever gjensidig tillit og forpliktelse i en grad som forutsetter en lukket gruppe. Sammensetningen av slike grupper er avgjørende. Kvinnene må være ute av den mest akutte fasen og beherske norsk tilstrekkelig til å kunne delta i samtaler. En annen mulighet er å bruke tolk. På grunn av frykt for gjenkjennelse og sladder innenfor etniske nettverk, kan det være en fordel at kvinnene har bakgrunn fra ulike minoritetsgrupper. Det er også mulig at den enkelte kvinne – for å beskytte seg – på forhånd avtaler med lederne et fiktivt navn og en «dekkhistorie» som benyttes i gruppa. Deltakerens kulturelle bakgrunn spiller inn, særlig grad av familieorientering og utdanning. En kvinne med høyere utdanning som satser på en yrkeskarriere og en mer selvstendig tilværelse i forhold til familien, vil ofte ha andre refleksjoner og løsninger enn en kvinne med lite utdanning og som først og fremst ser på seg selv som mor/husmor og familiemedlem.

Deltakelse i en gruppe med fokus på bearbeiding og integrering av voldserfaringer hører hjemme i et avgrenset tidsrom i kvinnens liv.<sup>65</sup> Sett uti fra et vanlig kriseforløp (se s. 33f), skal kvinnen ideelt sett komme over i en fase hvor livet her og nå og framtida står i fokus. Deltakelse i en slik gruppe er da ikke lenger naturlig. Grupper av denne type bør derfor ha tidsbegrenset varighet, for eksempel 10 – 12 møter. Kvinner med særlige behov for videre deltakelse, kan få tilbud om en ny tidsavgrenset gruppe.

Grupper hvor det fokuseres på egne volds-erfaringer krever en aktiv ledelse av personer med fagkompetanse innen vold og overgrep. Det er sjelden realistisk med selvhjelpsgrupper hvor deltakerne organiserer og leder arbeidet på egenhånd. Ledernes fagbakgrunn må ses i sammenheng med temaene i gruppens arbeid. Grupper med fokus på egenomsorg og mestring av hverdagen, kan gjerne ledes av helse- eller sosialfaglig personell med grunnutdanning og kompetanse innen vold og overgrep. Hvis bearbeidning av konkrete traumer står i sentrum, kreves gjerne psykolog. Det er en ubetinget fordel å være to ledere, gjerne med ulik faglig bakgrunn. Det gir mulighet for å bytte roller underveis: den ene kan lede samtalen, mens den andre kan tre støttende til for deltakere som må trekke seg tilbake hvis følelsene blir for overveldende. Det gir også stabilitet ved sykdom. Gruppeledere bør ha oppfølging av kvalifiserte veiledere.

I planlegging av en gruppe er de viktigste spørsmålene å avklare:

- Hvilken målsetting skal gruppa ha?
- Hvilket innhold og temafokusering ønsker man?
- Hvordan skal gruppemøtene legges opp?
- Skal det være åpen eller lukket gruppe?
- Hvilken størrelse skal gruppa ha?
- Hvem skal få tilbud om å delta?
- Hvordan skal deltakerne rekrutteres?
- Tid? Sted? Varighet?
- Hvem har kvalifikasjoner og muligheter til å lede gruppa?
- Hvordan skal gruppelederne ivaretas?

## Kurs

Det foreligger gode erfaringer med kurs for voldsutsatte kvinner. Et kurs gir kvinnen mulighet til å erverve seg kunnskap uten krav om aktiv deltakelse. Det er særlig viktig for kvinner som ønsker anonymitet. Kurs kan være et «ufarlig» møtested som skaper kontakt mellom kvinnen og hjelpere. Aktuelle temaer er: Hva er vold? Typiske reaksjoner på vold, vold og kjærlighet, seinvirkninger etter vold, å være mor i krise, etc. Også ved kurs er det en fordel med to ledere, slik at man kan bytte på å undervise og å ta seg av praktiske oppgaver og individuelle henvendelser og spørsmål.

## Kunst- og uttrykksterapi

Kunst- og uttrykksterapi er en behandling hvor kunstneriske uttrykksformer som bilde, bevegelse, sang, poesi og drama står i sentrum. Tidligere erfaringer og traumer kan hentes inn i kreative aktiviteter. Det er en metode som tar utgangspunkt i deltakernes egne ressurser.

Kunst- og uttrykksterapi kan være særlig anvendelig for kvinner med minoritetsbakgrunn. Noen har lite erfaring med å formulere sine følelser i ord, slik vanlig terapi forutsetter. Vold og overgrep kan også ramme menneskets evne til å sette ord på sine erfaringer. Det er dessuten en mer universell form for terapi: ritualer er et kjent fenomen for alle, uavhengig av kulturbakgrunn. Kvinnene er kanskje vant med sang og dans som en del av ritualene i hverdagen eller ved spesielle overganger i livet. Kreative aktiviteter er dessuten mindre språkavhengige enn samtaleterapi. Gruppefellesskapet kan også ha særlig betydning for kvinner med minoritetsbakgrunn.

Ved Oslo Krisesenter har kunst- og uttrykksterapi vært prøvd ut i grupper ledet av psykolog og kunst- og uttrykksterapeut. Det ble vekslet mellom enkle øvelser som dikt, musikk, å lage historier, tegning, samt puste- og hvileøvelser. Kvinnene hadde samtidig tilbud om individuell oppfølging fra krisesenteransatte. Deltakernes vurderinger av tilbudet var svært positive. Erfaringene tyder på at er en velegnet arbeidsform, som kan gi kvinnene redskaper til å håndtere og integrere traumatiske erfaringer gjennom bruk av egne, kreative ressurser.

Kunst- og uttrykksterapi har også vært benyttet i asylmottak.<sup>66</sup> Gruppens innhold varierte etter hvilken fase i asylsøkerløpet deltakerne befant seg. Grupper for nylig ankomne asylsøkere var åpne, med aktiviteter som siktet mot å skape trygghet i en ny og usikker livssituasjon, det vil si en repeterende og forutsigbar struktur og aktiviteter som deltakerne allerede mestrer. Etterpå var det tilbud om lukka grupper med fokus på traumbearbeidning. I seinere faser kan det være tid for grupper hvor fokuset i større grad rettes utad igjen, mot mestring av nåtid og framtid. Andre grupper kan konsentrere seg spesielt om forberedelse til retur og repatriering.

**Forslag til videre lesning:**

Ødegaard, A. (2003). Kunst og uttrykksterapi, fra kaos til form. Oslo: Universitetsforlaget.

**Miljøarbeid i hjemmet**

For kvinner som har erfaringer med at storfamiliefellesskapet deltar i omsorgs- og oppdrageransvaret overfor barn, kan det å mestre rollen som mor alene være en stor utfordring. Miljøarbeid og mødreveiledning i hjemmet kan være nyttig for å gi kvinnen hjelp med omsorg og oppdragelse. Regelmessige hjemmebesøk gir naturlige anledninger til å observere og drøfte spørsmål knyttet til mor-barn-samspill, grensetting og hverdagsrutiner, samt konkret og praktisk informasjon om det norske samfunnet. Kvinnen kan få støtte til å etablere gode rutiner for måltider, lekser, legging og lesing for barna, rutiner som kan gi trygghet og forutsigbarhet. Miljøarbeid i hjemmet i en reetableringsfase kan styrke mor i rollen som aleneforsørger og sannsynligvis ha stor forebyggende effekt på lengre sikt for barna.





# Fokus på hjelperen

I dette kapitlet kan du lese om:

- Hvordan spiller kulturforskjeller inn på forholdet mellom hjelper og kvinnen?
- Hvilke belastninger utgjør denne type arbeid for hjelperen?
- Hva kan arbeidsplassen gjøre for å støtte og ta vare på medarbeiderne?
- Hva kan man som hjelper gjøre for å ta vare på seg selv?

## Kulturforskjeller og hjelperrollen



### **Samina kommer til krisesenteret.**

Hun forteller at hun har prøvd alt for at mannen skal endre seg og slutte å bruke vold, men at det nå ikke er mer hun kan gjøre. Hun sier at hun ikke kan leve med mannen sin, men at hun ikke vil skilles. Hun har oppsøkt sosialtjenesten for å be om hjelp, hvor hun fikk opplyst at de ikke kan gjøre noe så lenge hun er gift. Samina forteller om grov vold og er fortvilet. Hun holder fast ved at hun ikke vil skilles. Hun legger vekt på at hun er muslim og at hennes kultur ikke tillater skilsmisse.

Den ansatte oppmuntrer etter en stund Samina til å fortelle hvorfor hun ikke ser skilsmisse som en mulighet. Hva vil skje med familien hennes hvis hun skiller deg? Med henne selv? Med barna? Samina forklarer. Det vil bringe skam over hennes familie i hjemlandet. De er fattige og vil bli snakket om og ydmyket i landsbyen. Det kan bli vanskelig for de yngre søstrene hennes å gifte seg. Det kan gi hele familien økonomiske problemer. Mannens familie er mektige i hjemlandet, og kan gjennom rettssystemet gjøre krav på foreldreretten over barna. Hun forteller at hans familie har penger og makt. Amina frykter at andre her vil tenke at hun er en hore hvis hun er skilt. Hun frykter også at hennes foreldre straks

skal finne henne en ny ektemann. Siden hun bor i Norge, vil de sikkert finne en mann i landsbyen som vil gifte seg med henne og komme hit. Hun frykter at han vil behandle henne og barna dårlig. Kanskje hun vil bli mishandlet på nytt? Den ansatte støtter Samina på at hun har svært så gode grunner for å ikke bli skilt.

Den ansatte funderer en stund, og avtaler en ny samtale med Samina. Vedkommende forklarer hvordan separasjon kan ivareta flere av Saminas ønsker. Hun forklarer: Samina vil fortsatt være gift, men slipper å bo med mannen. Hun kan ikke gifte seg på nytt. Hun kan få økonomisk stønad fra sosialkontoret. Hun får tid til å områ seg for å finne ut av fremtiden. Samina lover å tenke på saken. Etter noen dager er hun kommet til at det kan være en god løsning, og er klar til å sette i gang arbeidet med separasjon.

### **Hva er kultur?**

I møtet mellom hjelper og kvinnen kan partene bringe med seg ulike forventninger til hvordan møtet skal arte seg og til hva samarbeidet skal resultere i. Man har ulike mål og prioriteringer, altså forskjellig kultur.

Kultur kan defineres som «de tanker, kunnskaper og ferdigheter mennesker har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn». <sup>67</sup> Kultur er det vi lærer når vi vokser opp, i motsetning til det medfødte og naturlige. Næring er et medfødt behov. Når det gjelder hva menneskene spiser, når og hvordan, finner vi imidlertid store forskjeller som blant annet skyldes kultur. Barn fødes og mennesker dør overalt i verden. Hva som konkret gjøres ved fødsel og dødsfall varierer fra samfunn til samfunn. Ved å vokse opp i et fellesskap lærer vi hva vi skal tenke, føle og gjøre knyttet til slike anledninger og livet for øvrig. Kultur er en lært «beredskap». Det er ikke det vi ser, men måten vi ser på, de «brillene» man har lært å se verden gjennom. <sup>68</sup>

Et eksempel: en sein sommerkveld leker noen barn med minoritetsbakgrunn utenfor en blokk, mens moren sitter på en benk like bortenfor. En etnisk norsk kvinne kommer forbi, og tenker irritert at nå burde barna vært i seng. Barnas tante kommer, og setter seg sammen med mor. Hun gleder seg over den varme, lyse sommerkvelden hvor det er mulig å være sammen ute på denne måten. Ulik kulturell bakgrunn fører til at man ser og oppfatter samme situasjon på forskjellig vis.

Vår kultur setter preg på og styrer våre tanker, oppfatninger og følelser. Hvis man er vokst opp som etnisk norsk, får man sannsynligvis en kroppslig følelse av ubehag ved tanken på å spise rotter. Kultur «sitter» ikke bare i tanker og oppfatninger, men også i følelser og kroppslige reaksjoner. Det er da helt mot naturen å spise rotter! Er da naturen annerledes i de deler av verden hvor man spiser rotter? Gjennom et slikt tankeeksperiment kan man ane hvilke reaksjoner mennesker oppvokst med andre kulturelle verdier kan ha overfor det å spise svin, eller når hunder eller «kosegriser» okkuperer sofaen i hjemmene i Norge.

Kultur kan sammenlignes med et isfjell: en liten del er synlig, mens størsteparten befinner seg under vann og er usynlig.<sup>69</sup> Hva mennesker sier og gjør, er synlige uttrykk for deres kultur. Handlinger kan observeres direkte. Kulturelle oppfatninger, idealer og verdier som ligger bak den enkelte handling, er derimot usynlige og ikke direkte tilgjengelige for andre. Matpakken er konkret og synlig i pausen på arbeidsplassen. Idealene om sunnhet og nøyksomhet som ligger bak, er derimot ikke umiddelbart synlige hvis man ikke kjenner til dem.

Verdier og oppfatninger «gjemt under vann» er ikke bare usynlige for andre, men er også noe vi i varierende grad er klar over selv. Kultur læres gjennom alle sanser vi er utstyrt med. Vår egen kultur blir en del av oss i en slik grad at det framstår som logisk og selvfølgelig, som naturlig og selvinnsynende. Hvorfor spiser man ikke rotter? Nei, si det? Det er noe man er vokst opp med og tar for gitt. Sånn er det bare! Store deler av vår kultur er vi ikke bevisst på eller i stand til å formulere i ord. De aller fleste vet utmerket godt at man aldri frivillig ville spise en rotte. Men hvem kan på stående fot gi en god forklaring på hvilke verdier og kunnskaper som ligger bak?

### Konsekvenser for hjelperollen

Bildet av kultur som et isfjell peker på utfordringene i arbeidet: ***I møtet mellom hjelperen og kvinnen bringer begge med seg kulturelle verdier som er usynlige for den andre og som man i varierende grad er klar over selv.*** I følge forskriften

for individuell plan, skal arbeidet ta hensyn til personens kulturelle forutsetninger (§ 7). Det er hjelper som i kraft av sin posisjon har ansvar for at kulturforskjeller i minst mulig grad rammer kvinnen gjennom utilgjengelig eller dårlig bistand.

### Flere dimensjoner

Kulturforskjeller spiller inn i møtet mellom kvinnen og hjelperen på ulike måter. Å se på kultur som et isfjell, tydeliggjør behovet for kartlegging av kvinnens familiebakgrunn og hvilke kulturelle verdier og forventninger hun er nødt til å forholde seg til, slik vi så i eksemplet med Samina innledningsvis i kapitlet. Hvordan man kan kartlegge kvinnens kulturelle bakgrunn er allerede beskrevet (s. 37).

Kulturforskjeller medfører at bistanden overfor kvinnen ofte må ha flere og parallelle siktemål. Kvinnen trenger, for det første, bistand fordi hun er utsatt for vold. Hun trenger, for det andre, kanskje også bistand som sikter mot inkludering og integrering i det norske samfunnet. I tilfeller hvor kvinnen ikke har garantert videre opphold i Norge, kan det også være nødvendig med bistand som forbereder retur til hjemlandet.

Kulturforskjeller medfører dessuten at hjelperollen får flere dimensjoner. I tillegg til å formidle bistand til kvinnen, blir man både kulturformidler og «systemoversetter».<sup>70</sup> Verdier, oppfatninger, krav og regler som hjelpeapparatet bygger på – og som man overfor etnisk norske brukere i stor grad kan ta for gitt – må kanskje forklares og begrunnes. Det krever at hjelperen er bevisst på hvilke verdier hjelpeapparatet avspeiler. Kultur er ikke noe som bare «de andre» har. Både hjelpeapparatet og den enkelte hjelper bærer med seg sitt «isfjell» av kultur.

### Nærhet og avstand



#### **En kvinne på krisesenterets julefest:**

*Dere på krisesenteret er min familie i Norge. Når jeg har verken mor eller far som hjelper meg, er det som om krisesenteret er mine foreldre.*

I et velferdssamfunn gir offentlige myndigheter seg selv rett og plikt til å gripe inn i den private familiesfæren. Det medfører en rolle som kan være ny og ukjent: den profesjonelle hjelper. Noen gir innhold og mening til rollen som hjelper ved å benytte kjente familiebetegnelser som «søster» eller «tante». Men det innebærer samtidig en stor risiko for å bli både forvirret og skuffet når hjelperen – som har ytt avgjørende bistand gjennom en krise – i neste omgang avslår en invitasjon

til en viktig familiebegivenhet hvor en «søster» hører naturlig med. Når profesjonelle hjelpere gradvis har avløst (stor-)familien som den viktigste «hjelpinstans», har man innenfor alle typer hjelpearbeid også fått en debatt om «den profesjonelle avstand».

Med utgangspunkt i en familieorientering regnes familieforhold som sentrale for hvem en person er. Hvilken familiesammenheng inngår vedkommende i? Man møtes som hjelper med spørsmål som: «*Er du gift? Har du barn? Hvordan er det med foreldrene dine?*» Hjelperen kan finne slike spørsmål uten betydning for saken, eller også som uttrykk for uøflig nysgjerrighet. For kvinnen kan det være av største betydning for hvorvidt det er grunn til å ha tillit til vedkommende som hjelper: «*Hvordan kan noen som ikke selv er gift forstå hvordan jeg har det i ekteskapet? Hvordan kan noen som ikke selv har barn gi meg råd om barna mine?*» Hjelperen som privatperson kan vanskelig skilles fra yrkesutøveren.

Som hjelper kan man «spille på» det noe uklare skillet mellom det private og det profesjonelle. Å fortelle om sivilstand og hvorvidt man har barn, kan gi kvinnen en god opplevelse: «*Vi har noe felles!*» Konkrete erfaringer fra eget liv kan illustrere viktige poenger i en samtale om familieforhold eller barneoppdragelse: «*Hun vet noe om hva jeg sliter med! Hun kan noe om dette!*» Erfaringer fra eget liv kan på denne måten bidra til å etablere både tillit og troverdighet som hjelper overfor kvinnen. I andre situasjoner kan det å legge vekt på utdanning og erfaringer fra arbeidet ha samme effekt.

Å trekke inn forhold fra eget privatliv krever imidlertid en nøye balansegang. Personer som selv trenger hjelp, og som man som hjelper har en profesjonell rolle i å bistå, skal ikke «pådyttes» private forhold fordi hjelperen har behov for det. I den grad forhold fra livet utenom arbeidet utgjør et tema i relasjonen, må det være fordi man vurderer at det kan ha en positiv innvirkning på samarbeidet med kvinnen.

### Rådgiver eller veileder

Vi har sett at individualisme, selvstendighet og uavhengighet utgjør sentrale verdier i det norske samfunnet. Disse verdiene kommer direkte til uttrykk i hjelpeapparatets «hjelp-til-selvhjelps-ideologi», en ideologi som legger føringer på hvordan man tenker om hva bistand er og om rollen som hjelper.

Med utgangspunkt i en «hjelp-til-selvhjelps-ideologi» er bistand å hjelpe den enkelte til å realisere seg selv og sine iboende ressurser. Bistanden er ideelt sett midlertidig og skal sette

kvinnen i stand til å bli gradvis uavhengig av hjelp. Fra kvinnens ståsted kan dette fortone seg som et kalkulert svik: «*Hvorfor får jeg ikke samme hjelp som før? Har jeg gjort noe galt? Liker ikke hjelperen meg mer?*»

«Hjelp-til-selvhjelps-ideologien» medfører at hjelperen ideelt sett er en samtalepartner og veileder, heller enn direkte rådgiver, ekspert eller leverandør av ferdige løsninger. Alle er ekspert på sitt eget liv. For den uinnvidde kan en slik hjelperrolle invitere til tvil om vedkommendes kompetanse: «*Hvorfor forteller hun meg ikke hva jeg skal gjøre? Vet hun ikke hva som er best for meg?*»

I andre samfunn spiller respekt for autoriteter en større rolle. Man gjør som statsfunksjonæren eller legen sier. De er jo eksperter på sitt felt. Hvis deres råd ikke synes gode, sier man likevel: «Ja, det skal jeg gjøre, doktor!». Så går man hjem og lar det være med det. Forskjeller i status gjør det vanskelig å gi åpent uttrykk for uenighet. Det er i handling man ser hvorvidt vedkommende finner rådene verdt å følge. Respekt for autoriteter kan gjøre det vanskelig for kvinnen å si fra hvis hun ikke forstår hva hjelperen prøver å formidle. Det kunne stille både hjelperen og henne selv i forlegenhet. **For å «sjekke ut» kvinnens forståelse, kan man be henne om å formulere med egne ord hva hun har forstått.**

Kulturforskjeller gjør det både mulig og nyttig for hjelperen å veksle mellom rollen som rådgiver/ekspert og veileder. Vi har sett at i faser eller enkeltsituasjoner – særlig knyttet til en akutt bruddfase – kan det være vanskelig for kvinnen å ha oversikt til å ta viktige beslutninger eller å ivareta sin egen sikkerhet. I slike situasjoner kan man som hjelper ta rollen som ekspert som gir klare råd. Det samme gjelder når kvinner vurderer å dra tilbake til overgriper. Å benytte en ekspertrolle kan gi kvinnen nødvendig trygghet i en situasjon som fortone seg både uoversiktlig og ytterst vanskelig. I andre situasjoner, hvor kvinnen selv har større oversikt og trygghet, kan man legge mer vekt på rollen som «medreflekterende» veileder.

Å veksle mellom rollene som rådgiver og veileder krever imidlertid stor sensitivitet. Å overdrive ekspertrollen kan legge hindringer i veien for at kvinnen utvikler evne og trygghet til å ta beslutninger om sitt eget liv. Å overdrive veilederrollen kan medføre at situasjonen framstår som så uoversiktlig og krevende for kvinnen, at hun opplever et brudd som umulig. **Målet må være at man som hjelper blir stadig mindre rådgiver og stadig mer veileder.**

## Likheter og forskjeller

Forholdet mellom kulturelle verdier og handling er ikke entydig. For en familie med minoritetsbakgrunn kan idealet om å ta seg av sine gamle foreldre praktiseres på forskjellig vis. For noen kan det bety at en kvinne flytter til hjemlandet for å ta seg av egne eller mannens foreldre. For andre kan det bety at de betaler noen til å passe på dem. For atter andre kan det bety at foreldrene oppholder seg deler av året hos sin familie i Norge. Kultur er altså ikke «instinkter» som gjør bare en type handling mulig. **Den enkelte kvinne man som hjelper møter, er ikke først og fremst en representant for sin kultur. Hun er en unik person, som har med seg et sett verdier og idealer.** Hvordan den kulturelle bakgrunnen viser seg i praksis, vil variere fra kvinne til kvinne.

Å fokusere på kulturforskjeller i arbeidet kan medføre at man overveldes av en følelse av at alt er annerledes og fremmed. Man mister fokuset på det som er felles. Grunnleggende behov som kjærlighet, trygghet og respekt er felles for alle. Hvordan man realiserer dette i praksis, kan variere. Hva som oppleves som vold og trusler varierer, men **voldens dynamikk gjennom makt og kontroll gjelder uavhengig av kulturell bakgrunn.** Tvangsekteskap er et overgrep man hovedsakelig finner i minoritetsbefolkningen. Overgrepets hensikt og kontroll er felles med mange andre overgrep. Uavhengig av kulturbakgrunn kan man også gjenkjenne den unge kvinnens følelse av savn av en kjær mor, likeledes foreldrenes bekymring for en tenåringsdatter.

For å unngå å overfokusere på kulturforskjeller er det et viktig sjekkspørsmål man alltid må stille seg: **Hva ville jeg som hjelper gjort hvis den aktuelle kvinnen var etnisk norsk?** Kvinner med minoritetsbakgrunn trenger sjelden noen annen form for bistand enn etnisk norske kvinner i samme situasjon. Den viktigste forskjellen er at **kvinner med minoritetsbakgrunn ofte behøver mer av nettopp den samme hjelpen som andre får.**<sup>71</sup> Hvis noe skal gjøres annerledes, må man som hjelper ha svært gode begrunnelser for det.



### Forslag til videre lesning:

Eriksen, T. H. og Sørheim, T. A. (2006). *Kulturforskjeller i praksis – perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.

Brenna, L. R. (2001). *Djulaha! Om å forstå annerledeshet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

## Særlige belastninger i arbeidet

Arbeid med mennesker som behøver hjelp og omsorg, utgjør en risiko for å «bruke seg opp». Når målgruppen er voldsutsatte, innebærer det belastninger som sannsynligvis øker risikoen.

Temaet i arbeidet, vold og overgrep mot kvinner og barn, utgjør en belastning i seg selv. Kunnskap om konkrete overgrep er smertefullt, og kan i ekstreme tilfeller være en risiko også for hjelperen. Man er henvist til å drive relasjonsarbeid overfor en målgruppe hvor nettopp evnen til tillit og gode relasjoner kan være skadet. At kvinnen i mange tilfeller befinner seg i akutt krise, bidrar ytterligere til å komplisere samarbeidet. Man eksponeres for andre menneskers avmakt og frykt. Man står kanskje nokså alene i vanskelige saker, hvor det er grunn til å bekymre seg for sikkerheten til kvinnen og eventuelle barn. Hennes omfattende hjelpebehov kan fortone seg som overveldende.

Kulturforskjeller innebærer egne utfordringer. Velferdsstatens ideologi om samfunnets rett og plikt til å gripe inn i familiesfæren er langt fra universell. Tillit til myndigheter og hjelpere kan ikke tas for gitt. Vi har sett at bistanden ofte har flere, parallelle siktemål. Hjelperrollen får tilleggsdimensjoner som kulturformidler og «systemoversetter». Arbeidet må begrunnes og forklares.

Arbeidet innebærer en risiko for å utvikle rasistiske fordommer. Det er allmennmenneskelig å generalisere uti fra de erfaringene man gjør. I dette arbeidet er det en yrkesrisiko å utvikle fordommer om at vold forekommer i «alle» – eller i alle fall «flesteparten» – av familier med minoritetsbakgrunn. Det er nødvendig å minne seg selv om at familier hvor vold ikke forekommer, vil man som hjelper ikke komme i kontakt med. Overfor kvinner utsatt for menneskehandel, må man i tillegg håndtere både egne og andres fordommer knyttet til kvinner med erfaring fra prostitusjon.

I noen situasjoner kan hjelperens opplevelse av mening i arbeidet trues. Man nedlegger en stor

arbeidsinnsats, men kvinnen finner det umulig å bryte ut av mishandlingsforholdet og drar tilbake til over griper. Blant kvinner som søker om opphold på selvstendig grunnlag eller asyl, er det langt fra alle som får innvilget søknaden. I noen tilfeller har både hjelperen og kvinnen knyttet alle fremtidsscenarioer til videre opphold i Norge. I slike situasjoner kan hjelperen oppleve arbeidsinnsatsen som forgjeves og uten mening, noe som kan utgjøre en vesentlig helserisiko i seg selv.

Arbeid med voldsutsatte stiller hjelperen overfor faglige dilemmaer. Man får innsikt i dybden i de negative konsekvenser som overgrep og krenkelser medfører for den enkelte. Samtidig er man en del av et tjenesteapparat og et storsamfunn som ikke yter den utsatte rettferdighet. Det er ofte et misforhold mellom kvinnens behov og tilgjengelige hjelpetiltak og ressurser. Man kan være overlatt til å samarbeide med aktører med mangelfull kompetanse på feltet, som kanskje også har fordommer overfor målgruppen. Kvinnene utsettes for en usynliggjøring i hjelpeapparatet og i rettsystemet, slik at man som hjelper blir vitne til nye krenkelser fra instanser som skulle ha hjulpet kvinnen. I møte med torturofre konfronteres man med en virkelighet hvor fagkunnskap og hjelperollen har vært benyttet til å systematisk skade og bryte ned mennesker.

Arbeidet medfører også en risiko for «status-smitte», det vil si at hjelperer blir identifisert med gruppen man arbeider blant og risikerer å miste anerkjennelse for jobben man gjør.<sup>72</sup> Målgruppen her – kvinner, voldsutsatte, med bakgrunn fra ikke-vestlige land – gir atskillig mindre status til hjelperen enn hvis man for eksempel er organisasjonspsykolog i næringslivet. Det dreier seg desuten om et felt i skjæringspunktet mellom vold mot kvinner og barn, kriminalpolitikk og asyl- og innvandringspolitikk. Det er temaer hvor det lett mobiliseres sterke følelser og unyanserte synspunkter som man som hjelper må stå til rette for i sosialt samvær, når man først og fremst har behov for å ha fri.

## Utbrenthet og sekundær traumatisering

Utfordringene knyttet til arbeid med voldsutsatte innebærer risiko for utbrenthet og sekundær traumatisering, beskrevet av den danske psykoterapeuten Susanne Bang.<sup>73</sup> Hun framholder sporadisk «kontakttretthet» eller «problem-utmattelse» som en del av arbeidsvilkårene i denne type arbeid. Det er først når det er snakk om en vedvarende tilstand, som i tillegg omfatter en selvforsterkende utvikling av negativ selvvopp-

fatning og distansering overfor personene man skal hjelpe, at det kalles utbrenthet.

Bang beskriver sekundær traumatisering som når hjelperen i sitt arbeid over tid gjennomgår en forandring av sitt verdensbilde, sin holdning til seg selv og personene man skal hjelpe, og i tillegg lider av noen av de samme angst- og tilbaketrekningssymptomene som den utsatte. Hjelperer med egne overgrepserfaringer er særlig utsatt.

Reaksjonene på sekundær traumatisering er de samme som hos den voldsutsatte, men i mildere grad. Det kan være følelse av tristhet, smerte, hjelpeløshet, påtrengende voldsbilder, selvbredelse og opplevelse av skam og skyld. Hjelperen kan utvikle en følelse av håpløshet og depresjon, i tillegg til fysiske plager. Noen reagerer med å overidentifisere seg med den utsatte, andre med å distansere seg. Sorg hører gjerne med. Selv om man ikke har egne direkte tap, kan kjennskap til andres vonde erfaringer medføre at man mister troen på at mennesker behandler hverandre godt og at hverdagen er trygg. Det kan medføre økt angst og utrygghet, både for seg selv og sine barn. Man risikerer å utvikle en mer pessimistisk grunnholdning.

***Hjelperens reaksjoner i arbeidet er normale sett i forhold til belastningene, på samme måte som kvinnens reaksjoner på volden er det.*** Spørsmålet er altså ikke om man reagerer, men i hvilken grad man blir klar over egne reaksjoner og treffer nødvendige tiltak.

## Aktuelle tiltak

### Kunnskap og opplæring

Å bli møtt av hjelperer med kompetanse i arbeidet er en forutsetning for at kvinnene kan få god bistand. Kunnskap bidrar også til å dempe belastningene for hjelperer. Dette peker på behovet for systematisk opplæring og kompetanseutvikling. Det er et ledelsesansvar at den enkelte medarbeider og organisasjonen som helhet besitter nødvendig kunnskap og kompetanse.

Når målgruppen er voldsutsatte kvinner, er kunnskap om hva vold er og hva den gjør med mennesker overordnet alt annet. De viktigste kravene til kompetanse er derfor kunnskap om vold i nære relasjoner og vold mot kvinner, om voldens konsekvenser og traumatisering og om kriseforløp og krisereaksjoner. Det er også nødvendig med kunnskap om aktuelle rettigheter (lovgivning) og tiltak for målgruppen. Ulike fag- og yrkesgrupper har behov for forskjellig vinkling, avhengig av arbeidets art og hvilke lover eller andre føringer som ligger til grunn for arbeidet.

Kunnskap om individuell plan og tverrfaglig samarbeid, relasjonsarbeid, veiledning og samtaleteknikk er også helt nødvendig. Når målgruppen er kvinner med minoritetsbakgrunn, er det dessuten behov for kompetanse innen kulturforståelse og bruk av tolk.

Siden det – som vi nettopp har sett – dreier seg om et arbeidsfelt med særlige belastninger for hjelperen, er det nødvendig med bevissthet om hva arbeidet gjør med en selv. Man trenger kunnskap om utbrenthet og sekundærtraumatisering, bevissthet på egne grenser/begrensninger og kunnskap om hvordan man tar vare på seg selv.

Det er mulig å erverve seg kompetanse innen arbeid med voldsutsatte på ulikt vis. Noen hjelpere har over tid opparbeidet mye erfaringsbasert kunnskap. Vold og overgrep er i varierende grad en del av rammeplanene for de helse- og sosialfaglige grunnutdanningene.<sup>74</sup> En grunnutdanning som helse- eller sosialarbeider er derfor ingen garanti for kompetanse. Praksisperiode på kriesenter som student gir et godt innblikk i denne type arbeid. Det arrangeres konferanser og seminarer som er relevante. Det finnes også kurs- og utdanningstilbud tilgjengelige på internett. Den enkelte arbeidsplass kan selv arrangere kurs og interne fagdager. Erfaring tilsier at interne opplæringstilbud spesielt tilrettelagt på arbeidsplassen, i kombinasjon med individuell oppfølging og veiledning, sannsynligvis er det mest effektive. Relativt lite – men målrettet – opplæring, kan ha stor betydning for kvaliteten i arbeidet.

I hver helseregion finnes det regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS). Sentrene skal drive undervisning og veiledning overfor første- og andrelinjetjenestene. Det er en liste over sentrene på side 75.

### Organisering av arbeidet

Den helsemessige risikoen knyttet til arbeid med voldsutsatte gir ledelsen på arbeidsplassen et stort ansvar for tiltak som både forebygger og som fanger opp personer i risikozonen. Det dreier seg dessuten om et felt hvor erfaring over tid er nødvendig for å utvikle trygghet i arbeidet. Tiltak som forhindrer stadig utskiftning av medarbeidere har derfor særlig stor betydning for å utvikle kompetanse.

Gjennom å tilrettelegge arbeidssituasjonen kan belastningene dempes for den enkelte.<sup>75</sup> Aktuelle tiltak er:

- Gode og ryddige arbeidsforhold
- Gode muligheter for faglig videreutvikling
- Jevnlige medarbeidersamtaler

- Fleksible arbeidsløsninger for den enkelte
- Internt og tverrfaglig samarbeid
- Variasjon i arbeidsoppgavene
- Gode rutiner som sikrer oppfølging ved særlig kritiske hendelser, som for eksempel nye overgrep mot kvinnen, avslag på søknad om opphold, retur, etc.

Det finnes også beskyttende faktorer som den enkelte helper selv aktivt kan legge vekt på, for eksempel:

- Be om å få arbeidsbelastningene justert og begrenset i perioder med særlige utfordringer i privatlivet (for eksempel samlivsbrudd, sykdom, dødsfall)
- Søke stadig mer faglig kompetanse (kurs, konferanser, videreutdanning)
- Sørge for å ha et innholdsrikt liv utenom jobben
- Holde seg i god fysisk form

### Veiledning

Belastningene knyttet til arbeid med voldsutsatte peker på betydningen av at den enkelte helper ikke blir overlatt til seg selv, men får oppfølging og veiledning. Det er nødvendig for at helpere skal kunne stå over tid i et krevende arbeid.

Veiledning kan ha forskjellig fokus. Vanligvis deler man opp i tre hovedområder.<sup>76</sup> Det første er hjelpemottaker, noe som her vil si forståelse av kvinnens situasjon. Det andre fokuset er hjelperen. Det dreier seg om egne reaksjoner og læringsbehov. Det tredje fokuset handler om faglig metode. I denne type arbeid er det nødvendig at veiledninger varierer mellom alle disse perspektivene.

Veiledning kan organiseres forskjellig. Det kan foregå individuelt eller i gruppe. Gruppen kan ha deltakere med samme fagbakgrunn eller være tverrfaglig sammensatt. Det kan være kollega-veiledning internt eller veiledning med ekstern veileder. Veiledningen kan ta utgangspunkt i konkrete saker (cases) eller være mer personorientert, det vil si med fokus på helperens refleksjoner, handlinger og reaksjoner.

Innhold og organisering av veiledningen må ses i sammenheng med behovene på den enkelte arbeidsplass. Særlig vanskelige saker eller spesielle belastninger i privatlivet kan medføre behov for individuell veiledning. Veileder må selv ha spesialisert kunnskap innen vold og traumer.



**Forslag til videre lesning:**

Bang, S. (2003). *Rørt, rammet og rystet. Faglig vekst gjennom veiledning*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Lund, E. C. (2006). «Terapeuters reaksjoner i møte med sterkt traumatiserte klienter» i Anstorp, T., Benum, K. & Jakobsen, M. (2006). *Dissosiasjon og relasjonstruamer – integrering av det splittede jeg*. Oslo: Universitetsforlaget.

Roness, A. (2004). *Jobben og det gode liv*. Oslo: Genesis



# Hjelpebehov, rettigheter og tiltak

## Bistand overfor voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn

Kvinner med minoritetsbakgrunn er ingen ensartet gruppe. Hvilke konkrete behov for bistand en kvinne som utsettes for vold har, vil derfor variere tilsvarende. For noen er det tilstrekkelig med enkelte samtaler for å få informasjon og støtte. Andre trenger omfattende bistand over lang tid, for å etablere en ny tilværelse. Kvinner med barn vil ofte ha behov for mer omfattende bistand enn kvinner uten barn. For noen er behovene for bistand identiske med etnisk norske kvinner. I andre tilfeller har kvinnen, som vi har sett, behov for bistand med flere, parallelle fokus: som utsatt for vold, som sikter mot inkludering og integrering, og – overfor kvinner uten oppholdstillatelse i Norge – som forbereder på retur til hjemlandet.

Rammebetingelsene man som hjelper arbeider under, kan variere fra sted til sted. De juridiske rettighetene og lovverket som ligger til grunn for de ulike tjenesters arbeid er felles. De reelle mulighetene for bistand vil likevel variere. Lokalkommunen er som oftest ansvarlig tjenesteyter. Det finnes store forskjeller fra kommune til kommune når det gjelder hvordan tjenestene er organisert og hvilke ressurser som er tilgjengelige. NAV-reformen, som for tiden er under gjennomføring, sikter mot en samordning av kommunale og statlige tjenester. Reformen gjennomføres på ulike måter og i ulikt tempo i den enkelte kommune.

På de fleste områdene som drøftes i denne delen, er rettigheter og mulige hjelpetiltak felles for kvinner med minoritetsbakgrunn. På noen områder gjelder imidlertid spesielle forhold og bestemmelser for ulike målgrupper. Dette gjelder særlig kvinner i transnasjonale ekteskap, personer utsatt for menneskehandel og asylsøkere. Spesielle forhold knyttet til disse målgruppene er derfor samlet i egne avsnitt til slutt.

## Sikkerhet og beskyttelse



*Nelam har flyktet til krisesenteret sammen med sin treårige datter på grunn av vold og trusler fra ektemannen og flere av hans familiedlemmer. I begynnelsen er hun redd hele tiden for at mannen eller noen i hans familie skal skade henne, kidnappe henne og sende henne tilbake til India. Ansatte følger henne i starten når hun skal ut å handle eller gjøre andre ærender. Etter hvert som Nelam blir tryggere, øver man på hva hun kan gjøre dersom hun blir oppsøkt eller fulgt av mannen eller andre. Hun lærer hvordan politiets nødnummer benyttes, og hvordan det er mulig å rope og skrike for å påkalle oppmerksomhet, eller å gå inn på nærmeste butikk for å be om hjelp.*

*Etter en stund tør Nelam å gå ut sammen med andre kvinner på krisesenteret. Sammen med kontaktpersonen blir det laget et kart over steder hvor muligheten er stor for at hun skal møte ektemannen eller noen andre fra hans familie. Hun begynner å handle i andre områder. Hun får innvilget besøksforbud og voldsalarm, og begynner å bevege seg noe mer rundt. Da hun en dag møter ektemannens bror på gata, snakker han stygt til henne. Nelam utløser alarmen, og politiet kommer raskt til stedet og pågriper ham. Politiets raske inngripen bidrar til at familien finner det larest å la henne være i fred.*

*Nelam flytter etter hvert til egen leilighet, og barnet begynner i barnehagen. Nelams frykt for nye overgrep er nå knyttet til overlevering når barnet skal ha samvær med far. Det blir laget en avtale hvor far skal hente og levere barnet i barnehagen.*

### Kartlegging av risiko

Å søke hjelp grunnet vold kan øke risikoen for nye overgrep. Når en familie får kjennskap til at datteren har involvert en hjelper i sin frykt for tvangsekteskap, kan bryllupet framskyndes for å komme eventuelle tiltak i forkjøpet. I transnasjonale ekteskap kan overgriper mistanke om at kvinnen planlegger å bryte ut medføre forsøk på å «dumpe» henne i hjemlandet. Å bryte ut av et mis-handlingsforhold kan i seg selv medføre en økt risiko for vold, ofte omtalt som «separasjons-vold.» Dette gjør det nødvendig å umiddelbart sette fokus på kvinnens sikkerhet.

For kvinnen kan risikobildet knyttet til brudd synes overveldende. Gjennom å bare lytte til hva hun er redd for, gjøres en første grovkartlegging. Det kan dreie seg om:

- Risiko for nye overgrep
- Risiko for å miste familien og stå helt alene
- Risiko for å miste bolig og økonomisk livsgrunnlag
- Risiko for skam, sladder og utstøtelse fra egen etnisk gruppe
- Risiko for en framtidig tilværelse som skilt og «dårlig» kvinne
- Risiko for å miste foreldreretten til eventuelle barn
- Risiko for å måtte forlate Norge og dra tilbake til hjemlandet
- Risiko for straff fra Gud eller andre makter fordi hun trosser familien

Sikkerhetsarbeidet i en akutfase dreier seg først og fremst om å sikre kvinnen en foreløpig fysisk beskyttelse mot nye overgrep, i tillegg til å bygge opp et tillitsforhold som er avgjørende for samarbeidet videre. Kvinnens oppfatning av risiko er gjerne preget av at hun befinner seg i akutt krise. Allmenne psykiske mekanismer i krise fører til at man ikke kan ta for gitt at alle vesentlige momenter er kommet med (s. 34). Viktige beslutninger om videre sikkerhetstiltak gjøres derfor på et seinere tidspunkt.

I en akutt bruddfase kan krisesenter eller andre skjermede botilbud gi nødvendig beskyttelse. Sentrenes vanlige sikkerhetstiltak er videoovervåking, «sluseinngang» med doble, låste dører, å følge truede kvinner til avtaler utenfor senteret og flytting til andre sentre ved spesielle behov for beskyttelse. De større sentrene har dessuten mye erfaring i å foreta trusselvurderinger, også når det gjelder kvinner med minoritetsbakgrunn. Hvis kvinnen har barn, kan det være behov for transport eller andre typer sikring for at de skal kunne fortsette i barnehage eller skole.

Når den mest akutte fasen er over, kan fokuset i kartleggingen rettes mot å få et mer realistisk bilde av hvilken risiko kvinnen står overfor. Siden det dreier seg om kvinner som kanskje har vokst opp med et større familiefellesskap, kan det være flere personer som utgjør en fare. Det er også nødvendig å gå inn på hva kvinnen tror truslene konkret betyr. Utsagn som «vi regner deg som død» er som oftest en trussel om utstøtelse, ikke en drapstrussel. Sentrale spørsmål er:

- Hvem har truet kvinnen?
- Hva konkret har de truet med?
- Hva tror kvinnen de vil gjøre?

Trusler er som vi har sett i sitt vesen først og fremst psykisk vold (s. 18). Hensikten er å påføre negative følelser som frykt og skyld og gjennom dette påvirke kvinnens atferd. Når overgriper truer sin kone med at «jeg dreper deg hvis du går fra meg», er hensikten – som oftest – begrenset til å påvirke hennes atferd slik at hun ikke drar sin vei. I noen tilfeller dreier det seg imidlertid ikke om «bare» trusler. Når kvinnen drar, blir det klart at trusler ikke lenger duger for å kontrollere hennes atferd. I slike situasjoner kan trusler gå over til å bli konkrete varsler om hva overgriper har tenkt å gjøre. Vi har sett at noen kvinner **blir** drept når de forlater overgriper.

Sikkerhetsarbeid dreier seg på denne bakgrunnen i stor grad om å kunne skille mellom «bare» trusler og når truslene går over til å bli varsler om nye overgrep. I dette arbeidet er kvinnens tidligere erfaringer med overgriper av stor betydning. Hva tror kvinnen vedkommende vil gjøre? Om det er aktiviteter knyttet til trusler, kan også være en indikator på reell fare. Dreier det seg utelukkende om verbale trusler, eller synes det også å foreligge aktiviteter som vitne om en reell vilje til å iverksette dem? I langt de fleste tilfeller begrenser det seg til verbale trusler. For å vurdere faren for overgrep i det offentlige rom er det viktig å se på hvor tidligere overgrep har blitt utført. Hvis overgriper(ne) er opptatt av å skjule overgrepene overfor andre, er den reelle faren for nye overgrep i det offentlige rom sannsynligvis mindre. Sentrale spørsmål er:

- Hvilke typer overgrep har vedkommende tidligere gjort?
- Hva tror kvinnen vedkommende kan komme til å gjøre nå?
- Hvilke bestrebelser gjør overgriper(ne) for å finne kvinnen?
- Hvilke bestrebelser gjøres for å overvåke henne?

- Hvilke bestrebelser gjøres for å oppsøke henne?
- Hvor har tidligere overgrep skjedd?
- I hvilke situasjoner skjedde overgrepene?
- Hvem var til stede?

Et aspekt i en slik risikovurdering er maktstrukturer i storfamilien. Hvem avgjør hva de ulike familiemedlemmene kan gjøre? Hvis familiemedlemmer risikerer å miste ansikt eller bli påført skam hvis «reaksjoner» på kvinnens atferd ikke gjennomføres, vil faren for nye overgrep sannsynligvis øke. Viktige spørsmål er:

- Hvem tar beslutninger i familien?
- Vil overgriper(ne) selv kunne bestemme hvorvidt truslene skal iverksettes?
- Vil vedkommende være stilt overfor press fra andre, mer innflytelsesrike medlemmer av familien?
- Vil overgriper(ne) miste ansikt overfor andre – for eksempel familie, slekt, kamerater, det etniske miljøet, etc. – hvis truslene overfor kvinnen ikke realiseres?

### **Kvinnens egne sikkerhetstiltak**

Målet for sikkerhetsarbeidet er at kvinnen er beskyttet mot nye overgrep og kan ha et sosialt nettverk og benytte det offentlige rom slik hun ønsker. For at dette skal bli mulig, kan det være nødvendig med systematisk oppfølging i form av mentale og praktiske forberedelser. I starten er kvinnen ofte veldig redd. Det er nødvendig å diskutere: Hva tror kvinnen vil skje hvis hun møter overgriper? Vil hun bli paralyisert og handlingslammet? Vil hun klare å be om hjelp hvis det er nødvendig? En enkel pipealarm i lomma kan gi trygghet, men kvinnen må øve på hvordan den utløses. Mobiltelefon er helt avgjørende, hvor nødvendige nødnumre legges inn. Praktisk trening og rollespill øker kvinnens trygghet.

I starten vil det ofte være nødvendig å gå sammen med kvinnen, hvor man øver konkret på ulike måter å rømme unna fare. Hun kan unngå isolerte steder hvor det vil være vanskelig å tilkalle hjelp eller oppmerksomhet fra andre. Noen trenger hjelp til å finne ut av hvor det er mulig å få kjøpt det man trenger og utføre nødvendige ærender i områder hvor det er minst mulig risiko for at overgriper(ne) ferdes. Å kartlegge overgriper(ne)s handlings- og bevegelsesmønster kan svekke risikoen for at kvinnen møter overgriper. Sentrale spørsmål er:

- Hva tror kvinnen konkret kan skje hvis hun skulle møte overgriper(ne) på gata? I beste fall? I verste fall?

- Hvor pleier overgriper(ne) å bevege seg?
- Hvor kan kvinnen ordne nødvendige ærender med minst mulig risiko for å møte overgriper(ne)?
- Hvor kan hun dra alene?
- Hvor kan hun bare dra sammen med andre?
- Hvor kan hun ikke dra?
- Hvor kan hun bruke offentlig kommunikasjon?
- Hvor kan hun bare bruke drosje/privatbil?

Basert på svarene på disse spørsmålene kan kvinnen til enhver tid ta sine egne forholdsregler for å beskytte seg. Svarene vil variere fra kvinne til kvinne. Nye trusler eller andre positive eller negative hendelser kan føre til at de samme spørsmålene har forskjellig svar til forskjellig tid.

Noen kvinner vil i perioder vurdere det som altfor risikabelt å benytte offentlig kommunikasjon og har behov for drosje. Særlig for kvinner med pakistansk og somalisk bakgrunn, kan dette være problematisk grunnet mange sjåførere med samme bakgrunn. Det kan knyttes direkte kontakt med en sjåfør man vet er til å stole på. Hjelpeinstanser kan også prøve å få til en særavtale med lokale drosjesentraler, om å få en etnisk norsk sjåfør ved spesielle behov. Slike ordninger må imidlertid avtales på forhånd, siden det ikke er lov å be om etnisk norsk sjåfør ved en enkeltbestilling.

For noen kvinner oppleves et brudd så risikofyllt at å flykte så langt unna overgriper(ne) som mulig framstår som den eneste løsningen. Enkelte utvikler stadig flukt som en strategi. En vedvarende flukt- og krisesituasjon gjør det imidlertid vanskelig å etablere en stabil tilværelse. Dette er spesielt lite gunstig for barn, som utsettes for stadige oppbrudd fra barnehage, skole og vennekrets. For kvinnen kan flukt fortone seg som den eneste utvei til frihet og trygghet. Realiteten blir ofte sosial isolasjon, savn av familie og tidligere nettverk, samt alvorlige psykiske problemer.<sup>77</sup> Å være i akutt krise påvirker menneskets evne til å forstå og vurdere konsekvensene av valgene man gjør. En beslutning om flytting hører derfor ikke hjemme i en uoversiktlig akutfase, men først på et senere tidspunkt når kvinnen har et mer realistisk bilde av risiko, hvilke øvrige hjelpebehov hun har, samt konsekvensene av å flytte, både for seg selv og eventuelle barn.

### **Sikkerhetstiltak i samarbeid med det offentlige**

Hvis truslene er av mer alvorlig art og vedvarer over tid, kan det være behov for ulike tiltak i samarbeid med myndigheter og politiet. Nedenfor vil aktuelle tiltak bli kort presentert. Alle politidistrikt har en egen familievoldskoordinator, en viktig samarbeidspartner når det gjelder sikkerhet.

### **Besøksforbud**

Personer som frykter overgrep kan – med grunnlag i straffeloven (§ 33) og straffeprosessloven (§ 222 b) be politiet om besøksforbud. Overgriper ikke har lov å kontakte eller besøke kvinnen. Det stilles ikke krav om politianmeldelse på forhånd. Det er politiet som fatter beslutning om besøksforbud, men saken må bringes inn for forhørsretten innen fem dager. Et besøksforbud er tidsavgrenset, og gjelder for maksimum ett år om gangen. Det kan forlenges hvis vilkårene fortsatt er tilstede. Overgriper kan i følge straffeloven (§ 222) også ilegges besøksforbud som forbyr vedkommende å oppholde seg i eget hjem, i høyst tre måneder av gangen. Brudd på besøksforbudet er straffbart og kan gi grunnlag for varetektsfengsling (straffeloven § 342).

### **Voldsalarm**

Personer utsatt for trusler eller andre overgrep kan søke politiet om voldsalarm. Det stilles ikke krav om anmeldelse. Alarmen ser ut som og fungerer som en mobiltelefon. Det er nødvendig at kvinnen trener på hvordan den fungerer. Når alarmen utløses, ringer den til politiets operasjonssentral. Politiet kan kommunisere med personen via telefonen, og skal kunne se hvem som ringer og hvor vedkommende oppholder seg. Erfaring tilsier at lokalisering av kvinnen ikke alltid er nøyaktig. Alarm innvilges for en avgrenset periode, men kan revurderes ved periodens utløp.

### **Sperret adresse**

Enhver står fritt til å endre fornavn og etternavn så ofte man vil. Første gangs søknad behandles av Folkeregisteret, seinere søknader av Fylkesmannen.

Kvinner med behov for beskyttelse kan med hjemmel i Forskrift om folkeregistrering (§ 37) søke om sperret adresse etter kode 6 eller 7. **Kode 7** er fortrolig adresse. Adressen sperres for privatpersoner, mens offentlige instanser som har tilgang til Folkeregisteret har tilgang til adressen. Kvinnen søker om dette til Folkeregisteret i hjemkommunen. **Kode 6** er strengt fortrolig adresse. Det er kun folkeregisterpersonell i Skatteetaten som har tilgang til adressen. Skattedirektoratet behandler slike søknader. For å søke om sperret adresse etter kode 6 eller 7 kreves det dokumentasjon på at det foreligger fare for skade på liv, legeme eller helse. Det kan være politianmeldelse, legeerklæring eller erklæring fra andre hjelpere. Innvilgelse av sperret adresse er tidsbegrenset, men kan fornyes hvis behovet vedvarer.

### **Identitetsskifte**

I spesielle tilfeller er det mulig å foreta identitetsskifte. Kvinnen vil stå registrert i Folkeregisteret med fiktive opplysninger. Identitetsskifte innvilges kun ved særlig spesielle behov. Det søkes til det lokale politidistriktet, mens søknaden avgjøres av Politidirektoratet.

Skifte av identitet har store konsekvenser for den det gjelder, og må derfor alltid være siste utvei. Det innebærer at kvinnen ikke kan ha kontakt med hele sin familie og tidligere nettverk, noe som medfører store psykiske belastninger for de fleste. Det er derfor høyst nødvendig at kvinnen får god informasjon og er inneforstått med og innstilt på å leve med konsekvensene slike drastiske tiltak innebærer.

### **Vitnebeskyttelse**

Vitnebeskyttelse er et tiltak for personer som skal vitne i rettsaker, når dette kan medføre stor risiko. Det kan særlig være aktuelt for kvinner utsatt for menneskehandel. Det er Politidirektoratet som vurderer behovet for tiltak, mens iverksettelsen skjer i samarbeid med de lokale politidistriktene. Vitnebeskyttelse legger store begrensninger på vanlig livsutfoldelse. Det krever derfor at det er et sterkt behov for tiltaket, samt at kvinnen er i stand til å følge opp.

### **Vurdering av sikkerhetstiltak**

I vurderinger av sikkerhetstiltak utgjør kvinnens egne erfaringer og kjennskap til overgriper(ne) og egen familie sentrale elementer. Dette peker på betydningen av å ta kartleggingen alvorlig. På bakgrunn av informasjon fra kartleggingen, kombinert med hjelperens erfaringer fra lignende saker og kunnskap om mulige tiltak, kan beslutninger om konkrete sikkerhetstiltak gjøres.

Hvis beskyttelsestiltak skal ha noen effekt, forutsetter det at kvinnen selv tar en aktiv rolle. De konkrete tiltakene som benyttes må stå i direkte forhold til kvinnens individuelle risikobilde. Krisesentrene erfaringer tilsier at ulike sikkerhetstiltak på lavt nivå i de aller fleste tilfeller gir effektiv beskyttelse. Tiltak som besøksforbud og voldsalarm fungerer ofte godt preventivt, fordi de færreste ønsker å «komme i klammeri» med politiet.

Hvis mer alvorlige sikkerhetstiltak vurderes, må det sikres at kvinnen er inneforstått med hva det innebærer og at hun er innstilt på omkostningene. Å leve på hemmelig adresse, kanskje med nytt navn, kompliserer hverdagslivet og innebærer store følelsesmessige og sosiale belastninger i en allerede vanskelig livssituasjon. En enkelt, overilt handling fra kvinnens side – for eksempel en telefon til en savnet søster – kan være tilstrekkelig

til å avsløre sikkerhetsrutiner og hjelpetiltak som det har tatt lang tid og mye ressurser å etablere. Det må derfor være tiltak som kvinnen selv finner det både mulig, hensiktsmessig og tvingende nødvendige å leve med.

## Bolig

Mange kvinner som bryter ut av et mishandlingsforhold, har behov for et botilbud, enten i en overgangsfase eller på mer permanent basis. I dette avsnittet presenteres først ulike foreløpige tilbud i regi av ulike deler av hjelpeapparatet, før søke-lyset rettes mot mer varige boløsninger.

## Boligtilbud

### Krisesenter

Krisesentrene er et lavterskeltilbud om opphold, beskyttelse, individuell oppfølging og eventuelt andre psykososiale tiltak i en begrenset periode. I en ofte uoversiktlig bruddfase kan et slikt samlet tilbud om ulike typer bistand være en fordel. På side 72 finnes en liste over alle krisesentrene i landet. Siden krisesentrene er et akutttilbud er det nødvendig å raskt starte arbeidet med å finne mer varige boløsninger, for å unngå unødige lange opphold.

### Bokollektiv

Noen kvinner trenger bistand i form av et helhetlig botilbud, det vil si bolig, beskyttelse og miljø-terapeutisk og psykologisk oppfølging over lengre tid, selv om de er over 18 år.<sup>78</sup> Kvinnene mangler kanskje erfaringer med å være uten familien, og sliter ofte med psykiske reaksjoner. En del trenger derfor et systematisk miljøarbeid i form av omsorg, oppfølging og nettverk rundt seg. Enkelte har også behov for grunnleggende botrening når det gjelder matlaging, rengjøring, innkjøp, å forvalte penger, å ta vare på seg selv og å ta beslutninger for sitt eget liv.

### Krisebolig

For kvinner truet med eller utsatt for tvangsekteskap finnes det særlige kriseboliger. SEIF og Røde Kors har ansvar for tildeling og disponering av boligene (se s. 22).

### Familiesenter

Ved familiesenter (tidligere «mødrehjem») kan kvinner få hjelp til å mestre rollen som mor. For kvinner som har behov for bistand på dette området utover en akutfase, kan familiesenter være et godt alternativ.

## Egen bolig

Ekteskapsloven (§ 92) gir separerte kvinner mulighet til å gjøre krav på bruksrett over tidligere felles bolig. Mange har et ønske om å kunne fortsette sitt liv i tidligere bolig, men uten risiko for nye overgrep. Dette forutsetter at samfunnet gir kvinnen tilstrekkelig beskyttelse og trygghet. Å flytte tilbake til tidligere bolig vil i de fleste tilfeller også være fordelaktig for barn, slik at de kan fortsette i samme barnehage, skole og vennekrets.

Noen kvinner trenger av ulike årsaker et nytt sted å bo. Erfaringer fra krisesentrene viser at kvinner med minoritetsbakgrunn trenger mer bistand enn etnisk norske kvinner når det gjelder å finne bolig. Dette skyldes sannsynligvis både språkproblemer, mangel på økonomiske ressurser og diskriminering på leiemarkedet. Sosialtjenesten og kommunale boligkontorer har derfor et viktig ansvar på dette området. Disse kontorene kan gi informasjon om muligheter til å søke om bostøtte, kommunal bolig, samt etableringstilskudd og etableringslån ved førstegangskjøp av egen bolig. Ventetid på kommunal bolig kan noen steder være lang. Noen kvinner vil være henvist til det private utleiemarkedet, en arena hvor kvinnene i de aller fleste tilfeller vil ha et stort behov for bistand til å lese annonser, dra på visning og kommunisere med utleiere.

## Juridisk bistand

### Fri rettshjelp

Å være utsatt for overgrep hvor «*det er grunn til å tro at fornærmede som følge av handlingen får betydelig skade på legeme eller helbred*» gir i følge straffeprosessloven (§ 107) rett til bistandsadvokat. Dette gjelder også personer utsatt for sedelighetsforbrytelser som voldtekt rett til hjelp fra bistandsadvokat. Retten inkluderer inntil tre timers advokatbistand for å vurdere anmeldelse. Straffeprosessloven gir også rett til advokatbistand til personer som opplever brudd på besøksforbud eller som anmoder om besøksforbud i eget hjem (se s. 59). Lov om fri rettshjelp definerer en del grupper som har rett på fritt rettsråd, det vil si gratis juridisk bistand (§ 11). Det gjelder blant annet:

- Ved straffesak for personer utsatt for «*mis-handling fra nærstående*». Dette forutsetter politianmeldelse
- Personer utsatt for vold ved erstatningssaker mot overgriper eller ved søknad om volds-offererstatning
- Personer utsatt for tvangsekteskap eller

forsøk på tvangsekteskap, uavhengig av politianmeldelse

Tilgang til bistandsadvokat med erfaring og kunnskap innenfor de områdene som kvinnens «sak» omfatter, har stor betydning. Det kan være avgjørende for utfallet av søknad, både når det gjelder asyl, opphold, straffesak og erstatningssak. Aktuelle saksområder er:

- Vurdering og gjennomføring av politianmeldelse av overgriper(e)
- Bistand i politiavhør og eventuell vitneførsel i rettssak
- Søknad om opphold på selvstendig grunnlag, refleksjonsperiode eller asyl
- Søknad om separasjon og skilsmisse
- Bistand knyttet til megling, samvær og foreldrerett
- Å få ekteskap inngått under tvang kjent ugyldig
- Søknad om erstatning som voldsutsatt
- Realisering av bruksrett til tidligere felles bolig
- Sikkerhetstiltak som besøksforbud, voldsalarm og sperret adresse
- Realisering av rettigheter til helsetjenester, trygdeytelser eller sosiale ytelser

### Erstatning

I tilfeller hvor det kommer til straffesak mot overgriper, har den voldsutsatte mulighet til å framlegge krav om erstatning under rettssaken. Når det ikke er aktuelt med straffesak eller ved ukjent overgriper, kan kvinnen søke om voldsoffererstatning fra det offentlige i henhold til voldsoffererstatningsloven. Kontoret for voldsoffererstatning har sin egen nettside, ([www.voldsoffererstatning.no](http://www.voldsoffererstatning.no)) med informasjon om ordningen, veiledning til søkere og søknadsskjema.

### Økonomi

En stor del av kvinnene står som vi har sett utenfor arbeidslivet og er kanskje økonomisk avhengige av overgriper(ne). Dette gir sosialtjenesten og Arbeids- og velferdsetaten (NAV) en helt sentral rolle i bistanden.

Kvinnene har ved brudd ofte et akutt behov for økonomisk hjelp. Lov om sosiale tjenester (§ 5) gir rett til økonomisk støtte til personer uten inntekt eller trygderettigheter. For å få innvilget stønad stilles det krav om dokumentasjon. Det kan være pass, gyldig oppholdstillatelse, bostedsbevis, utskrift av likningen, bekreftelse på søknad om separasjon, kontoutskrifter fra bank, etc. Noen har

ingen mulighet til å skaffe til veie slik dokumentasjon på egenhånd. Dette fører i verste fall til at hjelpen er utilgjengelig for kvinnen. Sosialtjenestens krav om dokumentasjon pålegger i praksis andre hjelpere, særlig kritesenteransatte, en stor arbeidsbyrde i å bistå kvinnen med dette. I noen tilfeller er det umulig å fremskaffe alle dokumenter. Overgrepene omfatter kanskje nettopp at kvinnen ikke finnes i offentlige registre. I slike situasjoner er det tvingende nødvendig med nødhjelp mens arbeidet med å skaffe dokumentasjon pågår.

Sosialtjenesten kan kreve dokumentasjon på at det er søkt om separasjon før en kvinne innvilges selvstendig sosialhjelp. En beslutning om endelig brudd og separasjon kan være vanskelig å ta i en akutt krise. En slik beslutning må kanskje modnes fram over tid, og er lettere å ta når den akutte fasen er over og kvinnen er bedre i stand til å «sortere» konsekvensene. Det tar også tid å skaffe til veie dokumentasjon på at det er søkt separasjon. Oslo kommune har utarbeidet et skriv hvor det heter at kvinner som oppholder seg på kritesenter kan få økonomisk støtte fra sosialtjenesten, «av hensyn til sakens krisepregede karakter».<sup>79</sup> Skrivet presiserer at når kvinnen oppholder seg på kritesenter, skal sosialkontoret opprette egen sak, uten innsyn for ektefelle, uavhengig av om det foreligger formell separasjon.

Kvinnene kan ha behov knyttet til helse, sikkerhet og nettverk som rutinemessig ikke dekkes gjennom sosialstønad. Det gjelder egenandeler til helsetjenester, mobiltelefon, drosje, støttekontakt eller støtte til deltakelse i sosiale aktiviteter. Særskilte vurderinger i hvert enkelt tilfelle er derfor helt nødvendig.

I den generelle saksbehandlingen i sosialtjenesten kan Lov om sosiale tjenester benyttes for å forebygge isolasjon og kontroll av kvinner. Loven gir nemlig mulighet til å sette vilkår til hjelpen (§ 5.3). Kritesentrene erfaringer tyder på at kvinner i enkelte familier med sosialhjelp som hovedinntektskilde nektes av overgriper å delta på norskopplæring. Å knytte vilkår om slik deltakelse til sosialhjelpen, er et viktig tiltak for å motvirke isolasjon av kvinner. Loven pålegger sosialtjenesten å utforme tilbudet i tett samarbeid med personene det gjelder (§ 8.4), noe som også gjelder utforming av vilkår.

Andre økonomiske støtteordninger kan også være aktuelle. Kvinner som har utviklet helseproblemer i et mishandlingsforhold, kan ha trygderettigheter. Kvinner med barn kan ved samlivsbrudd ha rett til overgangsstønad. Kvinner som følger videregående opplæring eller studier, kan ha rett til stipend fra Statens lånekasse for utdanning.

Tilgang til økonomisk støtte kan ha avgjørende betydning for hvorvidt kvinnen opplever det som realistisk å bryte ut av et mishandlingsforhold. Dette understreker betydningen av byråkratisk «smidighet». Det peker også på hvilket ansvar sosialtjenesten, intern kontaktperson på krisesenter og koordinator har i slike situasjoner. I mange tilfeller vil det være naturlig at saksbehandler i sosialtjenesten fungerer som koordinator for arbeidet med individuell plan (se s. 35)

## Helse

### Dokumentasjon av skader

Dokumentasjon av skader etter vold kan spille en avgjørende rolle ved søknad om opphold på selvstendig grunnlag, asyl, i straffeforfølgelse mot overgriper og i erstatningsspørsmål. Kvinnens egne fortellinger om overgrep må derfor sikres gjennom journalføring hos alle hjelpere hun møter. Synlige skader må journalføres, i tillegg til at kvinnen oppmuntres og gis bistand til å oppsøke helsetjenesten for dokumentering.

### Fastlege og helsestasjon

Kvinner som har levd i et mishandlingsforhold over tid vil utvikle helseproblemer. I møte med kvinner med diffuse helseplager og smertetilstander, kan det derfor være nødvendig at helsepersonell på eget initiativ tar opp hvorvidt plagene kan knyttes til tidligere eller pågående overgrep. Etter et brudd kan det være nyttig med en allmenn helsesjekk. For noen er det aktuelt med informasjon om prevensjon.

Fastlegen har ansvar for å koordinere den helsemessige oppfølgingen av den enkelte kvinne. Ansvarer omfatter å henvise videre til spesialisttjenester ved behov. Kvinner som ikke er tildelt fastlege, må søke om dette hos NAV.

Helsestasjonen har en sentral rolle i avdekking og oppfølging av overgrep. Det er en helsetjeneste som møter absolutt alle familier med barn. Hjemmebesøk og regelmessige konsultasjoner gir nært kjennskap til familiene over lang tid. Helseøstre på skolen er tilgjengelige for alle skoleelever. Det er tjenester med stor tillit innenfor minoritetsgruppene, og er et mer «ufarlig» sted å oppsøke enn sosialkontor og barnevern.

I helsestasjonens arbeid kan det i noen tilfeller være vanskelig å skjelve mellom særlig ansvarfulle fedre og overgriperes kontroll for å hindre at kvinnen møter helsepersonell på egenhånd. Samtaler alene med kvinnen, hvor man insisterer på å bruke profesjonell tolk om nødvendig, kan i slike situasjoner være nyttig. Helsestasjonene har også

plikt til å melde til barnevernet ved mistanke om at barn lever med vold.

### Spesialisthelsetjenester

De helsemessige plagene knyttet til vold og overgrep vil i noen tilfeller føre til behov for psykologisk behandling. Manglende behandling kan føre til seinvirkninger som utvikler seg til kroniske helseplager.<sup>80</sup> Individuell behandling hører som oftest hjemme etter en bruddfase. Det er vanskelig å følge opp regelmessige behandlingstimer i en akutt krise, ofte med stadige møter med ulike hjelpetjenester. Det kan være nødvendig med en grunnleggende trygghet i form av en stabil bosituasjon, økonomisk basis og et sosialt nettverk når traumer skal tematiseres i behandling. Dette gjelder selvsagt ikke alle. Noen vil ha stor hjelp av terapeut for å gjennomføre et brudd. Ved mistanke om suicidalitet må helsetjenesten selvsagt umiddelbart kobles inn.

Kvinner med minoritetsbakgrunn som søker bistand på krisesenter henvises i følge sentrenes statistikk i mindre grad til psykolog enn etnisk norske kvinner. Erfaringer fra et forsøksprosjekt ved Oslo Krisesenter viser imidlertid at kvinnene som fikk et slikt tilbud, både ønsket og hadde nytte av behandlingen.<sup>81</sup> I prosjektrapporten pekes det på noen særtrekk i arbeidet med denne målgruppen. Det var i større grad nødvendig å fokusere på hva behandling er og hvordan man kan dra nytte av den. Kvinnene ønsket til dels andre vinklinger: mindre å «*å snakke gjennom det vonde*», mer å få slutt på krenkelsene, samt konkrete råd til å mestre de helsemessige reaksjonene og til å skape mening i det som hadde skjedd. Kvinners rettigheter var sentrale temaer i samtaler. Erfaringene viste at relativt lite behandling kan gi stor helsemessig uttelling, forutsatt at volden utgjør en overordnet ramme for behandlingen og at behandleren er kvalifisert innen traumebehandling og tverrkulturell kommunikasjon.

Det kan også være nødvendig med andre spesialisthelsetjenester. Kvinner utsatt for menneskehandel i prostitusjon har ofte ulike underlivsplager som krever behandling fra gynekolog. Kvinner utsatt for omskjæring kan ha stor nytte av medisinsk hjelp til inngrep for å redusere skader og plager. De regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) har kunnskap om hvor det er mulig å få slik hjelp (se s. 75).



### Forslag til videre lesning:

Brunvatne, R. (2006). *Flyktninger og asylsøkere i helsetjenesten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Magelssen, R. (2002). *Kultursensitivitet – Om å finne likhetene i forskjellene*. Oslo: Akribes

*Overgrepsmottak – veileder for helsetjenesten*. Sosial- og helsedirektoratet, 2007. IS-1457.

Se: [http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00017/IS-1457\\_17481a.pdf](http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00017/IS-1457_17481a.pdf)

*Veileder – Helsetjenestetilbud til asylsøkere og flyktninger*, IS-1022, [http://www.shdir.no/publikasjoner/veiledere/veileder\\_helsetjenestetilbud\\_til\\_flyktninger\\_og\\_asyls\\_kere\\_2757Sosial-og\\_Helsedirektoratet,2003](http://www.shdir.no/publikasjoner/veiledere/veileder_helsetjenestetilbud_til_flyktninger_og_asyls_kere_2757Sosial-og_Helsedirektoratet,2003)

*Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flyktninger – veileder*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Oslo. Dahl, S., Sveaass, N. og Varvin, S. (red.) (2006) Utsolgt. Ligger i fulltekst på nettet.

[http://www.nkvt.no/Bibliotek/Publikasjoner/BokerRapporter-Notater/Voksenveileder\\_flyktninger.pdf](http://www.nkvt.no/Bibliotek/Publikasjoner/BokerRapporter-Notater/Voksenveileder_flyktninger.pdf)

*Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig omskjæring*. Statens Helsetilsyn. Se: [http://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/veiledningsserien/veileder\\_helsepersonell\\_kvinnelig\\_omskjaering\\_ik-2723.pdf](http://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/veiledningsserien/veileder_helsepersonell_kvinnelig_omskjaering_ik-2723.pdf)

Talle, A. (2003). *Om kvinneleg omskjæring*. Debatt og erfaring. Oslo: Det Norske Samlaget.

## Kvalifisering og arbeid

Vi har sett at over halvparten av kvinner med minoritetsbakgrunn på kritesenter har mangelfulle kunnskaper i norsk, og at en stor del befinner seg utenfor arbeidslivet. Fokus på kvalifisering og arbeid er derfor en sentral del av bistanden. Dette har også vesentlige helsemessige aspekter. Det gir et meningsfylt innhold og en ytre struktur til hverdagen. Reaksjoner som problemer med oppmerksomhet, konsentrasjon og hukommelse kan imidlertid legge hindringer i veien når et nytt

språk skal læres. Krav til deltakelse i slike aktiviteter må derfor stå i forhold til kvinnens helsemessige kapasitet.

Enkelte kvinner har liten eller ingen utdanning fra hjemlandet. Noen kan ikke lese og skrive på sitt morsmål. Kvinnene kan ha behov for systematisk lese- og skriveopplæring, i tillegg til spesielt tilrettelagt norskopplæring og et lengre opplæringsløp med tanke på kvalifisering for deltakelse i arbeidslivet.

Introduksjonsloven (§ 2) gir lovfestet rett til deltakelse i Introduksjonsprogrammet for flyktninger, personer med opphold på humanitært grunnlag, samt personer som med innvilget familiegjenforening med disse (og med første gangs oppholdstillatelse innvilget etter 1. januar 2005). Programmet skal sikre en grunnleggende kvalifisering innen norskkunnskaper, samfunnskunnskap og forberedelser til arbeidslivet. Tilbudet er ett år på full tid. Deltakerne har krav på individuelt tilrettelagt plan og introduksjonsstønad (§ 2 – 16).

Kvinner som kommer til Norge på familiegjenforening fra land utenfor EU og EØS, har i følge Introduksjonsloven (§ 17 – 20) rett til 300 timer norskundervisning. Denne retten er til dels en plikt, siden det er en forutsetning at timene er gjennomført ved innvilgelse av bosettingstillatelse.

En stor andel av unge kvinner som bryter ut av et mishandlingsforhold holder på med videregående skole. I en slik situasjon er det viktig at avbruddet i skolegangen blir så kort som mulig. I noen tilfeller vil det være mulig å fortsette på samme skole, kanskje med noen sikkerhetstiltak. I andre tilfeller vil det være nødvendig å bytte skole. Unge kvinner som ikke er i utdanning, trenger kanskje bistand og støtte for å starte. Ungdom har i følge opplæringsloven (§ 3) rett til tre års videregående opplæring som fører fram til studiekompetanse eller yrkeskompetanse.

Opplæringsloven definerer også rettigheter til opplæring for voksne (§ 4). Personer over skolealder og uten grunnskoleopplæring har rett til slik opplæring. Personer født før 1978 og som ikke har fullført videregående skole, har rett til gratis videregående opplæring. Utdanningen skal være tilpasset den enkeltes behov og situasjon. Det er fylkeskommunene som har ansvar for videregående opplæring.



## Nettverk

### Nettverkstilbud

Isolasjon og kontroll som en integrert del av voldsbildet fører ofte til at kvinnen har lite sosialt nettverk å spille på ved brudd. Noen krisesentre har tilbud om ferieturer, sosiale aktiviteter eller samtalegrupper hvor kvinnen kan møte andre i samme situasjon. Støttekontakt kan være et viktig tiltak for noen. Både kommuner og frivillige organisasjoner har tilbud om flyktningguide. Oslo Røde Kors driver Marte Nettverkssenter for alene-forsørgere.<sup>82</sup> Frivillige organisasjoner og religiøse forsamlinger kan ha aktivitetstilbud som kvinnen kan ha stort utbytte av å delta i. Røde Kors har noen steder barnegrupper og andre fritidstilbud for barn, samt tilbud om ferieopphold. Å oppmuntre og eventuelt følge kvinnen i starten til slike aktiviteter, kan bidra til å bygge opp viktig nettverk i en sårbar livssituasjon.

### Familienettverk

Tapet av familiefellesskapet medfører som oftest store belastninger for kvinnen. Det kan være vanskelig for hjelpere oppvokst med mer individualistiske verdier å fatte dybden i savnet av familien og de følelsesmessige og eksistensielle aspektene dette har.<sup>83</sup> Nettverksarbeid for å reetablere forholdet mellom kvinnen og hennes familie eller deler av den, er derfor det mest effektive forebyggende tiltaket når det gjelder sosial isolasjon og utvikling av psykiske problemer på lengre sikt.

Nettverksarbeid hører ikke hjemme i en akutt bruddfase, hvor hovedfokuset ligger på sikring av kvinnen. Når situasjonen er mer avklart, kan man som helper bistå kvinnen med å reflektere kreativt: Hvordan kan det være mulig å etablere kontakt med familien og samtidig ivareta hennes sikkerhet og rett til å bestemme over sitt eget liv? Å tilhøre et større familiefellesskap kan medføre at flere personer utgjør en trussel, men det kan også gi større muligheter for å finne personer som støtter kvinnen. Slike støttespillere kan ha stor betydning som emosjonell støtte, og for å lindre savnet av foreldre, søsken og slekt. Det er imidlertid også en risiko for at de kan presse eller lure kvinnen.

Utfordringene er forskjellige. For kvinner i transnasjonale ekteskap dreier det seg om å gjenopprette forholdet til foreldre i hjemlandet som kanskje ikke aksepterer en skilsmisse. Lange avstander gjør kontakten vanskelig. Tid til å forsone seg med situasjonen synes å være en viktig faktor. Å antyde noe om hvilke overgrep hun har opplevd, synes å «mildne» skuffede foreldre. For kvinner som bryter med foreldre grunnet tvangsekteskap

eller andre overgrep, dreier det seg om å gjenopprette kontakten med foreldre og familie som også er overgriper(e). Erfaringene med overgrep fra sine nærmeste kan medføre psykiske belastninger i kontaktetableringen. Erfaringsvis klarer en stor del av kvinnene å gjenopprette kontakten med i alle fall deler av sine familier over tid.<sup>84</sup> Som helper kan man være opp under kvinnens håp, støtte og veilede henne til å være kreativ, realistisk og tålmodig.

I mange sammenhenger understrekes behovet for meglings ved konflikter mellom ungdom og deres foreldre. Både familievernkontorer, frivillige organisasjoner og religiøse forsamlinger driver meglings, for eksempel Røde Kors (se s. 21) og Minhaj-moskeen i Oslo. Konkrete erfaringer og resultater er lite dokumentert.

Fra Danmark oppsummerer Farwha Nielsen i en artikkel erfaringer med meglings.<sup>85</sup> Hun definerer to overordnede målsettinger: Hvordan kan det være mulig å forene den unges ønsker med foreldrenes verdier og foreldreansvar? Hva kreves det for å finne fram til og gjennomføre en løsning hvor det ikke er nødvendig at den unge flykter? Gjennom meglings prøver man å få de involverte partene til å snakke sammen, og således skape et bedre forhold. Nielsen fokuserer også på vesentlige hindringer. For det første, ubalanse i maktforhold basert på kjønn og alder kan medvirke til at åpen kommunikasjon – særlig om personlige og konfliktfylte temaer – er vanskelig mellom den unge og foreldrene. Den unge trenger derfor mye hjelp og støtte til å gi uttrykk for sine ønsker. For det andre, å gå inn i åpen kommunikasjon med foreldrene om slike temaer kan øke risikoen for vold og overgrep mot den unge. Mens den direkte meglings pågår, er det derfor nødvendig å sikre den unge.

Nielsen beskriver videre hvordan det gjennom meglings forsøkes å skape sammenheng mellom den unges ønsker og den tverrkulturelle virkeligheten partene befinner seg i. I tilfeller hvor dialogen gir resultater, utarbeides det en skriftlig kontrakt med klare forpliktelser for de ulike partene. En slik kontrakt har symbolsk verdi, men er også et viktig redskap i det videre oppfølgingsarbeidet. Nielsen understreker nødvendigheten av oppfølging overfor foreldrene både gjennom og i etterkant av en slik prosess. De vil som oftest ha behov for profesjonell bistand fra en person som har kunnskap både om deres kulturelle bakgrunn og det samfunnet de lever i. De trenger kanskje tid og hjelp til å finne løsninger som gjør det mulig å unngå at de taper ansikt overfor det etniske miljøet.

## Bistand som mor

Å være utsatt for vold påvirker kvinnens omsorgsevne som mor negativt (s. 28). Det er derfor nødvendig å foreta en kartlegging av mors omsorgsevne, fungering og mulighet til å beskytte barna.<sup>86</sup> Noen trenger hjelp med å ivareta barna i en periode mens kvinnen bygger seg opp etter et brudd. Erfaring tilsier at kvinnen i løpet av det første halve året etter et brudd som oftest klarer å gjenreise omsorgen for barna. Å støtte mor i hennes omsorgsoppgaver er i de fleste tilfeller den beste hjelpen barna kan få, siden hun ofte er deres eneste omsorgsperson.

Erfaringer viser at mødreveiledning og miljøarbeid i hjemmet, med sikte på å styrke mor i hennes omsorgsoppgaver, kan ha stor betydning i en reetableringsfase (se s. 47). Hvordan kan kvinnen få til en livssituasjon som i størst mulig grad er preget av det som innen utviklingspsykologien regnes som gode oppvekstbetingelser for barn: trygghet, kontinuitet, forutsigbarhet og emosjonell nærhet? Kvinnen trenger kanskje støtte og hjelp til å sette rammer overfor barna, gjennom hverdagslige rutiner som måltider, skolearbeid og leggetider. Kunnskap om norske oppdragelsesnormer og hvilke forventninger skole og barnehage har til oppfølging fra foreldrenes side er også nyttig. Å etablere en ny tilværelse som enslig forsørger kan også by på mange praktiske utfordringer som kvinnen kan trenge hjelp til. Andre aktuelle tiltak kan være støttekontakt, leksehjelp, ferieopphold, etc.

Kvinnen behøver kanskje hjelp til å sette fokus på barns selvstendige behov, som barn og som vitne til eller selv utsatt for vold. Barn som har opplevd vold preges av sine erfaringer. Kunnskap om barnas reaksjoner kan være til stor nytte. Kvinnen kan ha behov for hjelp til å snakke med barna om deres voldserfaringer, noe som kan være en stor lettelse for barna. I motsatt fall kan de utvikle utrygghet og avstand i forhold til moren. Bevisstgjøring på risikoen som voldsutsatt for selv å bli voldsutøver overfor barna, hører også med.

Kvinner med barn som ønsker skilsmisse må gjennomføre megling. Hvis belastningen ved slike møter sammen med ektefelle oppleves som stor, har kvinnen rett til separat megling (i følge § 7 i Rundskriv Q – 02/2007.)

Mange av kvinnene strever med å gjennomføre fars samvær med barna. Det kan oppleves som risikabelt for nye overgrep og som en psykisk belastning for både mor og barn. I noen tilfeller dreier det seg om fedre som under samlivet var lite aktive i omsorgen for barna og som mangler et nært forhold til dem. Barna trenger beskyttelse

mot nye overgrep og mulighet for å utvikle en ny relasjon til far under trygge omstendigheter. I slike tilfeller er det behov for hjelp til overlevering av barna og for tilsyn under samværet. Kvinnen trenger kanskje bistand for å få på plass i slike tiltak.

En del voldsutsatte kvinner vil ha stort utbytte av ulike former for bistand fra barnevernet. Noen er blitt truet med at de vil miste omsorgen over barna ved brudd. I en del minoritetsmiljøer finnes det også forestillinger om at barnevernet «tar barn» uten grunn. Å gi saklig informasjon om barnevernets arbeid og hjelpetilbud kan derfor ha stor betydning.

Noen kvinner som får bistand grunnet mishandling, velger å dra tilbake til overgriper. Hvis man frykter at barna kommer tilbake til en livssituasjon med vold eller overgrep, som direkte utsatt eller som vitne, har krisesentrene i følge lov om barneverntjenester opplysningsplikt til barnevernet (§ 6.4 a). Når barn er utsatt for vold har alle rett og plikt til å sende bekymringsmelding til barnevernet.

## Særlige rettigheter og forhold

### Kvinner i transnasjonale ekteskap

#### *Opphold på selvstendig grunnlag*

Kvinner i transnasjonale ekteskap har retten til opphold i Norge de tre første årene knyttet til samliv med ektefelle. Ved skilsmisse i denne perioden skal kvinnen normalt forlate landet. Utlendingsforskriften (§ 37- sjetten ledd) har imidlertid en egen paragraf for å sikre nyankomne kvinner muligheten til å bryte ut av et mishandlingsforhold, uten å måtte returnere til hjemlandet. Forskriften sier at kvinner uten bosettingstillatelse, og som bryter ut av et samlivsforhold hvor kvinnen eller eventuelle barn er blitt mishandlet, skal innvilges opphold i Norge på selvstendig grunnlag. Kvinner som etter samlivsbrudd vil få urimelige vanskeligheter i hjemlandet grunnet sosiale og kulturelle forhold, kan innvilges opphold. I søknadsbehandlingen skal det ikke stilles strenge krav til sannsynliggjøring, og kvinnens forklaring skal legges til grunn og danne utgangspunktet for vurderingen.<sup>87</sup>

Når mishandling i samlivsforholdet utgjør selve grunnlaget for kvinnens søknad om opphold på selvstendig grunnlag, peker det på nødvendigheten av god dokumentasjon av overgrep blant helperne hun møter. At denne type dokumentasjon foreligger – samt at dokumentasjonen følger kvinnens søknad om opphold – kan ha avgjørende innvirkning på utfallet av søknaden.

## Kvinner utsatt for menneskehandel

### *Fri rettshjelp*

Personer utsatt for menneskehandel har rett til fem timer fri rettshjelp fra bistandsadvokat i forbindelse med vurdering av anmeldelse.<sup>88</sup>

### *Opphold: refleksjonsperiode*

Personer utsatt for menneskehandel og uten lovlig opphold i Norge, kan søke om refleksjonsperiode, det vil si en midlertidig arbeids- eller oppholdstillatelse i inntil seks måneder.<sup>89</sup> Refleksjonsperioden skal gi kvinnen mulighet til å vurdere politianmeldelse av utnyttelsesforholdet. Hensikten er å legge til rette for at kvinnen skal kunne bryte med miljøet bak menneskehandelen, og at bakmenn skal kunne straffeforfølges. Kriteriene for å innvilge refleksjonsperiode er at det foreligger holdepunkter for at kvinner er utsatt for menneskehandel, og at vedkommende er innstilt på å motta hjelp og følge opp tiltak som tilbys. Tillatelsen kan forlenges i ett år hvis etterforskning og straffeforfølgelse av bakmenn tilsier at det er behov for det.

### *Sikkerhet*

I kartlegging av risikobildet er det noen momenter som har særlig betydning for kvinner utsatt for menneskehandel. Dette gjelder for eksempel organiseringen av nettverkene. Kvinnens overgriper(e) er involvert i internasjonalt organisert kriminalitet, hvor enorm økonomisk fortjeneste står på spill. Nettverk bestående av personer fra Øst-Europa synes å være både godt organiserte og fleksible, noe som synes å øke risikoen for overgrep ved brudd, særlig i tilfeller hvor det foreligger anmeldelse og politietterforskning.<sup>90</sup> Afrikanske nettverk synes mer løst organisert, og er gjerne ledet av kvinner.<sup>91</sup> Liten geografisk avstand mellom kvinnens familie og den som rekrutterte henne i hjemlandet synes å øke risikoen for represalier ved brudd.

### *Økonomi*

Kvinner utsatt for menneskehandel, og uten lovlig opphold i Norge, har ikke rett til sosialstønad. Ved innvilget refleksjonsperiode får kvinnene vanligvis sosialstønad fra lokalkommunen vedkommende oppholder seg i. Kvinner utsatt for menneskehandel, og som er asylsøkere, får økonomisk støtte til livsopphold fra UDI på lik linje med andre asylsøkere. Dette forutsetter at kvinner mottar botilbud på asylmottak eller i regi av ROSA-prosjektet.

### *Helse*

Kvinner utsatt for menneskehandel og uten lovlig opphold i Norge, har rett til medisinsk nødhjelp. Lovlig opphold i form av refleksjonsperiode gir ikke allmenne helserettigheter. Kvinner som mottar bistand fra ROSA-prosjektet får i mange tilfeller dekket kostnader til helsehjelp fra Sosial- og helsedirektoratet. Hvis kvinnen søker om asyl i Norge, har hun rett til fastlege og andre helsetjenester som asylsøker, se nedenfor om asylsøkere og helse.

### **Asylsøkere**

#### *Asyl og opphold*

Søknad om asyl vurderes etter utlendingsloven (§ 16) om rett til beskyttelse som flyktning. Loven gir også rett til opphold på andre vilkår, som nødvendig vern mot forfølgelse og umenneskelig behandling (§ 15). Andre innvilges opphold på humanitært grunnlag (§ 8). Som hjelper kan man gi kvinnen veiledning og hjelp til å forstå betydningen av å få fram relevant informasjon i saksbehandlingen, også når det dreier seg om skambelagte overgrep.

#### *Fri rettshjelp*

Asylsøkere har i følge utlendingsloven (§ 42) rett til fri rettshjelp til å forberede anke ved negativt svar på asylsøknaden.

#### *Økonomi*

Asylsøkere som bor på mottak har i følge UDIs pengereglement rett til økonomisk støtte (basisbeløp) under opphold på kritesenter, i tillegg til dekning av eventuell egenbetaling og reiseutgifter.<sup>92</sup> Andre kostnader kan dekkes ved forhåndsgodkjenning fra UDI. Når kvinner fra asylmottak kommer til kritesenter er det viktig å etablere et godt samarbeid mellom kritesenter, mottak og UDIs regionkontor så raskt som mulig, for å sikre at kvinnen har økonomiske midler til rådighet.

#### *Helse*

Kommuner og helseforetak har det samme ansvar for å gi et helsetilbud til asylsøkere og flyktinger som til befolkningen ellers.<sup>93</sup> Erfaringer tilsier at ansvarlige instanser ofte har lite kunnskap om asylsøkeres rett til fastlege og prosedyrene på dette området. Asylsøkere må selv søke til fastlegekontoret, samtidig med søknad om foreløpig personnummer (D-nummer). Fastlegekontoret skal rekvirere D-nummer hos Sentral- kontoret for Folkeregistrering. Prosedyrene er beskrevet i et rundskriv fra Helsedepartementet.<sup>94</sup>

## Ventetid, avslag og retur

Felles for kvinner som bryter ut av transnasjonale ekteskap, kvinner utsatt for menneskehandel og asylsøkere, er at sikkerhet knyttet til søknad om opphold/asyl medfører store psykiske belastninger. Behandlingstiden på søknad om opphold eller asyl varierer avhengig av søknadsmengden, tilgjengelige ressurser og prioriteringer i UDI. Saksbehandlingstiden på en asylsøknad skal normalt ikke overstige sju uker. Mulighet for anke ved avslag og behandling i Utlendingsnemnda (UNE) medfører at den reelle ventetiden for mange blir atskillig lengre. Søknad om opphold på selvstendig grunnlag kan ta fra noen måneder og i verste fall opp til halvannet år.

Alle som søker om asyl eller opphold på selvstendig grunnlag får ikke innvilget søknaden. Dette gjør det nødvendig å inkludere realistisk informasjon om risikoen for endelig avslag og retur i samarbeidet med kvinnen. Hvordan kan hun være best mulig rustet til å starte på nytt ved eventuell retur? Noen ønsker i liten grad å forholde seg til risikoen for endelig avslag og retur. Det fortøner seg, av mange ulike årsaker, som en «psykisk umulighet».<sup>95</sup> Hjelperen står overfor en vanskelig utfordring: Hvordan forsøke å opprettholde en god relasjon til kvinnen og samtidig ta opp i samtaler et tema hun selv ikke har noe ønske om å snakke om? Gjennom helt konkrete spørsmål kan man bidra til å sette i gang nødvendige mentale og praktiske forberedelser, eksempelvis:

- Hvilket kjennskap har kvinnen til returstedet?
- Hvilket mulig nettverk har hun der?
- Finnes det relevante hjelpetilbud på stedet som hun kan dra nytte av?
- Har hun ferdigheter og kvalifikasjoner som hun kan benytte seg av?
- Hvilke ferdigheter og kvalifikasjoner kan det være strategisk lurt å erverve seg nå med tanke på eventuell retur?

# Aktuelle lover, forskrifter og andre hjelpemidler på nettet

## Ulike typer overgrep

### Mishandling

Straffeloven § 219 – vold i nære relasjoner  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-024.html>

### Fysisk vold

Straffeloven § 228 – legemsfornærmelse  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-026.html#228>

Straffeloven § 229 – legemsbeskadigelse  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-026.html#229>

Straffeloven § 231 – grov legemsbeskadigelse  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-026.html#231>

### Psykisk vold

Straffeloven § 227 – trusler  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-025.html#227>

### Seksuell vold

Straffeloven § 191 – sedelighetsforbrytelser  
Straffeloven § 192 – voldtekt

Rett til fri rettshjelp ved sedelighetsforbrytelser, voldtekt  
Straffeprosessloven § 107  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19810522-025-012.html>

### Tvangsekteskap

Straffeloven § 222  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-025.html#222>

### Frivillighet

Lov om ekteskap § 1  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19910704-047-002.html#1a>

Oppholdstillatelse til utenlandsk ektefelle ved ekteskap inngått under tvang  
Utlendingsloven § 9, tredje ledd

Rett til fri rettshjelp:  
Lov om fri rettshjelp § 11  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19800613-035-002.html#11>

### Nettside:

Informasjon om tvangsekteskap:  
[www.tvangsekteskap.no](http://www.tvangsekteskap.no)

### Handlingsplan:

Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008 – 2011.  
Barne- og Likestillingsdepartementet. Se:  
[http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Planer/2007/Handlingsplan\\_mot\\_tvangsekteskap\\_2007.pdf](http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Planer/2007/Handlingsplan_mot_tvangsekteskap_2007.pdf)

### Menneskehandel

Straffeloven § 224  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-025.html#224>

Rett til fri rettshjelp for å vurdere anmeldelse  
Justis- og politidepartementets rundskriv G-12/06 pkt. 5.3.  
Se: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/nyheter/2007/Nyheter-pa-rettshjelpsområdet.html?id=440795>

Opphold - Refleksjonsperiode

Se: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/rundskriv/2006/AI-102006-Instruks-om-midlertidig-arbeids-eller-oppholdstillatelse-for-utlendinger-som-antas-a-vare-utsatt.html?id=439155>

Handlingsplan:

Stopp menneskehandelen. Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel 2006 – 2009. Justis- og Politidepartementet.  
Se: [http://www.regjeringen.no/Upload/JD/Vedlegg/Stopp\\_menneskehandelen.pdf](http://www.regjeringen.no/Upload/JD/Vedlegg/Stopp_menneskehandelen.pdf)

Veileder:

Veiviser til assistanse – for kvinner som er utsatt for menneskehandel. Krisesentersekretariatet.  
Se: <http://www.rosa.help.no/pdf/veiviser%20til%20assistanse.pdf>

### **Kjønnslemlestelse/omskjæring**

Forbud

Lov om forbud mot kjønnslemlestelse § 1  
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19951215-074.html#1>

Avvergerplikt for hjelpere

Lov om forbud mot kjønnslemlestelse § 2  
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19951215-074.html#2>

Veileder:

Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig omskjæring. Statens helsetilsyn.  
Se: [http://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/veiledningsserien/veileder\\_helsepersonell\\_kvinnelig\\_omskjaering\\_ik-2723.pdf](http://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/veiledningsserien/veileder_helsepersonell_kvinnelig_omskjaering_ik-2723.pdf)

### **Rettigheter vedrørende ulike hjelpetiltak Individuell plan**

**Forskrift om individuell plan**

<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20041223-1837.html>

Veileder:

Sosial- og helsedirektoratet (2005) Individuell plan 2005, Veileder til forskrift om individuell plan. IS-1253,  
se: [http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00005/IS-1253\\_5558a.pdf](http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00005/IS-1253_5558a.pdf)

### **Tolk**

IMDis nettside om tolking:  
[www.tolkeportalen.no](http://www.tolkeportalen.no)

Yrkesetiske regler for tolker:

<http://www.tolkeportalen.no/Resources/Filer/Word%20filer/UDI-utgivelser%20i%20Word/retningslinjer.doc>

UDIs huskeliste for bruk av tolk:

<http://www.udi.no/templates/Page.aspx?id=2555>

Temahefte fra UDI om bruk av tolk:

<http://193.71.11.44/upload/3065/11temahefte.pdf>

### **Sikkerhet**

**Besøksforbud**

Straffeloven § 33  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-004.html#33>

Straffeprosessloven § 222 b

<http://www.lovdatab.no/all/tl-19810522-025-028.html#222b>

Brudd på besøksforbud og varetektsfengsling  
Straffeloven § 342

<http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-039.html#342>

**Sperret adresse**

Meldeskjema til Folkeregisteret ved navneendring:  
<http://www.regjeringen.no/pages/1940279/navnb051.doc>

Forskrift om folkeregistrering § 37

<http://www.lovdatab.no/for/sf/fd/td-19940304-0161-022.html#37>

**Bolig**

Bruksrett til tidligere felles bolig  
Lov om ekteskap § 92  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19910704-047-021.html#92>

**Fri rettshjelp**

Overgrep som kan gi «betydelig skade på legeme eller helbred»  
Straffeprosessloven § 107  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19810522-025-012.html>

Sedelighetsforbrytelser, voldtekt  
Straffeprosessloven § 107  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19810522-025-012.html>

Ved «mishandling fra nærstående», tvangs-  
ekteskap, erstatningssaker  
Lov om fri rettshjelp § 11  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19800613-035-002.html#11>

Menneskehandel  
Rett til fri rettshjelp for å vurdere anmeldelse  
Justis- og politidepartementets rundskriv G-12/06  
pkt. 5.3.  
Se: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/nyheter/2007/Nyheter-pa-rettshjelpsomradet.html?id=440795>

Asylsøknad  
Rett til fri rettshjelp ved anke på avslag  
Utlendingsloven § 42  
Rett til fri rettshjelp for å vurdere anmeldelse  
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19880624-064-006.html#42>

**Økonomi**  
Rett til økonomisk stønad fra sosialtjenesten  
Lov om sosiale tjenester § 5  
<http://www.lovdatab.no/for/sf/jd/jd-19810123-8983.html>

Trygderettigheter: [www.nav.no](http://www.nav.no)

Asylsøkere  
UDIs pengereglement  
<http://www.udi.no/upload/MottaksDrift/StyringsDok/Pengereglementet.pdf>

Helse  
Rundskriv fra Helsedepartementet om prosedyrer  
ved tildeling av foreløpig personnummer og  
fastlege for asylsøkere:  
Se: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/rundskriv/2002/l-42002.html?id=109043>

**Veileder:**  
**Veileder – Helsetjenestetilbud til asylsøkere og  
flyktninger, IS-1022, [http://www.shdir.no/publikasjoner/veiledere/veileder\\_helsetjenestetilbud\\_til\\_flyktninger\\_og\\_asyls\\_kere\\_2757](http://www.shdir.no/publikasjoner/veiledere/veileder_helsetjenestetilbud_til_flyktninger_og_asyls_kere_2757)**  
Sosial- og helsedirektoratet 2003

**Veileder:**  
Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flykt-  
ninger – veileder. Nasjonalt kunnskapssenter om  
vold og traumatisk stress, Oslo. Dahl, S., Sveaass,  
N. og Varvin, S. (red.) (2006) Ligger i fulltekst på  
[www.nkvts.no](http://www.nkvts.no) eller kan fås i trykket versjon ved  
henvendelse til [postmottak@nkvt.unirand.no](mailto:postmottak@nkvt.unirand.no)

**Veileder:**  
Veileder for helsepersonell i Norge om kvinnelig  
omskjæring. Statens helsetilsyn.  
Se: [http://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/veiledningsserien/veileder\\_helsepersonell\\_kvinnelig\\_omskjaering\\_ik-2723.pdf](http://www.helsetilsynet.no/upload/publikasjoner/veiledningsserien/veileder_helsepersonell_kvinnelig_omskjaering_ik-2723.pdf)

**Veileder:**  
i dokumentasjon av torturskader fra FNs Høykom-  
missær for flyktninger: « Istanbul-protokolen» Se:  
<http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/8rev1.pdf>

**Veileder:**  
Overgrepsmottak – veileder for helsetjenesten.  
Sosial- og helsedirektoratet, 2007. IS-1457.  
Se: [http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00017/IS-1457\\_17481a.pdf](http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00017/IS-1457_17481a.pdf)

**Opplysningsplikt til barnevernet for ansatte på  
krisesenter**  
Lov om barneverntjenester § 6.4  
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19920717-100.html#6-4a>

**Rett til separat megling**  
Rundskriv Q- 02/2007 fra Barne- og Likestillings-  
departementet  
[http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bld/rus/2007/0001/ddd/pdfv/303305-200605111\\_00002\\_vedlegg\\_22120.pdf](http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bld/rus/2007/0001/ddd/pdfv/303305-200605111_00002_vedlegg_22120.pdf)

## Opphold i Norge

**Kvinner i transnasjonale ekteskap - opphold på  
selvstendig grunnlag**  
Opphold på selvstendig grunnlag ved mishandling  
i samlivsforholdet  
Utlendingsforskriften, paragraf 37, 6. ledd:  
<http://www.lovdatab.no/for/sf/ai/ti-19901221-1028-011.html#37>

Rundskriv om tolkning av forskriften:  
Rundskriv 117 – 2002 fra UDI:  
[http://www.udi.no/  
upload/Rundskriv/2002/rs2002\\_117.doc](http://www.udi.no/upload/Rundskriv/2002/rs2002_117.doc)

### **Kvinner utsatt for menneskehandel - refleksjonsperiode**

Se: [http://www.regjeringen.no/  
nb/dep/aid/dok/rundskriv/2006/AI-102006-  
Instruks-om-midlertidig-arbeids-eller-  
oppholdstillatelse-for-utlendinger-som-antas-  
a-vare-utsatt.html?id=439155](http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/rundskriv/2006/AI-102006-Instruks-om-midlertidig-arbeids-eller-oppholdstillatelse-for-utlendinger-som-antas-a-vare-utsatt.html?id=439155)

### **Asylsøkere – asyl**

Asyl som «flyktning» – Utlendingsloven § 16  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-19880624-064-003.html#16](http://www.lovdatab.no/all/tl-19880624-064-003.html#16)

Opphold som vern mot forfølgelse og umenneskelig behandling  
Utlendingsloven § 15  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-19880624-064-003.html#15](http://www.lovdatab.no/all/tl-19880624-064-003.html#15)

Opphold på humanitært grunnlag:  
Utlendingsloven § 8  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-19880624-064-002.html#8](http://www.lovdatab.no/all/tl-19880624-064-002.html#8)

Rett til fri rettshjelp ved anke på avslag  
Utlendingsloven § 42  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-19880624-064-006.html#42](http://www.lovdatab.no/all/tl-19880624-064-006.html#42)

### **Erstatning**

Voldsoffererstatningsloven  
[http://www.lovdatab.no/  
all/nl-20010420-013.html](http://www.lovdatab.no/all/nl-20010420-013.html)

Forskrift om erstatning fra staten ved personskade  
voldt ved straffbar handling  
[http://www.lovdatab.no/  
for/sf/jd/jd-19810123-8983.html](http://www.lovdatab.no/for/sf/jd/jd-19810123-8983.html)

Informasjonsside på nettet, med søknadsskjema:  
<http://www.voldsoffererstatning.no>

### **Norskopplæring/utdannelse**

Rett til Introduksjonsprogrammet  
Lov om introduksjonsordning og norskopplæring  
for nyankomne innvandrere § 2 - 16  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-20030704-080-002.html#2](http://www.lovdatab.no/all/tl-20030704-080-002.html#2)

Rett/plikt til norskopplæring  
Lov om introduksjonsordning og norskopplæring  
for nyankomne innvandrere § 17 – 20  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-20030704-080-004.html#17](http://www.lovdatab.no/all/tl-20030704-080-004.html#17)

Rett til videregående opplæring  
Lov om grunnskolen og den videregående opplæring § 3  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-19980717-061-003.html#3-1](http://www.lovdatab.no/all/tl-19980717-061-003.html#3-1)

Rett til videregående opplæring for voksne  
Lov om grunnskolen og den videregående opplæring § 4  
[http://www.lovdatab.no/  
all/tl-19980717-061-005.html](http://www.lovdatab.no/all/tl-19980717-061-005.html)



# Krisesentre i Norge

Fylke	Telefon	Faks	Mail
<b>Østfold</b>			
Eva Krisesenter, Halden	69187474	69176484	<a href="mailto:evakrisesenter@halden.net">evakrisesenter@halden.net</a>
Fredrikstad krisesenter	69955560	69955571	<a href="mailto:krisesenteret.fredrikstad@blaakors.no">krisesenteret.fredrikstad@blaakors.no</a>
Moss krisesenter	69250550	69253901	<a href="mailto:krisemoss@online.no">krisemoss@online.no</a>
Sarpsborg krisesenter	69151717	69120557	<a href="mailto:jeanette.pedersen@sarpsborgkrisesenter.no">jeanette.pedersen@sarpsborgkrisesenter.no</a>
Indre Østfold krisesenter	69894569	69894566	<a href="mailto:postmaster@indreostfoldkrisesenter.no">postmaster@indreostfoldkrisesenter.no</a>
<b>Akershus</b>			
Follo krisesenter	64972300	64972301	<a href="mailto:post@krisesenteretifollo.no">post@krisesenteretifollo.no</a>
Asker og Bærum krisesenter	67174650	67174659	<a href="mailto:ks.ab@online.no">ks.ab@online.no</a>
Romerike krisesenter	63814178	63878440	<a href="mailto:r-krise@online.no">r-krise@online.no</a>
<b>Oslo</b>			
Oslo krisesenter	22480380	22480381	<a href="mailto:postmaster@oslokrisesenter.no">postmaster@oslokrisesenter.no</a>
<b>Hedmark</b>			
Hamar krisesenter	62527510	62530764	<a href="mailto:krisesenteret@hamar.online.no">krisesenteret@hamar.online.no</a>
Glåmdal krisesenter	62818088	62816412	<a href="mailto:post@glamdalkrisesenter.no">post@glamdalkrisesenter.no</a>
Krisesenteret i Nord-Østerdal/ Røros	62480732	62480737	<a href="mailto:krisesenteret@tynset.kommune.no">krisesenteret@tynset.kommune.no</a>
<b>Oppland</b>			
Gjøvik krisesenter	61175560	61176544	<a href="mailto:krise-ig@online.no">krise-ig@online.no</a>
Gudbrandsdalen krisesenter	61279220	61279225	<a href="mailto:post@gudbrandsdal-krisesenter.no">post@gudbrandsdal-krisesenter.no</a>
<b>Buskerud</b>			
Betzy krisesenter, Drammen	32830346	32891779	<a href="mailto:info@betzykrisesenter.no">info@betzykrisesenter.no</a>
Hallingdal krisesenter	32075250	32075924	<a href="mailto:hallingkrise@online.no">hallingkrise@online.no</a>
Hønefoss krisesenter	32170690	32170698	<a href="mailto:krisesh@online.no">krisesh@online.no</a>
Kongsberg krisesenter	32736400	32736436	<a href="mailto:post@kongsbergkrise.no">post@kongsbergkrise.no</a>
<b>Vestfold</b>			
Vestfold krisesenter, Tønsberg	33359191	33316197	<a href="mailto:post@krisenett.no">post@krisenett.no</a>
<b>Telemark</b>			
Telemark krisesenter, Skien	35587100	35587101	<a href="mailto:kri-tel@online.no">kri-tel@online.no</a>

**Aust-Agder**

Aust-Agder krisesenter	37023344		<a href="mailto:krisesenteret@krisesenteret.no">krisesenteret@krisesenteret.no</a>
------------------------	----------	--	--

**Vest-Agder**

Vest-Agder krisesenter, Kristiansand	38102200	38102201	<a href="mailto:guriwold@krisesenteret.com">guriwold@krisesenteret.com</a>
---	----------	----------	--

**Rogaland**

Haugesund krisesenter	52729884	52725386	<a href="mailto:maylise@haugesundkrisesenter.no">maylise@haugesundkrisesenter.no</a>
Sauda krisesenter	52782770		
Stavanger krisesenter	51530623	51520799	<a href="mailto:s-kriser@online.no">s-kriser@online.no</a>

**Hordaland**

Bergen krisesenter	55315050	55325058	<a href="mailto:krise-fk@online.no">krise-fk@online.no</a>
Odda og omland krisesenter	53641111		
Sunnhordland krisesenter	53411212	53411211	<a href="mailto:krise-shl@czi.net">krise-shl@czi.net</a>
Voss krisesenter	56516000	56514902	<a href="mailto:postmaster@vosskrisesenter.no">postmaster@vosskrisesenter.no</a>

**Sogn og Fjordane**

Sogn og Fjordane Krisesenter	57743600	57743881	<a href="mailto:k-sent@online.no">k-sent@online.no</a>
------------------------------	----------	----------	--

**Møre og Romsdal**

Molde og omegn krisesenter	71256666	71255355	<a href="mailto:krisesenteret.molde@online.no">krisesenteret.molde@online.no</a>
Sunnmøre krisesenter, Ålesund	70125007	70126960	<a href="mailto:sunnmorekrisesenter@online.no">sunnmorekrisesenter@online.no</a>
Nordmøre krisesenter, Kristiansund	71676233	71670184	<a href="mailto:fosnaks@online.no">fosnaks@online.no</a>

**Sør-Trøndelag**

Orkdal og omegn krisesenter	72482410	72482410	<a href="mailto:orkoomeg@frisurf.no">orkoomeg@frisurf.no</a>
Trondheim krisesenter	73523420	73509518	<a href="mailto:trondheim@krisesenter.net">trondheim@krisesenter.net</a>

**Nord-Trøndelag**

Nord-Trøndelag krisesenter	74077710	74077599	<a href="mailto:krverdal@online.no">krverdal@online.no</a>
----------------------------	----------	----------	--

**Nordland**

Bodø krisesenter	75520420	75523663	<a href="mailto:krisesenteret@bodo.online.no">krisesenteret@bodo.online.no</a>
Narvik krisesenter	76957339		<a href="mailto:evastr@online.no">evastr@online.no</a>
Rana krisesenter	75154444	75153463	<a href="mailto:kvinnehuset@kvinnehuset.no">kvinnehuset@kvinnehuset.no</a>
Vesterålen krisesenter	76122330	76121340	<a href="mailto:vkriser@online.no">vkriser@online.no</a>
Lofoten krisesenter	76081233	76082434	<a href="mailto:lofoten@lofoten-krisesenter.no">lofoten@lofoten-krisesenter.no</a>
Mosjøen krisesenter	75173699	75173699	<a href="mailto:mosjoen.krisesenter@monet.no">mosjoen.krisesenter@monet.no</a>
Sør Helgeland krisesenter	75021711	75021759	<a href="mailto:krisesen@online.no">krisesen@online.no</a>
Ytre Helgeland krisesenter	75040050		<a href="mailto:krisesenteret.ytre@monet.no">krisesenteret.ytre@monet.no</a>

**Troms**

Harstad krisesenter	77064007	77061695	<a href="mailto:hkriser@start.no">hkriser@start.no</a>
Midt Troms krisesenter	77845260	77845286	<a href="mailto:post@krisesenteretmidt-troms.no">post@krisesenteretmidt-troms.no</a>
Tromsø krisesenter	77611060	77613549	<a href="mailto:krisesenteret@tromso.online.no">krisesenteret@tromso.online.no</a>

**Finnmark**

Vest-Finnmark krisesenter, Hammerfest	78413018	78414683	<a href="mailto:vestkris@start.no">vestkris@start.no</a>
Nora krise- og incestsenter	78996060	78996061	<a href="mailto:info@norasenteret.no">info@norasenteret.no</a>
Samisk krise- og incestsenter, Karasjok	78467088	78466939	<a href="mailto:randi.johansen.paltto@karasjok.kommune.no">randi.johansen.paltto@karasjok.kommune.no</a>
Vest-Finnmark krisesenter, Alta	78434693	78430349	<a href="mailto:altakrise@online.no">altakrise@online.no</a>

# Andre hjelpetiltak

## **Mirasenteret**

Ressursenter for innvandrere og flyktningkvinner

Tilbyr sosiale aktiviteter og individuell rådgivning.

Adresse: Hausmannsgate 27, 4. etasje, inngang  
Torggata.

Postadresse: Postboks 1749 Vika, 0121 Oslo

Telefon: 22 11 69 20

Nettside: [www.mirasenteret.no](http://www.mirasenteret.no)

E-mail: [post@mirasenteret.no](mailto:post@mirasenteret.no)

## **Selvhjelp for Innvandrere og Flyktninger (SEIF)**

Adresse: Langes gate 1, 0165 Oslo

Telefon: 22 03 48 30

Nettside: [www.seif.no](http://www.seif.no)

E-post: [seif@seif.no](mailto:seif@seif.no)

SEIF har også kontorer i:

### **Kristiansand**

Adresse: Skippergata 2, 4610 Kristiansand

Telefon: 38 07 10 95

### **Ålesund**

Adresse: Kirkegata 4, 6004 Ålesund

Telefon: 70 11 55 30

### **Trondheim**

Kongensgate 60, 7012 Trondheim

Telefon: 73 51 71 84

### **Bergen**

Valkendorfs gate 5, 5012 Bergen

Telefon: 55 56 09 00

E-mail: [bergen@seif.no](mailto:bergen@seif.no)

# Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS)

## Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging – region Øst

Telefon: sentralbord 22 92 34 00  
E-mail: [rvts@aus.no](mailto:rvts@aus.no)  
Adresse: Sognsvannsveien 21, bygg 12, 0320 Oslo  
Nettside: [www.rvts.no](http://www.rvts.no)

## Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging – region Vest

Telefon: 55 97 66 95  
E-mail: [rvts@helse-bergen.no](mailto:rvts@helse-bergen.no)  
Adresse: Ulriksdal 2, 2. etg. Postboks 1, 5021 Bergen  
Nettside: <http://www.helse-bergen.no/avd/rvts/rvts.htm>

## Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging – region Nord

Telefon: 77 62 73 80  
E-mail: [vold-traumesenter@unn.no](mailto:vold-traumesenter@unn.no)  
Adresse: RVTS, Universitetssykehuset Nord-Norge, Postboks 6124, 9291 Tromsø  
Nettside: <http://www.unn.no/rvts>

## Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging – region Sør

Telefon: Ivar Kjellevik (leder) 91 36 08 03; Birgit Lie (nestleder) 97 72 80 48  
Nettside: [www.flyktning.info](http://www.flyktning.info)

## Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging – region Midt

Telefon: 73 86 12 30  
Adresse: Schwachs gate 1, 7030 Trondheim,  
Nettside: <http://www.rit.no/StOlav/Virksomhet/Behandling/Psykisk+helsevern/Enheter/Regionalt+traumesenter/index.htm>

# Kilder

- Bang, S. (2003). *Rørt, rammet og rystet*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Bennett, M. (1998). *Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected readings*.
- Benum, K. (2006). «Når tilknytning blir traumatisert», i Anstorp, T., Benum, K. & Jakobsen, M. (2006) *Dissosiasjon og relasjonstruamer – integrering av det splittede jeg*. S. 26 – 41. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, B., Sveaass, N., Meyer, M., Neumayer, S. M., Lauritsen, K., & Tingvold, L. (2005). «Det hainnle om å leve» – Tiltak for å bedre psykisk helse for beboere i mottak. Trondheim: SINTEF
- Berntsen, K. (2005). *Hjelperens rolle i arbeidet med voldsutsatte kvinner og deres barn*. Oslo: Krisesentersekretariatet.
- Berntsen, K. (2007). *Prosjekt «Ny i Norge»*. Oslo: Oslo Krisesenter.
- Bjerkan, L. (red.) (2005). *A Life of One`s Own: Rehabilitation of victims of trafficking for sexual exploitation*. Oslo: FAFO-rapport nr. 477.
- Bredal, A. (2004). *Vi er jo en familie. Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Universitetet i Oslo, doktoravhandling.
- Bredal, A. & Skjerven, L. S. (2007). *Tvangs-ekteskapsaker i hjelpeapparatet, Omfang og utfordringer*. Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Brenna, L. R. (2001). *Djulaha! Om å forstå annerledeshet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Brunowskis, A. & Tyldum, G. (2004). *Crossing Borders – An empirical study of transnational prostitution and trafficking in human beings*. Oslo: FAFO-rapport nr. 426
- Carling, J. (2005). *Fra Nigeria til Norge*. PRIO
- Dahl, S. (2001). Kvinner, menneskerettigheter og helse, i *Linjer* nr. 1/2001, fra Psykososialt senter for flyktninger.
- Dahl, S., Sveaass, N. & Varvin, S. (red.) (2006). *Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flyktninger – veileder*. Oslo: Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress.
- Eriksen, I. (2006). «Voldsutsatte kvinners omsorg for barn», *Bulleteng nummer 4, Prosjektet «Barn som lever med vold i familien»*, Alternativ til Vold og Senter for Krisepsykiatri.
- Eriksen, T. & Sørheim, T. A. (2006). *Kultur-forskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Gyldendal: Ad Notam.
- Eriksen, T. H. (2004). *Røtter og føtter. Identitet i en omskiftelig tid*. Oslo: Aschehoug.
- FN (2000) *Protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn, samt supplering av de forente nasjoners konvensjon om grenseoverskridende organisert kriminalitet*. FN 2000
- Gaag, N. van der (2007). *Because I am a Girl, The State of the world`s girls 2007*. London: Plan International.
- Haaland, T., Clausen, S-E. & Schei, B. (red.) (2005). *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

- Herman, J. L. (1995). *I voldens kølvand*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Huitfeldt, A. & Kavli, H. C. (2004). *Det globale ekteskapsmarkedet. Ekteskap mellom norske menn og utenlandske kvinner – kunnskapsstatus og kunnskapsbehov*. Oslo: Fafo-notat 2004:23.
- Isdal, P. (2000) *Meningen ved volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Jareg, K. & Pettersen, Z. (2006). *Tolk og tolkebruker: To sider av samme sak*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jareg, K. & Sveaass, N. (2006). Nyttige spørsmål i tildlige møter med flyktninger henvist til behandling i det psykiatriske hjelpeapparatet. I Dahl, S., Sveaass, N. & Varvin, S. (red.): *Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flyktninger – veileder*. Oslo: Nasjonalt Kunnskapscenter om vold og traumatisk stress.
- Jakobsen, M., Sveaass, N., Johansen, L. E. E., & Skogøy, E. (2007) *Psykisk helse i mottak: Utprøving av instrumenter for kartlegging av psykisk helse hos nyankomne asylsøkere*. Oslo: Nasjonalt Kunnskapscenter om Vold og Traumatisk Stress. Rapport nr. 4/2007.
- Johansen, R. E. B. (2007). *Endring innenfra – Sluttrapport for OK-prosjektet 2001 – 2004*. Oslo: Barne- og Likestillingsdepartementet.
- Jonassen, W. & Eidheim, F. (2001). *Den gode vilje. Mishandlede kvinners erfaringer med hjelpeapparatet*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jonassen, W. (2004). *Krisesentrene. En kommentert statistikk*. Oslo: Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress.
- Jonassen, W. (2005). *Krisesenterstatistikk 2004*. Oslo: Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress.
- Justis- og Politidepartementet (2003). *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. NOU 2003:31. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Kaur, L. (2004). «Den usynlige part ...» *Erfaringer fra det arrangerte ekteskap når forutsetningene endrer seg*. Essay. Kriminologi hovedfag, Universitetet i Oslo.
- Kleven, L. & Lien, S. (2007). *Rapportering fra krisesentrene 2006*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Krisesentersekretariatet (2007a). *Årsrapport 2006 Rosa-prosjektet. Reetablering, oppholdssteder, sikkerhet og assistanse*. Oslo: Krisesentersekretariatet
- Krisesentersekretariatet (2007 b). *Veiviser til assistanse – for kvinner som er utsatt for menneskehandel*. Oslo: Krisesentersekretariatet
- Lauritsen, K & Berg, B. (1999). *Mellom håp og lengsel. Å leve i asylmottak*. Trondheim: SINTEF
- Lidèn, H. (2005). *Transnasjonale serieekteskap, Art, omfang og kompleksitet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lien, S. & Nørgaard, E. (2005). *Rapportering fra krisesentrene 2005*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Lund, E. C. (2006) «Terapeuters reaksjoner i møte med sterkt traumatiserte klienter» i Anstorp, T., Benum, K. & Jakobsen, M. (2006) *Dissosiasjon og relasjonstruamer – integrering av det splittede jeg*. S. 247 – 261. Oslo: Universitetsforlaget.
- Magelssen, R. (2002). *Kultursensitivitet – Om å finne likhetene i forskjellene*. Oslo: Akribes
- Meyer, M. A. (2006). Gruppetilnærminger med traumatiserte flyktninger med focus på kunst- og uttrykksterapi, i Dahl, S., Sveaass, N. & Varvin, S. (red.): *Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flyktninger – veileder*. Nasjonalt Kunnskapscenter om vold og traumatisk stress.
- Nielsen, F. (2007). *Tværkulturell konfliktmeglning, i Social Politikk 2/2007*, København: Socialpolitisk forening.
- Nielsen, S. L. (2005). *Etniske minoritetskvinner på krisecenter – et metodehefte*. København: Videns- & Formidlingssenteret for sosialt utsatte og Landsorganisasjonen av kvindekrisecentre.
- Nilsen, S. & Prøis, L. O. (2002). *Fra krisesenter til eget lokalmiljø*. Oslo: Oslo Krisesenter.
- Oslo Krisesenter (2005). *Arbeid med voldsutsatte kvinner i fengsel. Et ettårig pilot- og samarbeidsprosjekt mellom Bredtvedt fengsel, forvarings- og sikringsanstalt, Fredrikstad fengsel og Oslo Krisesenter*. Oslo: Oslo Krisesenter.

- Pape, H. & Stefansen, K. (2004). *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Nasjonalt Kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Roness, A. (2004). *Jobben og det gode liv*. Oslo: Genesis
- Rådet for psykisk helse (2007). *Psykisk helse i et flerkulturelt samfunn*. Oslo: Rådet for psykisk helse.
- Skilbrei, M. L & Polyakova, I. (2006). «*My life is too short; I want to live now*» – kvinner fra Øst-Europa forteller om veien til livet i prostitusjon i Norge. Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo
- Sosial- og Helsedirektoratet (2003). *Helsetjenestetilbud til asylsøkere og flyktninger*, Veileder. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Sosial- og Helsedirektoratet (2005). *Individuell plan 2005, Veileder til forskrift om individuell plan*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Skogseth, G. (2006). *Report Trafficking in women – Fact-finding trip to Nigeria (Abudja, Lagos and Benin City) 12 – 26 March 2006*. Oslo: Landinfo.
- Skogøy, E. (2003). *Bokollektivet. Prosjektrapport for Bokollektivet, et botilbud for unge minoritetskvinner utsatt for tvangsekteskap eller vold i ekteskapet. Oslo Krisesenter 2000 – 2002*. Oslo: Oslo Krisesenter.
- Skogøy, E. (2006). «*De får meg til å føle at jeg hører til blant folk*» – Krisesentrenes arbeid med kvinner utsatt for menneskehandel. Oslo: Krisesentersekretariatet.
- Skytte, M. (2001). *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sogn, H. (2007). *Undervisning om vold ved universiteter og høyskoler*. Oslo: Nasjonalt Kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Statistisk sentralbyrå (2005). <http://www.ssb.no/emner/03/05/vold/>
- Statistisk Sentralbyrå (2007). *Økonomi og levekår for ulike grupper, 2006*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Storholt, T. (2006). Kulturelle aspekter ved sykdom og behandling, i Dahl, S., Sveaass, N. & Varvin, S. (red.): *Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flyktninger – veileder*. S. 62 – 70. Oslo: Nasjonalt Kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Talle, A. (2003). *Om kvinneleg omskjering. Debatt og erfaring*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Treider, M. (2007). *Hva med barna? Om voldsutsatte barn med minoritetsbakgrunn og deres livssituasjon og hjelpebehov*. Hovedfagsoppgave i psykologi. Trondheim: Norges Teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- UDI (2005). *UDI's kompetanseteam mot tvangsekteskap – halvårsrapport*. UDI, Avdeling for faglig strategi og koordinering.
- UDI (2007 a). *Tall og fakta 2006*. Utlendingsdirektoratet.
- UDI (2007 b). *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, UDI – Første halvår 2007*. Halvårsrapport.
- UNHCR (2003). *Sexual and gender-based violence against refugees, returnees and internally displaced persons. Guidelines for prevention and response*.
- UNICEF (2003). *Child maltreatment – deaths in rich nations*. Innocenti Report Card. Issue No. 5, UNICEF Innocent Research Center, Italy.
- Weele, J. van der (2005). *Psykologtjeneste på Oslo Krisesenter, - et samarbeidsprosjekt mellom Oslo Krisesenter og Alternativ til Vold 2002 – 2004*. Oslo: Oslo Krisesenter.
- Weele, J. van der (2006). «Styrk den indre veggen» i Anstorp, T., Benum, K. & Jakobsen, M. (2006) *Dissosiasjon og relasjonstruamer – integrering av det splittede jeg*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ødegaard, A. (2003). *Kunst og uttrykksterapi, fra kaos til form*. Oslo: Universitetsforlaget.

#### Avisoppslag:

Verdens Gang, 12.11.07

#### Websider:

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet:

[www.imdi.no](http://www.imdi.no)

Lovdata: [www.lovdataby.no](http://www.lovdataby.no)

Statistisk Sentralbyrå: [www.ssb.no](http://www.ssb.no)  
Utlendingsdirektoratet: [www.udi.no](http://www.udi.no)  
Arbeids- og velferdsetaten: [www.nav.no](http://www.nav.no)  
Politiet: [www.politiet.no](http://www.politiet.no)  
Rosa-prosjektet: [www.rosa-help.no](http://www.rosa-help.no)  
Oslo Krisesenter: [www.oslokrisesenter.no](http://www.oslokrisesenter.no)  
Voldsoffererstatning: [www.voldsoffererstatning.no](http://www.voldsoffererstatning.no)  
Tolkeportalen: [www.tolkeportalen.no](http://www.tolkeportalen.no)



# Noter

- <sup>1</sup> «Innvandrere» sammenfaller her med Statistisk Sentralbyrås definisjon: førstegenerasjonsinnvandrere som har innvandret til Norge og personer som er født i Norge med to foreldre født i utlandet. Tallmaterialet i dette kapitlet er basert på informasjon fra Statistisk Sentralbyrås temasider om innvandrere (ssb.no), i tillegg til deres rapport *Økonomi og levekår for ulike grupper, 2006*. Rapport 2007/8.
- <sup>2</sup> Justis- og politidepartementet, 2003, s. 54
- <sup>3</sup> Statistisk Sentralbyrås definisjon av ikke-vestlige innvandrere ligger her til grunn.
- <sup>4</sup> Skytte, 2001
- <sup>5</sup> Skytte, 2001; Brunvatne, 2006:182f; Brenna, 2001:44
- <sup>6</sup> Rådet for Psykisk Helse, 2007
- <sup>7</sup> Skytte, 2001; Brunvatne, 2006:183
- <sup>8</sup> Eriksen, 2004:109ff, 128f og 169 ff
- <sup>9</sup> Informasjonen i dette avsnittet er hentet fra Plan Internationals rapport; Gaag, 2007
- <sup>10</sup> Statistisk Sentralbyrå, 2005
- <sup>11</sup> Pape og Stefansen, 2004; Haaland m. fl. (red.), 2005
- <sup>12</sup> Når krisesentrenes brukere seinere omtales, ligger sentrenes statistikk i disse publikasjonene til grunn: Jonassen, 2004; Jonassen, 2005; Lien og Nørgaard, 2006 og Kleven og Lien, 2007
- <sup>13</sup> Justis- og politidepartementet, 2003, s. 30
- <sup>14</sup> Isdal, 2000
- <sup>15</sup> Rådet for psykisk helse, 2007
- <sup>16</sup> Isdal, 2000:76ff
- <sup>17</sup> Isdal, P. (2006) *Meningen med volden*. Oslo: Gyldendal.
- <sup>18</sup> Isdal, 2000:36
- <sup>19</sup> Prosentandelen (2006) for trusler, andre former for psykisk vold og voldtekt er identisk. Når det gjelder fysisk vold er andelen 58 % for etnisk norske og 64 % for kvinner med minoritetsbakgrunn.
- <sup>20</sup> Isdal, 2000:43
- <sup>21</sup> Isdal, 2000:49
- <sup>22</sup> Bredal og Skjerven, 2007
- <sup>23</sup> Isdal, 2000:53 ff
- <sup>24</sup> Johansen, 2007
- <sup>25</sup> Isdal, 2000:45
- <sup>26</sup> Justis- og politidepartementet, 2003, s. 33
- <sup>27</sup> Isdal, 2000:227ff
- <sup>28</sup> Presentasjonen i dette avsnittet bygger på: Bredal, 2004; Bredal og Skjerven, 2007; Skogøy, 2003; UDI, 2005 og UDI, 2007 b
- <sup>29</sup> Beskrivelsen i dette avsnittet baserer seg hovedsakelig på Nilsen og Prøis, 2003; Skogøy, 2003; Huitfeldt og Kavli, 2004; Lidèn, 2005 og Berntsen, 2007
- <sup>30</sup> FN, 2000
- <sup>31</sup> Presentasjonen i dette avsnittet bygger på: Brunovskis og Tyldum, 2004; Bjerkan (red.), 2005; Skilbrei og Polyakova, 2006; Skogseth, 2006; Skogøy, 2006 og Krisesentersekretariatet, 2007a
- <sup>32</sup> UNHCR, 2003
- <sup>33</sup> Brunvatne, 2006
- <sup>34</sup> Jakobsen m. fl., 2007
- <sup>35</sup> Presentasjonen i dette avsnittet bygger på: Lauritsen og Berg, 1999; Berg og Sveaass m.fl., 2005 og Dahl, 2001
- <sup>36</sup> Haaland m. fl. (red.), 2005
- <sup>37</sup> Justis- og politidepartementet, 2003, s. 106
- <sup>38</sup> UDI, 2007 a
- <sup>39</sup> Bredal og Skjerven, 2007
- <sup>40</sup> Benum, 2006
- <sup>41</sup> Brunvatne, 2006
- <sup>42</sup> Herman, 1995
- <sup>43</sup> Isdal, 2000:61ff
- <sup>44</sup> Eriksen, 2006
- <sup>45</sup> Brunvatne, 2006
- <sup>46</sup> UNICEF, 2003
- <sup>47</sup> Bredal og Skjerven, 2007; UDI, 2005
- <sup>48</sup> Cullberg, 1995, ref. i Brunvatne, 2006:150
- <sup>49</sup> Cullberg, 1995, ref. i Berntsen, 2005
- <sup>50</sup> Cullberg, 1995, ref. i Berntsen, 2005:11
- <sup>51</sup> Herman, 1995
- <sup>52</sup> Juklestad, 2000; ref. i Justis- og politidepartementet, 2003, s. 76
- <sup>53</sup> Nielsen, 2005:11
- <sup>54</sup> Jonassen, 2004:10f og 2005:42; Jonassen og Eidheim, 2001; Nilsen og Prøis, 2002
- <sup>55</sup> Størholt, 2006:64
- <sup>56</sup> van der Weele, 2006
- <sup>57</sup> Jonassen og Eidheim, 2001
- <sup>58</sup> Berntsen, 2005:14
- <sup>59</sup> Om lovverket som ligger til grunn for de ulike tjenester og behov for tolk, se Rasmussen og Jareg, 2006:58ff. Der ikke annet er oppgitt, bygger dette avsnittet på Jareg, K. og Pettersen, Z. (2006) *Tolk og tolkebruker – to sider ved samme sak*. Bergen: Fagbokforlaget.
- <sup>60</sup> Brunvatne, 2006:59
- <sup>61</sup> Apeland, 2002, ref. i Jareg og Pettersen, 2006:24
- <sup>62</sup> <http://www.tolkeportalen.no/Resources/Files/Word%20filer/UDI-utgivelser%20i%20Word/retningslinjer.doc>
- <sup>63</sup> VG 12.11.07
- <sup>64</sup> Herman, 1995
- <sup>65</sup> Judith Lewis Herman diskuterer i «*I voldens kjølvand*» (1995) hvordan tematisk fokus i grupper kan ses i forhold til hvor deltakerne befinner seg i en helingsprosess.
- <sup>66</sup> Beskrevet i Meyer, 2006
- <sup>67</sup> Eriksen og Sørheim, 2006:35f og 41
- <sup>68</sup> Nielsen, 2005:19
- <sup>69</sup> Bennett, 1998
- <sup>70</sup> Nielsen, 2005:29f
- <sup>71</sup> Nielsen, 2005:21
- <sup>72</sup> Bang, 2003:76
- <sup>73</sup> Bang, S. (2003) *Rørt, rammet og rystet. Faglig vekst gjennom veiledning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- <sup>74</sup> Sogn, 2007

- <sup>75</sup> Lund, 2006; Justis- og politidepartementet, 2003, s. 77; Roness, 2004
- <sup>76</sup> Bang, 2003:97
- <sup>77</sup> Nielsen, 2007
- <sup>78</sup> UDI, 2007 b; Bredal og Skjerven 2007; Nielsen, 2007
- <sup>79</sup> Rundskriv: Sosialsentertilhørighet – oppretting av sak mv. for kvinner på kriesesenter, Byrådsavdeling for Eldre og Bydelene, september 1999
- <sup>80</sup> Dahl, Sveaass, Varvin (red.), 2006
- <sup>81</sup> van der Weele, 2005
- <sup>82</sup> For mer informasjon, se: <http://www.redcross.no/article.asp?ArticleID=7312&oppslag=1>
- <sup>83</sup> Nielsen, 2007
- <sup>84</sup> UDI, 2005
- <sup>85</sup> Nielsen, 2007
- <sup>86</sup> Eriksen, 2006
- <sup>87</sup> Rundskriv 117 – 2002 fra UDI
- <sup>88</sup> Justis- og politidepartementets rundskriv G-12/06 pkt. 5.3
- <sup>89</sup> Rundskriv fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet, AI 10/2006
- <sup>90</sup> Skilbrei og Polyakova, 2006
- <sup>91</sup> Carling, 2005
- <sup>92</sup> UDI's pengereglement (gjeldende fra 01.08.2006), s. 7 og 10
- <sup>93</sup> Sosial- og Helsedirektoratet, 2003
- <sup>94</sup> Rundskriv I - 4/2002 fra Helsedepartementet
- <sup>95</sup> Brunvatne, 2006:172

**Egne notater:**

*Denne veilederen inneholder* faktakunnskap om vold i nære relasjoner og gir oversikt over arbeidsmetoder, relevante hjelpetilbud, kulturforståelse og jus. Veilederen er ment å være en støtte i den praktiske hverdagen for hjelpere som møter voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn.

Som et tiltak i Regjeringens handlingsplan, «Vold i nære relasjoner», ble Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) gitt i oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet å iverksette et prosjekt for å tilføre krisesentre og det lokale hjelpeapparatet kompetanse om voldsutsatte innvandrerkvinnens behov. I løpet av 2005-2006 ble det holdt 10 kurs i ulike deler av landet. Behovet for mer kunnskap på dette feltet viste seg å være stort. I forlengelsen av opplæringsprogrammet ble NKVTS derfor bedt om å utarbeide denne veilederen for medarbeidere ved krisesentrene, ansatte i hjelpeapparatet, politiet og andre som gjennom sitt arbeid kommer i kontakt med den aktuelle gruppen.

Kirkeveien 166 (bygning 48)  
N-0407 Oslo  
Tlf.: +47 22 59 55 00  
Faks: +47 22 59 55 01  
e-post: postmottak@nkvts.unirand.no

ISBN:978-82-8122-019-5 (h)